

STUDIU LINGVISTIC
ASUPRA CĂRȚII A TREIA (PREOTIA) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688),
ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389
DE
VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

Criteriile de selectare și modul de interpretare a fenomenelor lingvistice din cartea a treia a *Pentalechului* sint asemănătoare cu cele din studiile dedicate cărților *Facerea* (ST. L. FAC.) și *Ieșirea* (ST. L. EX.), din colecția de față (MLD, BIBLIA 1688). Scopul fundamental al cercetării constă în stabilirea și ilustrarea cu cît mai multe exemple a fazelor în care se aflau cele două norme principale ale limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, precum și în surprinderea modalităților de funcționare a acestor norme literare: cea sudică, muntenească, prezentă în textul tipărit al *Bibliei lui Șerban*, precum și în cel al ms. 4 389, atribuit lui Daniil Panoneanul, și cea nordică, moldovenească, reprezentată de limba textului din ms. 45, al cărui autor este Nicolae Milesu. Fenomenele din faza studiată sint raportate permanent la stadiile de mai tîrziu ale românei literare. Nu vor fi reluate discuțiile asupra unor fenomene lingvistice prezentate pe larg în studiile precedente (ST. L. FAC. și ST. L. EX.). Fac excepție unele fenomene rare sau importante din diferite puncte de vedere pentru istoria normei limbii române literare: fonetice, morfologice, derivative, semnatice, etimologice etc. De fiecare dată, se stabilesc corelații și se fac trimiteri la cele două studii anterioare.

Spre deosebire de primele două cărți ale *Vechiului Testament*, care mai fuseseră traduse integral în românește în secolul precedent și tipărite în *Palia de la Orăștie* (PO) (1581–1582), cartea a treia a lui Moise, cu excepția unui mic fragment, nu mai fusesese transpusă în limba română. Fragmentul, cunoscut sub numele de *Leviticol de la Belgrad* (LvB.) și tipărit de B.-P. Hasdeu în *Cuvinte den bătrâni*, I, p. 7–12, conține capitolul 26, versetele 3–37, apoi finalul din versetul 40 și începutul versetului 41. Spre deosebire de datarea propusă de Hasdeu (cca 1560) și de localizarea lui în Oltenia, cercetările ulterioare au ajuns la concluzia că este vorba de o copie muntenească din secolul al XVII-lea a unui text scris în Ardeal (vezi I. Șiadbei, *Fragmentul Leviticului românesc de la Belgrad*, în „Revista filologică”, anul I, nr. 3., Cernăuți, 1927, p. 276–283). Cum am procedat și în cazul PO în cele două studii precedente, vom lua în discuție și versiunea conținută în acest fragment de *Levitic*, ori de cîte ori se vor întîlni fapte semnificative în comparația normelor literare ale perioadei studiate.

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Substantivul *ăripă* are accentul, notat, pe silaba inițială în toate cele 4 ocorente din BB, Lv. și din ms. 45. (Lv., I, 17; II, 9, 10, 12). Același mod de accentuare este prezent și în ms. 4 389 (Lv., I, 17; II, 10). Accentuarea pe -i- (*ăripă*) nu a fost întîlnită în cartea *Preotia* din cele trei texte studiate. Vezi ST.L. EX., p. 1, I.1.1.0.

1.2.0. Poziția accentului în cuvintul *vultur* oscilează între prima și a doua silabă, continuându-se, astfel, situația din latina populară. Cu accentul, notat, pe prima silabă, cuvintul apare în BB: *vúltur* (Lv., I, 13); *vúllur-de-mare* (*ibid.*), pe cînd în ms. 45, în ambele cazuri, accentul, notat, se află pe silaba finală: *vultúr*, *vultúrul-de-mare*. În ms. 4 389, accentul este notat numai în *vultúrul-de-mare*, dar se poate admite că aceeași accentuare o avea și cuvintul simplu *vultúr* (Lv., I, 13). Prima variantă provine din lat. pop. *vúltur*, *vúltûre* 'Geier'; cea accentuată pe silaba a doua, din lat. pop. *vúlltiuſ* (vezi W. Meyer-Lübke, *REW*³, 9 466, 9 467; H. Tiktin², *DRG*, s.v.; A. Scriban, *Dicț.*, s.v.). În grauriile dacoromâne, după datele oferite de *ALR SN III*, h. 719, există două arii compacte în ce privește modul de accentuare a acestui cuvînt. Prima, cu accentul pe silaba a doua, *vultúr*, cuprinde Oltenia, Muntenia și 2 puncte din sud-estul Transilvaniei (pct. 172 și pct. 182). În trei puncte, silaba inițială este *ví-*, *viltúr* (pct. 172; pct. 762; pct. 812). A doua aria, mult mai întinsă, cuprinzind aproape tot restul țării, se caracterizează prin prezența accentului de intensitate pe silaba inițială a cuvintului: *vúllur*. Există și varianta *víltur* (pct. 141 din sudul Transilvaniei), precum și varianta moldovenească cu *h-* (<*v*>), *húltur* (pct. 365, 386, 414, 531, 537). Este foarte posibil ca această repartiție teritorială, pe arii distințe, a poziției accentului să urce pînă la latina populară, în toamă ca în cazul multor alte elemente lingvistice dacoromânești de origine latină. Modul de accentuare sudică, muntenească, este prezent în ms. 4 389, dar și în ms. 45, a cărui proveniență nordică este certă. Explicația trebuie căutată în intervenția copistului Dimitrie din Cimpulung, care, ca în numeroase alte cazuri, a intervenit în textul pe care îl transcria, înălăturînd o seamă de „moldovenisme” ale lui Nicolae Milesu sau ale revizorilor moldoveni ulteriori ai acelaiași text. Modul de accentuare moldovenesc din BB constituie unul dintre acele fenomene moldovenești pe care cei

care au tipărit textul, diortositorii și tipografi (aceștia din urmă se știe că erau moldoveni), le-au acceptat în opera tipărită, conferindu-i acesteia așa-numita notă sau tentă moldovenească, observată de mult timp de cercetători. Norma actuală din DEX este *vúltur*, cu precizarea că se spune și *vultúr*. Cf. și arom. *vúltur*, mgl. *vállur*.

1.3.0. Numele propriu *Aaron*, atunci cind accentul a fost notat, poartă, în BB și în ms. 45, accentul pe silaba finală: *Aarón*. Dar în ms. 4389, cuvântul este accentuat *Aáron* (de exemplu în Lv. 16, 1, 3, 11 etc.).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Fenomenul «despicării vocalelor» (vezi ST. L. EX., p.2—4, I.2.4.0.—2.4.12.) poate fi ilustrat cu o serie de exemple interesante din textele cărții *Leviticul*. Această particularitate fonetică a limbii literare vechi se întâlnește pînă astăzi în limba bisericească. Ea a fost insuficient studiată de istoricii limbii române literare.

2.1.1. Împrumutul gr. *χέδρος* 'cedru', atestat încă din secolul al XVI-lea (*Ps. Sch.*) în forma *chedru*, se întâlnește de cîteva ori în unele din cele trei texte de care ne ocupăm cu forma *chiedru* (κήδρος), cu -é-'despicat' în -ie-. Astfel, forma menționată apare în ms. 4389 (Lv. 14, 4, 6, 49) și în BB (Lv. 14, 51), dar nu în mod consecvent, pentru că se întâlnește și cazuri cu -é- păstrat: *κέδρος*. Inovația nu apare în ms. 45. De asemenea, nu circula în epocă varianta actuală cu africata č (*cedru*).

2.1.2. Cuvîntul *miere* (<lat. **mēlem*) este transcris în textele studiate și în grafii din care se poate deduce rostirea *mijáre*. Forma ultimă provine dintr-un **mijáre*, în care diftongul gá provine din é accentuat în poziție -e, iar i (semivocalic) săpăruse în latina populară în urma diftongării necondiționate a lui é. Inovația consemnată în texte constă în transformarea acestui -i- semivocalic în vocală plină, cu urmarea că între el și diftongul gá apare o limită de silabă. În noua situație, cuvântul are trei silabe, în loc de două, iar e (semivocalic) din diftongul gá devine -i-, în urma unui fenomen de asimilație (acomodare): *mijáre*. În BB, această nouă variantă este prezentă în cartea *Facerea* (Fac., 43, 11), în cartea *Ieșirea* (Ex., 3, 8, 17; 13, 5; 16, 31; 33, 3), precum și în cartea *Preoția* (Lv., 2, 12; 20, 24). Ea se întâlnește și în textelete manuscrise. În ms. 4389, mijáre cunoaște 3 ocurențe (Lv., 2, 11, 11; 20, 24), iar în ms. 45, 2 ocurențe (Lv., 2, 12; 20, 24). Grafia cu -á- constituie un indiciu că diftongul -iá- era rostit ca atare, adică cu -á- (cf. ir. *ml̥áre*; mgl. *nári*; ar. *náre*). Cu toate acestea, în prezența ediție redâmă, prin convenție, grafemele -á-, -á- în poziție e, i, sunet mutiat, prin -é-.

2.1.3. „Inovația” tardivă din paragraful precedent se întâlnește și în cazul cuvântului *piele*, scris și articulat . În transcriere fonetică actuală, aceste forme devin *pijále* și *pijálca*. Evoluția fonetică a acestui cuvînt se asemănă cu aceea a lui *miere*. Din lat. *pélis*, -em, a rezultat în lat. pop. o formă **piélle*, apoi, în epoca de formare a limbii române, *pigále*. Din aceasta din urmă provin, pe de o parte, v. rom. *píále*>rom. mod. *piéle*, și, pe de altă parte, v. rom. *pijále*, păstrat pînă astăzi în limbajul bisericesc în varianta *pijéle*. Forma cu hiat *pijále(a)* este singura care apare în textul BB din cărțile studiate: în *Facerea*, 3 ocurențe; în *Ieșirea*, 39 de ocurențe; în *Preoția*, 54 de ocurențe. Aceeași variantă fonetică este prezentă și în cele două texte manuscrise (ms. 45 și ms. 4389).

2.1.4. O singură dată este înregistrată: varianta cu -ii- în cuvântul *pomenirea* (nomenírə), în-

ms. 45 (Lv., 2, 16), creată, probabil, sub influența formelor verbului *a priimi* (vezi ST. L. EX., p. 3, I. 2. 4. 12). Cf. și *moșneniirei*, mai jos, p. 39 (IV.2.2.51), care provine de la un vb. *a moșnenii*; apoi subst. *soñire*, de la un vb. *a soñii* (vezi mai jos, p. 18, (IV.1.2.5.); și vb. *a roñii*, cu gerunziul *roñind*, din ms. 45 (Lv., 13, 31); apoi: *a subñii*, -ire, vezi mai jos, p. 9 (II.3.1.0.). Probabil că e vorba de un fenomen derivativ, caracteristic ms. 45.

2.1.5. Variantele fonetice de tipul *chiiame* (κιάμε); *chitamă* (κιάμα); *chiiemă* (κιέμάμ); *chiemală* (κιέμπαλά); *fiiarbe* (φίκρεε); *fiiarale* (φίλρψλε); *piiarde* (πιάδεε); *piiacădă* (πιάδεκά), discutate în ST. L. EX., p. 2—3, I.2.4.0.; I.2.4.7.; I.2.4.8.; I.2.4.10., reapar și în textul *Leviticului*, mai ales în ms. 4389.

2.2.0. Vocala ā neaccentuată trece uneori la e: *nedejuind*, în BB (Lv., 25, 18; în ms. 4389: „*Nădăduindu-vă*”; *necăjīt*, în BB (Lv., 19, 33). Pentru această schimbare, vezi alte exemple la I. Gheție, *BDRL*, p. 99, 100; aici, prima atestare a fenomenului este din 1722.

2.3.0. Vocala é+n+voc. se menține în *seménſii*, formă de gen.-dat. sg. art. de la *sámñňā* (<lat. **semén-tia*), în BB (Lv., 18, 20; în ms. 45: „*Seminſii*”; în ms. 4389: „*Seminſei*”). Vocala e în poziție nazală apare și cind este neaccentuată: *semenſie*, în BB (Lv., 18, 23); *semenſia*, în BB (Lv., 18, 21).

2.3.1. Vocala e neaccentuată trece la ī (vezi ST. L. FAC., p. 52—53, I.2.6.3.; ST. L. EX., p. 4, I.2.6.0.—2.6.3.): a) înainte de accent: *nimérnic*, în BB (Lv., 19, 34); *primenit*, în BB (Lv., 13, 15, 17, 20), față de *premeni(t)*, care este etimologic (<vsl. *prémenni*); ultima variantă cunoaște de asemenea în BB o circulație mare (în Lv., 5 ocurențe); varianta nouă, cu -i-, devenită mai tirzii literară, este prezentă și în ms. 45 (Lv., 13, 9, 13, 16, 17, 20, 25, 55); *vinelic*, în BB (Lv., 25, 23, 35) și în ms. 4389 (peste 15 ocurențe), b) după accent: *aducire*, în BB (Lv., 6, 10; 7, 5); *aducirile*, în BB (Lv., 6, 17, 18); *ardirea*, în BB (Lv., 8, 27); *ardirilor*, în BB (Lv., 4, 20); *berbécile*, în BB (Lv., 8, 18, 18); *berbécilui*, în BB (Lv., 8, 18); *berbéciliul* [cu rostirea rotunjită a africatei ēi, devenită ēiu, în urma unui fenomen de asimilație regresivă, sub influența lui u din silaba următoare, ca în *strănciunătură*, din ms. 45 (Lv., 13, 2, 19, 30, 37), sau ca în *cútuburi* (vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.1.; ST. L. EX., p. 5, I.2.13.0.], în BB [Lv., 7, 1; apariția lui ē accentuat (k) în poziție i indică o tradiție grafică și pună sub semnul întrebării, în acest caz, valoarea de diftong, -éá-, a grafemului slavon mentionat; la plural, scrierea chirilică este *бербечи*, vezi BB (Lv., 8, 2; 23, 18)]; *picioarile*, în BB (Lv., 8, 19); *pintecile*, în BB (Lv., 3, 14; 4, 11; 8, 19); *sécirii* (vezi observația de sub *berbéciliul*), în BB (Lv., 19, 9); *singile*, în BB (Lv., 7, 4); *ungirii*, în BB (Lv., 8, 10); *vindică*, în BB (Lv., 14, 3).

2.4.0. Vocala i neaccentuată apare ca u în cuvîntul *ziua*: *den dzua*; *in dzua*; *intru dzua*, în ms. 45 (Lv., 8, 34, 35; 14, 9, 10, 23; 16, 30; 23, 12, 15; 24, 8 și în alte locuri). Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.8.0.; ST. L. EX., p. 4; I.2.7.0.

2.4.1. Vocala i neaccentuată apare ca e: a) înainte de accent: *ceredzi* (= *cirezi*), în ms. 45 (Lv., 23, 18); *spenteceat*, în BB (Lv., 22, 24); *strecătune*, în BB (Lv., 13, 7); *struncenătura*, în BB (Lv., 13, 32); *struncenături*, în BB (Lv., 13, 32; 14, 54); *vendecat*, în BB (Lv., 14, 48); b) după accent: *inemă*, în BB (Lv., 26, 36); *praznecul*, în BB (Lv., 23, 6, 34); *praznecile*, în BB (Lv., 23, 37); *roșiatccă*, în BB (Lv., 13, 42) și în ms. 45 (Lv., 13, 19, 24, 43); *farenii*, în ms. 45 (Lv., 19, 9; 26, 20).

2.4.2. Vocala *i* din verbul *a (se) mîra* este prezentă în BB și în ms. 4389 (Lv., 26, 32), pe cind în ms. 45 (*ibid.*) apare varianta moldovenească (și bănățeană) *mîera*. Aceasta din urmă se explică prin „fuziunea” formei *mîra[re]* < lat. pop. *mîrare* cu forma „*mîra[re]*”, în care a avut loc trecerea lui *-i-* la *-e-*, rezultând o formă *mîerare* și apoi *mîerare* (vezi CDDE, nr. 1 137). Diferențierea celor două variante s-a produs în latina populară și a avut ca rezultat apariția, de acum, a unor arii dialecatice. În graiurile palatalizante, *m+i-* a devinut *n-*, rezultând forme ca *a se nîeră*; *se nîră*; *mă nîeră*; *se nîră*; *mă nîram* etc., din graiurile moldovenești.

2.4.3. Epenteza lui *-i-* nu a avut loc în forma *(se) spămintă*, din BB (Lv., 9, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Se înfricoșardă*”). Epenteza lui *-i-* s-a petrecut sub influența formelor *spaimă* și *a spăimă* (< lat. **expamentāre*); vezi și ST. L. FAC., p. 86, IV. 1. 1. 19., unde etimonul latinesc este dat greșit.

2.5.0. Vocala *o* neaccentuată alternează cu *u* (fenomen paralel cu cel discutat mai sus: alternanța dintre *e* neacc. și *i*): *rușind*, în BB (Lv., 13, 31; în ms. 45: „*Rușindu*”, Lv. 13, 49; 14, 37) și în ms. 4389 (Lv., 13, 31, 32; 14, 37 [36]), față de *roșind* în ms. 45 (Lv., 13, 31); *sororii*, în BB (Lv. 18, 9, 13; 20, 19), față de *surorii*, în ms. 45 și în ms. 4389 (*ibid.*); *nororii*, în BB (Lv., 18, 15), față de *nurorii*, în ms. 45 și în ms. 4389 (*ibid.*). Formele cu *o* s-au putut modela după cele de nom.-ac.: *sor(ă)*, *noru*.

2.6.0. Vocala *u* accentuată a tătă din cuvântul *porumb* (< lat. *palumbus*) apare ca *î*: *porîmbu* (поржмъс), în ms. 45 (Lv., 12, 6; 14, 22); *porîmbăs* (Lv., 14, 30). În alte ocorențe, din același ms. 45, în locul slovei *ж*, apare slova *ќ*, a cărei valoare trebuie să fi fost tot de *î*: *porќmbu* (Lv. 1, 15, 15; 5, 7, 11; 12, 6, 8; 14, 22, 30; 15, 14, 28). Schimbarea lui *ú* în *î* a putut fi rezultatul unui fenomen de asimilație progresivă: sub influența vocalei *ă*, din silaba precedentă, *ú* s-a delabializat, devenind *î*, în formula *ă-ú>ă-î* [*părumb* (< lat. *palumbus*)>*părîmb*]: Un fenomen în sens invers, de asimilație regresivă la trăsătura distinctivă a labializării, a avut loc în actuala formă, generalizată și literară, *porumb*, după schema *ă-ú>o-ú* (*părumb*>*porumb*). În cazul primei forme, *porîmb*, din ms. 45, nu este excludă nici o influență asupra cărturarului Nicolae Milescu a corespondentului slavon *golębъ*, al cărui *-o-* nazal (ж) a fost reflectat în română fie prin *un* (*um*), fie prin *în* (*im*): *golumb* și *golimb* (vezi DA, s.v.) (cf. sl. *měka*>rom. *muncă*; sl. *oblékü*>rom. *oblinc*); vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.2. bis; ST. L. EX., p. 4–5, I.2.8.0.

2.7.0. Dif ton g u l u r e c a t o r *-iu* apare în *safiu* (сауи), în BB (Lv., 25, 19; 26, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4389, în Lv. 26, 5). Pentru silaba *-iu* în acest cuvînt, precum și în *roșiu*, *luciu*, vezi ST. L. EX., p. 8–9, I.3.5.13.

2.7.1. Dif ton g u l u r e c a t o r *-iu* (rostit, probabil, cu asurzire, se întîlneste și *zidiu* (зидю), în BB și în ms. 45 (Lv., 25, 30; în ms. 45, cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mișină). Finalul acestui cuvînt poate fi interpretat și ca avînd un *-d'* (d muiat și rotunjit). Deoarece etimonul vsl. *zidu* se termină în consoană dură, finala cuvîntului în discuție a putut fi influențată de cea a unui cuvînt ca *građdu*< vsl. *gražđi* (cu *-žd'* < sl. com. *-dj*), precum și de cuvîntele terminate în *-orju*, *-ariu*, *-eriu*.

Alte fenomene fonetice din domeniul vocalismului au fost prezentate și discutate în studiile precedente (ST. L. FAC. și ST. L. EX.).

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. P a l a t a l i z a r e a l a b i a l e l o r poate fi ilustrată cu următoarele exemple din carteia *Preoția*: *hiară*, în BB (Lv. 5, 2; 7, 14; 17, 13; 26, 6); *hiarălor*, în BB (Lv., 25, 7; în ms. 45: *jiganie*; în ms. 4389: *fiară*, pl. *fieri*; *hier* (хир), în BB (Lv. 26, 19); *her* (хер), în ms. 45 (*ibid.*). Trebuie să remarcăm, din nou, preferința diortositorilor și tipografilor *Bibliei de la București* pentru formele palatalizate ale unor cuvînte cu *fi-*. Astfel, cuvîntul *fiară* apare cu *h-*, *hiară*, în 13 ocorențe din carteia *Facerea*, din totalul de 16 ocorențe, iar în carteia *Iesirea*, în 4 din cele 5 ocorențe. În *Leviticul*, toate cele 5 atestări au *h-*. Cf. ST. L. FAC., p. 54, I.3.1.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.1.0.

3.1.1. F o r m e l e p a l a t a l i z a t e *răschir*, *răschirați* apar în ms. 45 (Lv., 26, 44; 26, 15); vezi discuția de detaliu asupra originii lor în ST. L. FAC., p. 54–55, I.3.1.1.

3.2.0. A f r i c a t a ă dintr-o serie de elemente de origine latină caracterizează norma literară nordică, moldovenească, menținându-se pînă în secolul al XIX-lea în scrierile din Moldova. Africata este prezentă în ms. 45 și în carteia *Leviticul*. Importanța fenomenului pentru istoria normelor limbii române literare ne determină să dăm în continuare toate exemplele întîlnite în carte de care ne ocupăm, în varianta din ms. 45: *(de)agiunsu* (Lv., 25, 26, 28); *agiutořesti* (Lv., 25, 35); *giros* (Lv., 8, 7); *giudeci* (Lv., 19, 15); *giudej* (Lv., 26, 25); *giudeje* (Lv., 19, 15); *giudētele* (Lv., 18, 4, 5; 20, 22; 25, 18; 26, 43, 46; dar și *judet*, 19, 35, care trebuie atribuit copistului muntean); *giunghe* (Lv., 8, 15; 17, 5); *giungheá* (Lv., 3, 8; 4, 4, 24, 29; 14, 13, 25; 19, 6); *giungheal* (Lv., 9, 8, 12); *giungheati* (Lv., 22, 28); *giura* (Lv., 6, 3); *giurat* (Lv., 6, 5 [4]); *giurali* (Lv., 19, 12); *giurămîntu* (Lv., 5, 1, 4); *înpregiur* (Lv., 9, 18; 16, 18); *prenpregiur* (Lv., 19, 41; 25, 31). De mai multe ori, copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung a înlocuit africata *ж* (ж) a originalului moldovenesc prin șuierătoarea *j* (ж), care caracterizează norma munteană: *junghe* (Lv., 8, 18, 22); *junghea* (Lv., 3, 13; 6, 25; 14, 19; 16, 11, 15; 17, 4, 7; 19, 5; 22, 29); *jungheal* (Lv., 9, 16, 18). Uneori, grupul de litere chirilice ѡѡ a fost redat de copist prin *жж*, prin substituirea primului element, astfel că un cuvînt ca *ѡѡг* (=giug) a devenit *жжг* (Lv., 19, 19), iar *ѡѡнжк* apare ca *жжнжк* (Lv., 17, 3). În transcrierea cu litere latine, aceste cuvînte ar fi *jiug*, respectiv *jiungheá*. Totuși, aceste exemple nu pot constitui o probă pentru a susține existența în graiul copistului muntean a șuierătoarei muiate munteenești actuale, notată în ALR prin *j'* (de exemplu: *j'âle*). În textul ms. 45, acesta a respectat modelul milesian, care, în conformitate cu norma moldovenească a epocii, avea șuierătoarele muiate. Cf. ST. L. FAC., p. 55–56, I.3.4.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.3.0.; 3.3.1.; cf. paragrafele următoare.

3.3.0. V e l a r i z a r e a prin șuierătoarea surdă și prezintă interes pentru cunoașterea celor două variante principale ale limbii literare românești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Din exemplele prezentate în în studiile precedente (ST. L. FAC., p. 56–59, I.3.5.0.–3.5.17.; ST. L. EX., p. 6–9, I.3.5.0.–3.5.19.), a rezultat cu claritate că cele două texte care conțin norma literară sudică, munteană (BB și ms. 4389), prezintă forme cu șuierătoarele dure (*să*, *șî*, *șa*, *șo*, *șu*; *jă*, *șt*, *jo*, *ju*), iar textul ms. 45, reprezentând varianta literară nordică, moldovenească, are șuierătoarele muiate (*še*, *ší*, *šia*, *šio*, *šiu*; *je*, *ji*, *jia*, *jio*, *jiu*). Cu alte cuvînte, situația fenomenului în discuție din limba literară se prezintă exact invers decit cea existentă astăzi în graiuri. Data fiind însemnatatea fenomenului

pentru caracterizarea normelor literare ale epocii, vom prezenta exemple cît mai numeroase. În cazul elementelor discutate în cele două studii menționate, are loc numai semnalarea lor, cu indicarea atestărilor din carte *Preoția și a paragrafelor* în care au fost tratate anterior.

3.3.1. řuierătoarea dură și se intilnește în toate cele 12 ocurențe ale adv. *aşa* din BB și din ms. 4 389. În ms. 45, însă, *s* este palatal: *așea* (vezi, de exemplu, Lv., 16, 3, 16; 27, 12 etc.). Dar copistul muntean al textului a înlocuit, uneori, forma *aşa* prin *aşa*, probind astfel deprinderea lui cu normă literară muntenească. Cf. ST. L. FAC., p. 56, I.3.5.2.; ST. L. EX., p. 7, I.3.5.1.

3.3.2. Rostirea palatală a lui *s* se intilnește în ms. 45 și în cuvintul *cenușe* (Lv., 4, 12), pe cînd în ms. 4 389 apare varianta cu *s* dur, *cenușă* (*ibid.*), precum și *cenusăi* (Lv., 1, 16). Ultima formă are însă în ms. 45 řuierătoarea muiată: *cenușii* (*ibid.*). Ea, a fost preluată ca atare în BB (*ibid.*). Cf. ST. L. FAC. p. 57, I.3.5.3.; ST. L. EX., p. 7, I.3.5.4.

3.3.3. Același caracter palatal are *s* în cuvintul *deșert*, în ms. 45 (Lv., 26, 20), pe cînd în BB și în ms. 3 489 se găsește varianta cu *-șă-*, în *deșărți* (*ibid.*); *dășărțiuri*, în ms. 4 389 (Lv., 3, 10; aici, cuvintul este adăugat pe margine, de acceași mînă); *îndeșărți*, în BB (Lv., 17, 7).

3.3.4. Caracterul palatal al řuierătoarei *s* din ms. 45 se vădește în existența grupului sonor *-șea-* (-*șă-*, -*șă-*) în toate atestările din carte *Leviticul* ale cuvintului *greșală*. În același timp, în BB, în toate cele 35 de ocurențe, apare numai grupul sonor *-șa-*, *greșală*, și la fel și în ms. 4 389. Diferența de tratament al řuierătoarei se constată și în forma de gen.-dat. sg. art. În ms. 45, apare *-șea-*, *greșalei*, *greșalii* (cu *-șă-*, -*șă-*) (Lv., 4, 8, 20, 29, 33, 34; 6, 6, 25, 32, 37; 7, 2; 16, 17; 19, 22). Grupul sonor *-șea-* este prezent și în forma de plural *greșale*. De asemenea, un *s* palatal se intilnește și în forma nouă de gen.-dat sg. *greșalei*, din ms. 45 (Lv., 9, 20: *greșeali*).

În ms. 4 389, pe lîngă forma menționată, cu *s* dur, de la nom.-ac. sg., *greșală*, se intilnește și cea de gen.-dat. sg. art. *greșalei*, cu *-șă-* (Lv., 4, 8; 6, 6, 25; 19, 21), prin urmare se respectă norma sudică. La plural, intilnîm aici *greșale*, iarăși cu *s* dur.

În BB, alături de cele 35 de atestări ale sg. nom.-ac. *greșală*, apar la gen.-dat. sg. art. două forme: una tradițională, și cu *s* dur, *greșalei* (*greșalii*) (Lv., 4, 8, 20, 29, 33; 6, 37; 7, 7), și alta nouă, de asemenea cu *s* dur, *greșalii* (Lv., 4, 34; 6, 6, 25, 32; 7, 2; 19, 22). Inovația constă în apariția opozitiei *-ă-* (accentuat) ia sg. / *-ă-* (accentuat) la pl. și în cazul acestui cuvînt, după modele ca *fară* / *fări*; *carte* / *cărți*; *pradă* / *prăzi*; *șagă* / *șagi*; *țapă* / *țăpi* etc. Identitatea care funcționează în cazul substantivelor de genul feminin între forma de plural și cea de gen.-dat, singular a dus la apariția formei de singular, gen.-dat., *greșalii*, după modelul formei de plural *greșali*, care, deși neatestată în cele trei cărți studiate, trebuie să fi existat. Forma de gen.-dat. art. *greșalii* stă la baza actualei forme literare *greșelii*, apărută în urma unui fenomen de „develarizare” sau de rostire (și apoi scriere) palatală a lui *s*. Procesul acesta a fost operat în acel timp în textul BB, care are și varianta de gen.-dat. sg. art. *greșelii* (Lv., 6, 17). El s-a extins și asupra formei de singular, nom.-ac., devenită, pînă astăzi, în limba literară, *greșală*, și a înlăturat, totodată, forma veche de gen.-dat. *greșalei*. Cf. ST. L. FAC., p. 57, I.3.5.7.; ST. L. EX., p. 8, I.3.5.7.

3.3.5. Velarizarea prin *s* este ilustrată și de cuvintul *înșălcione*, intilnit în ms. 4 389 (Lv., 19,

6); cf. ST. L. FAC. p. 57, I.3.5.8.; ST. L. EX., p. 8 I.3.5.9.

3.3.6. Prin velarizarea lui *s* este precedat de *-ș-* dur a rezultat varianta fonetică cu *-șă-* din sintagma *celor îndeșărți* ‘idolilor’, din BB (Lv., 17, 7).

3.3.7. Velarizarea prin *s* este prezentă în ms. 4 389 în cazul cuvintelor *mișel* ‘lepros’ (<lat. pop. *mīscellus*, -a, -um); *mișelic* ‘lepră’; *a (se) mișeli* ‘a se imbolnăvi de lepră’, care sună: *mișăl* (Lv., 13, 14); *mișălu* (Lv., 13, 45 [44]); *mișălului* (Lv., 14, 2; 23, 22); *mișălie* (Lv., 13, 2, 8 [9], 20 [19], 30 [29], 44, 51 [54]; 14, 7 [35], 44); *mișălia* (Lv., 13, 6, 13, 23, 45 [44]); *mișălici* (Lv., 13, 3, 4, 8 [9], 27, 29, 36; 14, 48, 57); *(se vor) mișăli* (Lv., 14, 56).

3.3.8. Rostirea palatală a řuierătoarei *s* explică apariția unei forme ca *pleașe*, în loc de *pleașă*, în ms. 45 (Lv., 13, 43). În BB, acest cuvînt, în forma articulată, este *pleașă* (*ibid.*), cu *s* dur.

3.3.9. Velarizarea prin *s* are loc și în cazul vocaliei *i*, ca de exemplu în cuvintul *rușine*, devenit *rușine*, în BB: *rușinea* (Lv., 20, 11, 17, 17, 17, 18). În ms. 45, în locurile menționate, apare varianta cu *-i-*, *rușinea*. Totuși, în foarte multe ocurențe din BB (27 de ocurențe în Lv.), acest cuvînt are grupul *-și-*. Aceeași situație se găsește în ms. 4 389. În ms. 45, în toate cazurile, se folosește numai varianta *rușine*.

3.3.10. Velarizarea prin *s* este prezentă și în *rușind*, în BB (Lv., 13, 13). Există însă și varianta cu *-și-*, *roșind* (Lv., 13, 49; 14, 37). Lipsa velarizării prin *s* a lui *i* se constată la formele verbale de infinitiv cu finala *-și*, de unde s-a putut propaga și la alte forme verbale sau la unele derivate lexicale. Probabil că astfel trebuie explicată neverbalizarea lui *-și-* din cuvintul *rușine*, discutat în paragraful precedent.

3.3.11. řuierătoarea dură este prezentă în varianta *salele*, din BB (Lv., 3, 9), pe cînd cea muiată apare în *șalele* (cu *wə-*), din ms. 45 (*ibid.*).

3.3.12. Velarizarea prin *s* este prezentă în forma *șărpii*, din ms. 4 389 (Lv., 11, 22 [23]), pe cînd în ms. 45 apare *șepii*. De aici, varianta cu *șe-* a fost preluată și în BB (*ibid.*).

3.3.13. Velarizarea prin *s* este prezentă în (*să*) *săvîrsiș*, din BB (Lv., 23, 22), dar este absentă în ms. 45, care are, în același loc, varianta *săvîrsiși*. Totuși, acest verbum cunoaște numeroase atestări în care grupul *-și-* (etimologic) nu a trecut la *-și-*. Velarizarea nu are loc probabil din cauza rolului morfonematic al finalei *-și-*, de la verbele cu această finală (vezi mai sus, sub 3.3.10.).

3.3.14. Velarizarea prin řuierătoarea *s* este ilustrată și de formele numeralelor *șase*, *al șaseleca*, *a șasea*; *șapte*, *al șaptelea*, *a șaptea*. Aceste variante care au *șa-* sunt prezente în BB și în ms. 4 389. Dimpotrivă, în ms. 45, de proveniență nordică, moldovenească, grupul inițial este *șea-* (*wə-*): *șeasleca* (Lv. 25, 21); *șaptele* (Lv., 16, 19); *șaptelea* (Lv., 16, 29; 23, 17, 39, 41). Dar, prin intervenția copistului, intilnîm și cîteva atestări cu *șa-* în ms. 45: *șaptea* (Lv., 23, 24); *șaptelea* (Lv., 25, 20). Remarcabilă este varianta fonetică *șeple* (*wenme*), din ms. 45 (Lv., 14, 51). Ea dovedește că trecerea diftongului *éá*, în poziție *e*, *i*, sunet muiat, la *e* era realizată în graiurile populare. Cu toate acestea, tradiția literară se opunea introducerii acestei variante în scris. Aceeași tradiție oprea folosirea în scris a variantelor cu řuierătoarele dure, care erau acum în circulație în vorbirea populară din Moldova. Aceste fapte probează încă o dată adevărul teoriei lui G. Ivănescu privitoare la discrepanțele existente uneori între varianta limbii literare dintr-o anumită provincie și realitatea lingvistică dialectală din acea provincie, la un moment dat din evoluția limbii române literare în epoca veche. În altă privință, apariția în scris a

variantei *septe* într-un text ca ms. 45, caracterizat, în cazul acestui fenomen, prin preferința pentru formele cu *gá-e*, constituie un indiciu că inovația își făcea loc și în limba scrisă din Moldova. Aceasta este motivația folosirii grafemului *é*, în ediția de față, pentru slova chirilică *ќ* (sau *ѧ*, *ѩ*) în poziție *e*. Soluția este însă susceptibilă de multe rezerve, dintre care unele au și fost formulate în studiile de la cărțile *Facerea și Ieșirea* (vezi ST. L. FAC., p. 49–51, I.2.1.0.–2.4.0.; ST. L. EX., p. 2, I.2.2.0.). Referitor la formele *sase*, *sapte* etc., vezi ST. L. FAC., p. 57–58, I.5.3.13.; ST. L. EX., p. 9, I.3.5.17.

Fenomenul velarizării prin *s* (respectiv cel al roștirii muiată a acestei consoane) poate fi ilustrat cu încă alte exemple (*ședea*, *șade*, *șade*; *ușa*, *usea* etc.). Cele de mai sus, precum și numeroasele cazuri discutate în studiile precedente, sunt suficient de convingătoare pentru definirea trăsăturilor caracteristice ale celor două variante ale limbii române literare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea în privința acestui fenomen.

3.4.0. *Șuierătoarea sonoră j*, din *jaf*, *a jăui*, era dură în varianta munteană a limbii literare și muiată în cea moldovenească. Astfel, în BB sunt atestate forme: *jaful* (Lv., 6, 4); *jah* (Lv., 6, 2); *jăuiesti* (Lv., 19, 13), dar și *jeſuit* (Lv., 6, 4); în ms. 4389: *jah* (Lv., 6, 2); *jahul* (Lv., 6, 4); *jăuui* (Lv., 6, 4). Dar în ms. 45, *j* era palatal: *jeac* (жак) (Lv., 5, 2); *jeacul* (жакъл) (Lv., 6, 4); *jecuīl* (жекъим) (Lv., 6, 4). Ultima formă a fost preluată în BB, cu o modificare în privința consoanei din radical, *-f*, respectiv *-c*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 66, I.3.20.0. Despre cuvintele de mai sus, alte date în ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.7; ST. L. EX., p. 9–10, I.3.6.1.

3.4.1. *Velarizarea lui i* apare în *jigăniile* (cu *жн-*), din BB (Lv., 11, 27), pe cind în ms. 45 este *jiganic* (cu *жн-*) (ibid.).

3.4.2. *Velarizarea lui i* prin *j* dur este prezentă și în *jirtvă*, *jirtvnic*, *jirtvui*, din BB (vezi *Indicele de cuvinte*), față de *jirtvă*, *jirtvnic*, *jirtvui*, din ms. 45. În ms. 4389, în aceste cuvinte silaba inițială este *jā-* (*järtvă*, *järtvnic*), care presupune un etimon cu *je-*. Pentru explicațiile etimologice ale acestor variante, vezi ST. L. FAC., p. 58–59, I.3.6.2.

3.4.3. *Rostirea dură a lui j* explică schimbarea formelor sufixale *-esc(u)*; *-eli*; *-ească* în *-asc(u)*; *-ashi*; *-ască*: *năcăjăscu*, în BB (Lv., 26, 26); *năcăjăshi*, în ms. 4389 (Lv., 25, 43, 53); *năcăjăscă*, în ms. 4389 (Lv., 25, 46). Cf. și *necăjít*, în BB (Lv., 19, 33). Aceste cuvinte nu se întâlnesc în ms. 45, dar cu siguranță că dacă ar fi fost folosite ar fi avut *șuierătoarea sonoră palatalizată*: *-je-*, *-ji-*. Tot în acest paragraf trebuie pomenit și verbul *a sluji*, cu forma *slujască*, prezentă în BB (Lv., 18, 21; 25, 39), în ms. 4389 (Lv., 20, 2, 4), dar și în ms. 45 (Lv., 18, 21; 25, 39). Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.5.; ST. L. EX., p. 10, I.3.6.6.

3.4.4. *Velarizarea vocaliei i*, precedată de *șuierătoarea sonoră j*, apare în cuvintele din BB: *vrăjili* (Lv., 19, 2); *vrăjitoriu* (Lv., 20, 27); *vrăjitori* (Lv., 19, 31; 20, 6). Dar în ms. 45 se întâlnesc variantele nevelarizate: *vrăjitor* (Lv., 20, 27); *vrăjitori* (Lv., 20, 6); *vrăjitorilor* (Lv., 19, 31); *vrăjiti* (Lv., 19, 26). În mod exceptional, în ms. 4389 variantele sunt cu *șuierătoarea muiată*: *vrăjitor* (Lv., 19, 31); *vrăjît* (Lv., 19, 26), apoi subst. *vrăji* (pl.) (Lv., 20, 27); *vrăjilor* (Lv., 20, 6). Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.6.; ST. L. EX., p. 10, I.3.6.8.

3.5.0. *Velarizarea prin labiale* este realizată mai ales în varianta nordică a limbii literare (ms. 45), dar și aici în mod sporadic. Exemplul care urmează vin să completeze inventarul realizat pentru primele două cărți ale *Pentaleuhului* (vezi ST. L. FAC.,

p. 59–60, I.3.7.0.–3.7.3.; ST. L. EX., p. 10, I.3.7.0.–3.7.4.).

3.5.1. *Velarizarea lui e* precedat de *p* este atestată în exemplul *topăscu*, din ms. 45 (Lv., 26, 24), față de *topeszu*, din BB (ibid.).

3.5.2. *Velarizarea prin b* este ilustrată de forma *zdrobască*, din ms. 45 (Lv., 15, 12), fără echivalent în BB și în ms. 4389. De asemenea, fenomenul este prezent în subst. *gălbănariul*, din ms. 45 (Lv., 26, 16), față de *gălbenarea*, din BB (ibid.), și *gălbicare*, din ms. 4389 (ibid.).

3.5.3. *Velarizarea prin v* se întâlnește în *vășmintul*, din ms. 45 (Lv., 16, 24, 32, 32); *vășmintele*, în același text (Lv., 8, 30, 30), precum și în ms. 4389 (Lv., 8, 2); în ultimul caz, velarizarea s-a produs în ciuda faptului că în silaha următoare era vocala *i*. Velarizarea prin *v* nu apare în formele acestui cuvînt din BB. Fenomenul este prezent, apoi, în: *curvăscu*, din ms. 45 (Lv., 17, 7; în BB și în ms. 4389: *curvescu*); *curvăscă*, în ms. 45 (Lv., 20, 5, 6; în BB: *curveasca*); la fel în ms. 4389, 20, 5).

3.5.4. *Velarizarea prin m*: *tocmăscu*, în BB (Lv., 20, 5), față de *tocmcscu*, din ms. 45 (ibid.); *rumăgălură*, în BB (Lv., 11, 4, 4; 6, 7); *rumăgălura*, în BB (Lv., 11, 5); *rumăgă*, în BB (Lv., 11, 26); în ms. 45: *rumăgală* (Lv., 11, 3, 4, 5, 6, 7, 26); În ms. 4389, velarizarea prin *m* nu apare în acest cuvînt: *rumegă* (Lv., 11, 26); *rumegală* (Lv., 11, 4, 6); *rumegălură* (Lv., 11, 3, 5, 7; și în BB: 11, 3).

3.5.5. O formă hipercorectă, ca o reacție la velarizarea prin *f*, pare a exista în *sfințu*, din ms. 45 (Lv., 16, 2), față de varianta generală *sfinț(u)*.

3.6.0. *Velarizarea prin ţ și dz (>z)* a fost tratată amănunțit, uneori cu statistică comparative, în ST. L. FAC., p. 60–61, I.3.9.0.–3.9.4.; ST. L. EX., p. 10–11, I.3.8.0.–3.8.4.; 3.11.0.–3.11.1. Pentru velarizarea prin *ț*, consemnată cîteva exemple din carte *Preofia*. Astfel, în ms. 45 se întâlnesc: *viță* (Lv., 4, 3; 16, 3, 6); *vițăul* (Lv., 4, 4; 9, 4); *vițălului* (Lv., 4, 4), în timp ce în BB și în ms. 4389 există numai varianta nevelarizată *vițel*. De asemenea, în ms. 45: *curăfăscă* (Lv., 13, 7, 59; 14, 23; 16, 30; la fel în BB; în ms. 4389: *curăfăscă*, în 14, 23); *fiuți* (Lv., 25, 46; în poziție finală, velarizarea prin *ț* nu are loc; în BB: *finuți*). În BB: *preoțăscă* (Lv., 1, 32).

3.7.0. *Velarizarea prin sibilante*. Numeroase exemple cu acest fenomen au fost pe larg tratate în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 61–62, I.3.9.0.–3.9.12.; ST. L. EX., p. 12–13, I.3.10.0.–3.10.15. Din carte *Preofia*, pot fi reliefate cîteva exemple.

3.7.1. *Velarizarea prin s* a vocaliei *e* se întâlnește în BB, în *dinsăle*, pentru *dinsle* (Lv., 8, 2).

3.7.2. *Velarizarea prin s* a lui *-g-* (semivocalic) din diftongul *éá*: *părăsască*, în ms. 45 (Lv., 2, 13; în BB: *-sea*).

3.7.3. *Trecere* a lui *c* la *ă* în *sărbăf*, în ms. 4389 (Lv., 23, 39).

3.7.4. *Velarizarea prin s* a lui *e* în *săcerătură*, în BB (Lv., 19, 9).

3.7.5. *Velarizarea lui e* precedat de *s* în cuvîntul *seu* (*seul*, *seurile*, *seurilor*) este realizată în ms. 45: *său* (*săul*, *săurilor*, *săurile*) (Lv., în aproximativ 60 de ocurențe). Uneori, copistul muntean al acestui manuscris a introdus varianta munteană *šeū* (Lv., 4, 9). Aceasta din urmă este prezentă în toate cele 61 de ocurențe ale acestui cuvînt din BB, Lv. Etimonul este lat. *sēbum*.

3.7.6. *Velarizarea prin s* are loc și în cazul vocaliei *i*, care devine *i*: *silnec* (< vsl. *silníkъ* 'stăpin', 'puternic'), în ms. 45 (Lv., 19, 15; în BB: *năsilnic*).

3.7.7. Fenomenul de hipercorectitudine dău de hiperliterarizare, înțeles cu o reacție la formele velarizate, este prezent în cuvintele ca *simbele*, *sint* 'sint'. Ultimul este înregistrat o singură dată în BB (Lv., 26, 44). Celălalt este atestat, de asemenea în BB, într-un număr de 17 ocurențe, din totalul de 21 : *simbele*, *simbetii*, *simbele*, *simbetile*, *simbelor*.

3.8.0. Velarizarea prin sibilanta sonoră z în : învezindu, în ms. 45 (Lv., 13, 49). Este posibil ca finalul -indu să se explice prin analogie cu verbele care au în mod normal gerunziul în -ind. În acest caz, varianta în -ind, învezind, din BB și din ms. 4389, ar putea fi o formă hipercorectă.

3.9.0. Velarizarea prin t, d, n, r. (Cf. ST. L. FAC., p. 63–65, I.3.11.0.–3.17.3.; ST. L. EX., p. 13–15, I.3.12.0.–3.13.13). În cartea *Procesia* există cîteva exemple pentru velarizarea prin d și r, pe care le prezentăm mai jos.

3.9.1. Velarizarea prin d a vocaliei e se întâlnește în ms. 4389, constituind o particularitate remarcabilă a normei acestui text. Aria dialectală a fenomenei lui a fost arătată în studiile menționate mai sus. Schimbarea are loc în cazul prefixelor *de-*, *dez-*, *des-*, dar și în alte cazuri : *dăscopere* (Lv., 18, 6; 21, 10); *dăscoperi* (Lv., în 18 ocurențe); *dăscoperind* (Lv., 20, 17); *dăscoperil* (Lv., 13, 45 [44]; 20, 11, 19, 21); *dăscoperit* (Lv., 10, 6); *dăsparlă* (Lv., 1, 12, 17); *dăspical* (Lv., 8, 19 [20]); *dăspicală* (Lv., 11, 3, 4); *dăspice* (Lv., 1, 12, 17); *dășălat* (Lv., 22, 23, 24); *dășărului* (Lv., 3, 10; 7, 3); *dăzbrace* (Lv., 16, 23); *dedăsupt* (Lv., 14, 24); *dendăstul* (Lv., 25, 26, 28). Fenomenul este înregistrat și în ms. 45 : *dăprinderile* (Lv., 18, 3; în același verset, și varianta cu *de-*). El trebuie pus pe seama copistului munțean Dimitrie din Cimpulung.

3.9.1. Velarizarea prin r a vocaliei e se întâlnește în formele de plural ale unor substantive ca : *hiără* (*rele*), în BB (Lv., 26, 6); *hiărălor*, în BB (Lv., 25, 7); *filarăle*, în ms. 4389 (Lv., 26, 22); *izvoărăle*, în BB (Lv., 11, 36; la fel în ms. 4389 și în ms. 4389); *fărăle*, în ms. 4389 (Lv., 26, 34, 36, 39). De asemenea, persoana a III-a singular de la conjunctivul prezent al verbului *a omori* este (să) *omoară*, în BB (Lv., în 13 ocurențe; vezi *Indicele de cuvinte*). În ms. 45 : (să) *omoară* (Lv., 20, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16); în ms. 4389 : (să-l) *omoară* (Lv., 20, 16).

3.9.2. Velarizarea prin r a lui e apare în *rănichi* (< lat. *reniculus*), în toate cele 14 ocurențe din BB, Lv., și în cele 13 ocurențe din ms. 4389. Varianta cu -i-, *rinichi*, încă nu apăruse (vezi I. Gheție *BDRL*, p. 386, unde se dă prima ei atestare din 1733). Velarizarea prin r avusese loc și în varianta nordică, *rärunchi* (< lat. pop. *renuculus*), din ms. 45 (Lv., cu 12 ocurențe).

3.9.3. Velarizarea lui e, precedat de r, în *răpaos* (< lat. **repausum*), în ms. 4389 (Lv., 25, 5). Varianta modernă, *cure-*, este considerată de H. Tiktin², *DRG*, s.v., ca fiind „latinizată”.

3.9.4. Velarizarea prin r a vocaliei e apare în formele verbului *a răvârsa* (< lat. *revérso*, -ārc) și în unele din derivatele sale : (să) *răvârsă*, în BB (Lv., 13, 34; la fel în ms. 45); (său) *răvârsat*, în BB (Lv., 13, 32, 35, 39; în ms. 45 : 13, 32, 35); (să) *răvarsă*, în BB (Lv., 14, 48; în ms. 45 : 14, 39, 48); (va) *răvârsă*, în BB (Lv., 5 ocurențe; în ms. 45, la fel); *răvârsare*, în BB (Lv., 14, 48; la fel în ms. 45); *răvârsătură*, în BB (Lv., 13, 35; în ms. 45 : *răvârsăluri*). În ms. 4389 : *răvârsat* (Lv. 13, 34); *nerăvârsindu-se* (Lv., 13, 32). Sensul este : 'erupție (pe piele)'; 'a erupe'.

3.9.5. Velarizarea lui i precedat de r, în ms. 45 : *stricat* (Lv., 13, 44); *stricatul* (Lv., 13, 45); *stricătune* (Lv., 13, 42).

3.9.6. Velarizarea prin r, în *ttraște*, apare în ms. 4389 (Lv., 11, 41, 42).

3.9.7. Rostirea dură a lui r a dus la înlocuirea terminațiilor -ariu, -(ă)toriu, -(it)oriu prin -ar, -er, -or. În textele studiate, există un amestec de forme : *allariului*, în ms. 4389 (Lv., 1, 5, 11 etc.); *cuptoriu*, în BB (Lv., 6, 39; la fel în ms. 45 : Lv., 2, 4, 7, 9 [39]); *grătariu*, în BB (Lv., 6, 39); *măgariului*, în BB (Lv., 15, 9), alături de *allar*, în ms. 4389 (Lv., 2, 8, 12 etc.); *cuptor*, în ms. 45 (Lv., 26, 26).

3.10.0. Alte fenomene din domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Varianta fonetică *fănină* cunoaște în ms. 45 următoarele atestări : *fănila* (Lv., 6, 15, 20; 7, 2, 2; 9, 4); *fănină* (Lv., 2, 1, 2, 5, 7, 11; 14, 10; 29, 5). Varianta *fără n*, *făină*, prezintă în toate ocurențele din BB și din ms. 4389, Lv., apare o singură dată și în ms. 45 (Lv., 14, 21). Aici ea a fost cu siguranță introdusă de copistul munțean Dumitru din Cimpulung. Pentru explicația acestei variante de origine ardeleanăescă în textul ms. 45, vezi ST. L. FAC., p. 67–68, I.3.23.0.; ST. L. EX., p. 15, I.3.14.4.

3.10.2. Varianta fonetică cu -j-, în *zălojire*, în BB, în ms. 45 și în ms. 4389 (Lv., 6, 2); *zălojīt*, în ms. 4389 (Lv., 6, 4): „*Zălogul ce iaste zălojīt*”, se explică prin etimonul slav *založiti* (vezi ST. L. EX., p. 34–35, IV. 1.4.61.).

3.10.3. Grupul consonantic *zdr*- este redus la *zr*, în verbul *zrobi*, în BB : „*Vei zrobi pre elc bucăți*” (Lv., 2, 6). Cf. ST. L. EX., p. 15, I.3.14.6. Varianta cu *zr*- este prezintă și în LvB, 26, 30 (p. 77, rindul 78).

3.10.4. Grupul consonantic *-mp*, din unele forme ale verbului *a rumpe* (< lat. *rūmpo*, -ēre, supinul *rūptum*), s-a menținut pînă astăzi în graiurile populare din Transilvania de nord, precum, izolat, și prin alte locuri (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 130). De la forma de supin latinesc *ruptum*, care nu avea grupul *-mp*, ci *-pl-* (perfectul suna în latină *rūpi*), s-au creat de timpuriu (cum o probează mr. *arup*, *arupșu*, *aruplu*; mgl. *rup*, *rups*, *rupl*; ir. *rupu*, *rupl*) forme verbului *dr*, *a rupe*, pf. compus *am rupl*, tot astfel cum de la formele de prezent sau de infinitiv *rūmpo*, *rumpere* s-au creat forme de participiu sau de perfect *rump*, *rumpse* [vezi S. Puscariu, *EWRS*, nr. 1485, care menționează această explicație dată de W. Meyer-Lübke; vezi și H. Tiktin², *DRG*, s.v.; O. Densusianu, *ILR*, II, p. 82 (125); I. Gheție, *BDRL*, p. 130]. În cele trei texte studiate aici, există un amestec de forme. În BB : (să) *rumpēi* (Lv., 10, 6; la fel în ms. 45); (va) *rumpē* (Lv., 5, 8; 13, 56; 21, 10; în ms. 45 : 5, 8; 21, 10; în 13, 56 : (va) *rupe*). În ms. 4389 : (să) *rumpă* (Lv., 21, 10), dar și *rupē* (Lv., 13, 45; această formă, și în ms. 45, *ibid.*). Reamintim forma de perfect simplu *rumpse*, din BB, Fac., 37, 28. Tot în BB se întâlnește și forma *rume* (Lv., 13, 45; în ms. 45 : *rupē*), care provine din *rumple* (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.). În româna literară, renunțarea la formele cu -m- va avea loc abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 586; 615). Diferența dintre formele cu -mp- și cele cu -m- urcă, probabil, pînă la „româna comună”.

3.10.5. Grupul consonantic *-ștn-* nu este prea obișnuit în limba română. El apare în ms. 45 în formele : (vezi) *moșneni* (Lv., 20, 24); *moșnenire* (Lv., 25, 10); *moșnenirei* (Lv., 25, 24) și a rezultat dintr-o contaminație : *moșneni* + *moșneni*; cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.99.

3.10.6. Grupul consonantic *-dj-* (<-lj-) se întâlnește în forma *badjocură*, în ms. 4389 (Lv., 20, 12) (fenomen de acomodare la sonoritate).

3.10.7. Grupul consonantice *in-<sn-* și grupul *zm-<sm-* (acomodare la sonoritate): *znopul*, în BB și în ms. 45 (Lv., 23, 11), precum și în ms. 4 389 (Lv., 23, 11, 12); *znopi*, în ms. 45 (Lv., 23, 15); *znopiti*, în BB (Lv., 23, 10) și în ms. 4 389 (Lv., 23, 10, 15, 17). Dar, în ms. 45: *snopul* (Lv., 23, 12); *snopii* (Lv., 23, 10). Grupul *zm-*, în: *zmințelele*, în ms. 4 389 (Lv., 7, [37]). Variantele cu sonorizarea lui *s-* caracterizează pînă astăzi norma literară sudică. Cf. ST. L. FAC. p. 69, I.3.28.0.; ST. L. EX., p. 15–16, I.3.15.0.–3.15.3.

3.11.0. Fenomenul propagării lui *n*: lat. *mīnūtus*>*mănuñt*, formă prezentă în ms. 45 (Lv., 16, 13). Cf. ST. L. EX., p. 16, I.3.16.1.

3.12.0. O atenție specială trebuie acordată variantei fonetice *stuipi*, din ms. 45: „*Iar de va stuipi cel înfrînt [=bolnav de blenoragie] pre cel curat*” (Lv., 15, 8). În BB: (*va*) *scuipă*; în ms. 4 389 este folosită altă expresie. Varianta din ms. 45 se deosebește de cea care circula în graiul moldovenesc prin prezența ţuierătoarei *s-* și prin apariția unui *-i-* epentetic: *stuipi*, față de *stupi* (*stuki*). Forma *stuipi*, cum a arătat G. Ivănescu, *Probl.*, p. 106–107, dar mai ales p. 345 (vezi și *ILR*, p. 317), caracterizează varianta literară moldovenească în epoca veche, fiind unul din elementele de origine maramureșeană ale acestei variante. În argumentarea sa, G. Ivănescu a folosit datele din *ALR I/I*, h. 87, restrîngîndu-și analiza numai asupra faptelor dialectale din Transilvania și Maramureș, precum și din Bucovina. În cele ce urmează, vom stabili ariile dialectale de pe întregul teritoriu dacoromân, pornind de la principalele tipuri, dintre care unele își au punctul de plecare în latina populară. În acest scop, ne vom referi și la alte fapte dialectale din atlasele românești, și anume din *ALR II/I*, h. 128; MN 6 898, p. 13; *ALR SN III*, h. 675, în care sunt înregistrate diferențele realizării dialectale ale verbului *a scuipa*. Precizăm că etimologia acestui cuvînt este controversată, tocmai din cauza numeroaselor variante pe care le cunoaște în graiuri. Dar originea lui latină este unanim acceptată. Pe teritoriul dacoromân, pot fi distinse următoarele arii dialectale ale vb. *a scuipa*:

1. Aria cu forma *scuipa* se întinde peste Muntenia, Dobrogea, sud-estul Transilvaniei. În Oltenia, există același tip, dar verbul este aici de conjugarea a IV-a: *a scuipi*. Trecerea de la conjugarea a IV-a la conjugarea I: *a scuipi*, și invers, este un fenomen obișnuit. Ambele forme provin din lat. pop. **scōpio*, *-ire* < lat. pop. **cospio* *-ire*, cu prefixul *ex-*, în locul lat. clasic *conspuo*, *-ere* ‘a scuipa’. Din forma de prezent indicativ, persoana I singular, **scōpio*, a rezultat, în epoca de formare a limbii române, forma **scōipu*, prin metateza lui *-i-* semivocalic, postconsonantic și posttonic, în cuvintele proparoxitonite (ex, *rubeus* > *roib*; *scabies* > *zgâibă* etc.). Trecerea lui *-o-* la *-u-* a avut loc în formele cu accentul pe terminație: *scuip*.

2. Aria următoare cuprinde, de la est spre vest, Basarabia, Moldova, Bucovina și partea de centru și de est a Transilvaniei propriu-zise. Aici se spune *a stûpi*, prez. ind. *stupesc*, precum și *a stopi*; *stopesc*. În rostirea populară, aceste forme cunosc diferențele stadii ale fenomenului palatalizării labialelor: *stukesc*, *slupkesc*, *slup'esc*, *slup'esc*, *stuk'iu* etc.). De remarcat este apariția foarte tardivă a acestei forme (abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea) în scrierile moldovenești. Originea ei este din latina populară; după unii, dintr-o formă rezultată prin încrucișarea dintre lat. pop. **scupp'ire* + *sputare* ‘a scuipa’ (*CADE*, s.v.), după alții (O. Densusianu, *ILR*, I, p. 197), din lat. pop. **stupio*, *-ire*. După cum se vede, au existat diferențe lexicale, constituite în arii dialectale, încă din faza

latină populară, pentru denumirea conceptului în discuție: aria de sub 1. a avut ca etimon un lat. pop. **excōpio*, *-ire*, pe cînd aria de sub 2., un lat. pop. **stupio*, *-ire*.

3. O a treia aria are ca etimon o variantă a cuvîntului lat. pop. de la baza primei arii: **excōpio*. În acest caz, nu a mai avut loc fenomenul metatezei lui *-i-* postconsonantic și posttonic, astfel că forma rezultată a fost *scup-* (cu variantele *scop-*, *scip-*) + suf. *-esc*; inf. *a scupi*; *a scupia*. Pe hartă, această formă se găsește în vestul Transilvaniei propriu-zise, fără zonă vecină cu sudul Crișanei și nord-estul Banatului, și în Crișana, cu excepția colțului de sud-vest. Același tip este prezent în dialectul aromân [(*a*)*scúku*, de conj. I] și în dialectul megleloromân (*scup*, *scupiri*), fapt care, alături de multe altele [vezi G. Ivănescu, *ILR*, (p. 290–328)], probează o înrudire străveche între graiurile respective, înrudire care urcă pînă la latina populară sau pînă la epoca de formare a limbii române.

4. Tot o variantă a lat. pop. **excōpio* pare a fi bănatul *skip*, care apare și în sud-vestul Transilvaniei propriu-zise (*skipat* ‘scuipat’). Evoluția fonetică a putut fi: lat. pop. **excōpio* > **scopiu*; apoi, metateza lui *-i-* nu a avut loc după *ó*, ducînd la apariția unui diftong descendant, *-oi-*, din forma **scoipu*, prezentă în aria de sub 1., ci *-i-* a trecut înaintea lui *o*, alcătuind grupul consonantic *ski-*, **skjōpu*. De la această formă lat. pop., s-a trecut la **sküp* > **skip*– (prin delabializarea lui *u*) > *skip*– (cu *k* nepalatalizat, specific dialectului bănatean). Un fenomen asemănător a avut loc în lat. **excambio* > **scambiu* > *skjambu* > **skjimbu* > **skjimbu* > *skimb* (lit. schimb, dial. și *stimb*; și: lat. pop. **clalvia* (< **clavia* < lat. clas. *calvus*, *-a*) > **clalvă* > *kialbe* > *chelbe*; vezi mai jos, p. 24, IV.1.7.3., *chelbăsie*). Cf. mai jos, sub 6.

5. În 2 pet. din partea de sud-est a Banatului și în pet. 4 din Banatul jugoslov, este folosită varianta cu grupul *sk-*, *skip* (*skipat* ‘scuipat’), iar într-o zonă de sud-estul Crișanei, vecină cu Banatul, se găsește varianta *slip* (*st'ipat*). Grupul *st'-* este o variantă a lui *sk-*, din *skip* (vezi sub nr. 4), cu trecerea la *sl'-* ca în dial. *st'imb* < *skimb*. Pentru ultima variantă, *skimb* (=schimb), răspîndită în graiurile din centrul, nordul și vestul Transilvaniei, în cele din Crișana, din Maramureș și, parțial, din Bucovina și din vestul Moldovei (cu populație provenită de peste munți), vezi *ALR SN*, h. 1 152, *mă primenesc*. A fost posibilă, însă, și o evoluție de felul: lat. pop. *scip-* (rostit *skip-*) > *stip-*, ca în *scio* < *stiu*; *vîscedus* > *vesled* (dial. *st'iu*; *ves'ed*).

6. Ultimul tip este reprezentat de varianta *st'op-* (*st'opat* ‘scuipat’; *st'opasc* ‘scuip’), cunoscută în graiul maramureșean și în cîteva graiuri din Bucovina. Etimonul lat. pop. este **skjopu* > *skjopu* > *st'op-*, din care s-a ajuns în graiul bănatean la varianta *skip* și *st'ip* (vezi sub nr. 4 și 5), iar în cel maramureșean, la varianta *st'op-*.

Cele șase tipuri prezentate mai sus au cunoscut influențe reciproce, care au dus la apariția unor forme hibride, printre care și cea atestată în ms. 45: *stuipi*. Aceasta are la inițială grupul *st-*, ca variantele din paragrafele 5 și 6, fiind mai apropiată de maram. *st'op-*. Dar, în silaba următoare se vădește influența tipului sudic, mănenesc în primul rînd: *scuipa* (este vorba de diftongul *-uj-*, care a trecut în *stuipi*). Merită să relevăm faptul că la scriitorii moldoveni din epocă circulau variante foarte apropiate de aceasta din ms. 45. Astfel, la Dosoftei apare *schiuopi* și *scopi*, iar la Varlaam, *sciuopi*, cu *s-* urmat nu de *t*, ca în tipul maramureșean, ci de *k* sau *c*, ca în tipul 4, respectiv 3. Varianta maramureșeană cu *st'* se întîlnește

la Cantemir : *şliupi* (vezi H. Tiktin², DRG, s.v.), care este cea mai apropiată de *şliupi*, din ms. 45.

Cum s-a mai spus, este de neînteleas faptul că forma moldovenească populară *a stupi*, *stupesc* (vezi nr. 2) nu a fost folosită în scris decât abia către mijlocul secolului al XIX-lea (1852), „de obicei din ratiuni literare-stilistice“ (vezi I. Gheție, BDRL, p. 515; 614). Explicația trebuie căutată în prezența în textele vechi moldovenești a variantelor de tipul *şliupi* (Cantemir); *şliupi* (ms. 45); *şchiopi*, *şcopi* (Dosoftei); *şchiuopi* (Varlaam), care, prin și, trimit spre tipul maramureșean. Plecind de la această constatare, G. Ivănescu, *Probl.*, p. 345, inserează aceste forme printre alte elemente de origine maramureșeană ale dialectului literar moldovenesc din epoca veche. Adoptarea unor asemenea forme, diferite de cele din graiul poporului din Moldova, de către pătura cultă a vremii s-a datorat prestigiului de care s-a fi bucurat graiul aristocrației maramureșene care a intemeiat statul moldovenesc, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. După cum este cunoscut, în acest grai nu există palatalizarea labialelor. Din această cauză, acest fenomen nu apare în cazul formelor *a şkiopi*, *a şcopi*, *a şliupi*, *a şliupi*, față de mold. pop. *şluchesc*, (am) *stuchiil* etc. Explicația dată de G. Ivănescu nu se pare convingătoare. Ea evidențiază, totodată, puterea tradiției literare inițiată de aristocrația maramureșeană în Moldova. Norma literară, în cazul acestui cuvânt, s-a menținut pînă în secolul al XIX-lea, cînd a fost înlocuită, dar nu cu formele populare moldovenești, ci cu forma promovată de scrierile muntești, sudice (*a scuipa* etc.).

II. MORFOLOGIA

SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. În ms. 45, se întâlnesc forme de pl. *mănuile* (Lv., 3, 2; 4, 15; 7, 20; 8, 21, 33; 9, 22, 23; 16, 13; 25, 35). Totuși, de două ori apare și *mănila* (Lv., 8, 15; 9, 1), variantă care ar putea fi introdusă de copist. Cf. ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.0.; ST. L. EX., p. 16, II. 1.1.0.

1.1.1. Trecerea de la declinarea a III-a imparisilabică la declinarea I a substantivului lat. *soror*, -is nu este realizată deplin, căci mai apare uneori forma de nom.-ac. sg. nearticulat *sor*, în BB (Lv., 18, 11; la fel în ms. 45; aici cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mină; de asemenea, și în ms. 4 389: *sor*). Împreună cu pronumele posesiv: *soru-sa*, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 18; în ms. 4 389: Lv., 20, 17). La gen.-dat. sg.: *suroru-sa*, în ms. 45 (Lv., 20, 17); *surori-sa*, în BB (Lv., 20, 17) și în ms. 4 389 (Lv., 18, 18; 20, 17). Pentru forma art. de gen.-dat. sg. *sororii*, vezi mai sus, p. 3, I.2.5.0.

1.1.2. Forma etimologică *noru* (<lat. *nurus*-us) se întâlnescă în *noru-sa*, din ms. 45 și din ms. 4 389 (Lv., 20, 12), pe cînd în BB apare forma de declinare I, art., *nora lui* (*ibid.*). La gen.-dat. sg. art.: *nororii tale*, în BB (Lv., 18, 15); *nurorii tale*, în ms. 45 (*ibid.*); *nurori-ta*, în ms. 4 389 (*ibid.*).

1.1.3. Cuvințul *albeațe* se întâlneste în ms. 4 389: „Va avea albeațe la ochi“ (Lv., 21, 19[20]). Sunetul -e, desinență a substantivelor de declinare a III-a, a rezultat prin rostirea palatală a lui /f/ precedent [<lat. *albilis, față de lat. clasic *albilles* (vezi CDDE, nr. 38) sau din *alb*+suf. -ea/-ă].

1.1.4. De declinarea a III-a este și *mortăcine*, alături de *mortăcină*, în ms. 4 389: „*Mortăcinea lor*“ (Lv., 11, 37). Schimbarea de declinare s-a produs sub influența lui *mortăcine*. Pentru *mortăcină*, vezi mai jos, p. 17, IV.1.1.24.

1.1.5. Substantivul *berbece*, de declinarea a III-a, este prezent în numeroase ocurențe. Nu a apărut forma de declinarea a II-a, *berbec*. În schimb, se întâlnesc pentru prima dată forma de declinarea a II-a în -ciu, *berbeciu*; „*Légea berbēciului*“, în BB (Lv., 6, 31; dar în ms. 45: *berbēcelui*). Această formă este atestată în DA abia în 1908. Cf. ST. L. FAC., p. 70, I.1.1.4.

1.1.6. Amsemnată în ST. L. FAC., p. 70, I.1.1.10. forma de singular (*un*) *umere*, de declinarea a III-a, refăcută după pluralul neutru *umere*, fără a indica textul, capitolul și versetul. Cuvîntul apare în sintagma „*Umerile său*“, din ms. 45 (Fac., 49, 15). Forma de declinarea a III-a pare a fi prezentă, în aceeași carte, în ms. 4 389: „*În umere*“ (Fac., 24, 45), față de: „*Pre umăr*“, în BB și în ms. 45 (*ibid.*). În cartea de față, *Preoția*, din ms. 4 389: „*Umerile cel dirept*“ (Lv., 7, [32]; 8, 24 [25]), dar și „*Umărul cel dirept*“, în ms. 4 389 (Lv., 8, 25 [26]). Forma de nom.-sg. *umere* există și în cartea *Ieșirea*. În toate textele studiate, pluralul articulat este *umerile*, nu *umerii* (Fac., 9, 23; 49, 8). Substantivul era în epocă de genul neutru.

1.1.7. Consemnăm sintagma *mîne-la* (<*mămlne-ta*), din BB și din ms. 4 389 (Lv., 20, 19; în ms. 45: *maicei tale*). Cf. ST. L. FAC., p. 70, II. 1.1.6.—1.1.8.

1.2.0. Genul. Substantivul *cimp* are pluralul *cimpuri*, începînd de prin secolul al XVII-lea (vezi DA, cu exemple din Dosoftei). Pl. *cîmpii* s-a menținut în expresii idiomatice ca *a bale cîmpii*, *a-și lua cîmpii*. Schimbarea de gen este realizată, dintre textele studiate, numai în ms. 4 389: „*Cîmpurile pămîntului*“ (Lv., 25, 31); „*Pomii cîmpurilor*“ (Lv., 26, 4); „*Cîmpurile moșiei*“ (Lv., 17, 22). Forma *cîmpurilor* este prezentă și în *Facerea*, ms. 4 389 (Fac., 27, 27). În BB și în ms. 45, pluralul acestui cuvînt este *cîmpii*.

1.2.1. În același situație este termenul *agru*. Pluralul acestuia, în secolul al XVI-lea (*Codicele Voronețean*), era *agrele*, nearticulat *agre* (Coresi; vezi DA, s.v.). Forma de pl. *agrurile* pare a fi atestată pentru prima dată în ms. 4 389 (Lv., 27, 22).

1.2.2. Trecerea de la genul masculin la genul neutru este realizată în forma *rărunchele*, din ms. 45: „*Pre amîndoao rărunchele*“ (Lv., 3, 10); „*Amîndoao rărunchele*“ (Lv., 3, 15; 4, 9). Forma *rărunchi* este însă atestată în 9 ocurențe din Lv.

1.2.3. Substantivul *soartă* avea pl. *sorți*, conceput ca masculin. De la acesta din urmă, s-a refăcut un sg. *sort*, de genul masculin: *un sort*, *doi sorti*. Forma apare în toate cele trei texte studiate. Astfel, în ms. 4 389: „*Sort al Domnului*“ (Lv., 16, 8); „*Sort al slobozirei*“ (Lv., 16, 8); „*Sortul Domnului*“ (Lv., 16, 9); „*Să arunce Aaron sorti pre amîndoi iapii*: *un sort...* și *alt sort* (Lv., 16, 8). Apare și *soartă*: „*Soarta slobozirei*“ (Lv., 16, 10). În BB: *sort* (Lv., 16, 8, 8); *sortul* (Lv., 16, 9, 10); pl. *sorți* (Lv., 16, 8). În ms. 45, sg. este *sortu* (Lv., 16, 8); *sortul* (Lv., 16, 8, 9, 10); pl. *sorți* (Lv., 16, 8).

1.2.4. De genul masculin [ca gr. (6) ἄκτερος, -ου 'jaunisse'] este numele de boală *gălbănariul*, în ms. 45 (Lv., 26, 16), față de *gălbenearea*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

1.3.0. Numărul. Desinența -e de feminin și neutru plural, precedată de *r*, devine -ă. Exemple vezi mai sus, p. 6, I.3.9.1.; cf. și ST. L. FAC., p. 70, II.1.3.0.; ST. L. EX., p. 16—17, II.1.3.0.—1.3.7.

1.3.1. Desinența de plural feminin -i este prezentă în formă *pietri*, în BB (Lv., 7 ocurențe); *pietile* (Lv., 3 ocurențe). Pluralul *mortăciunile*, în BB (Lv., cu 11 ocurențe), alături de *mortăciunile* (Lv., 6 ocurențe). Forma de pl. a subst. *unighi* este *unghi*

(Lv., 11, 3). Forma de singular în -ie apare în ms. 4389: „Tot dobitocul cu unghiia dăspicată” (Lv., 11, 3), dar la pl. unghi (nu unghii). Forma de pl. sălcii, din ms. 4389 (Lv., 23, 40), presupune un sg. salce (eventual salcă). Pentru repartitia teritorială a acestor forme, vezi ALR SN II, h. 606, salcie pleoasă; III, h. 627, răchiță; h. 628, lozie; ALR II/I, MN 2 807, p. 110, stilpare (la Florii).

1.3.2. Forma de plural rene, din ms. 45 (Lv., 26, 21), în loc de rane 'plăgi', s-ar putea interpreta ca o creație analogică după masă / mese; fată / fete etc. În text apare și forma rane (Lv., 26, 18), astfel că s-ar putea să avem a face, mai degrabă, cu o eroare de copist.

1.3.3. Desinența de plural neutru -uri apare în: cimpuri (vezi mai sus, p. 8, II.1.2.0.); inuri 'țesături din in', în toate cele trei texte (Lv., 13, 48, 52); păruri 'țesături din păr', în BB (Lv., 13, 52); cărnuri, în BB (Lv., 4 ocurențe); cărnurile, în BB (Lv., 9 ocurențe); cornurile (jîrlăvnicului), în ms. 45 (Lv., 4, 7), față de coarnele (jîrlăvnicului), din BB (*ibid.*).

1.3.4. Pluralul neutru brine (de la briu), caracteristic pentru aria sudică a teritoriului dacoromân (vezi ST. L. EX., p. 17, II.1.3.9.), este prezent în BB și în ms. 4389 (Lv., 8, 13), în timp ce în ms. 45 apare varianta dialectală nordică, brie, care astăzi este admisă în norma literară.

1.3.5. Desinența neutră -e este prezentă și în cazul substantivului păraie (măpare), în BB și în ms. 45 (Lv., 11, 9, 10). Varianta moldovenească părăie nu a fost înregistrată în ms. 45. În ms. 4389: riuri (*ibid.*).

1.3.6. Desinența -e de neutru este atestată și în forma de plural mijlocele, față de sg. mijloc, în ms. 4389 (Lv., 3, 10).

1.4.0. Cazul. Formele de gen.-dat., sg. ale cuvintului grecalea (grecalei, grecalei, greșali, greșelii etc.) au fost discutate mai sus, p. 4, I.3.3.4.

1.4.1. Forma de genitiv-dativ, singular, articulată, a substantivului barbă este barbei: în BB și în ms. 45 (Lv. 13, 30; 19, 27; 21, 5) și în ms. 4389 (Lv., 21, 5); barbele (Lv., 19, 9). Rezultă că alternanța -ă-accentuat la singular / -ă- accentuat la plural (din fară / fări; cetale / cetăji; pradă / prăzi etc.) nu pătrunsese în norma literară în cazul acestui cuvânt.

1.4.2. Genitiv-dativul substantivului piele este pieii (art.), în ms. 4389 (Lv., 13, 20[19]). Forma este prezentă și în carteia Iesirea, în BB (Ex., 26, 10; 36, 10; 39, 33) și în ms. 45 (Ex., 26, 10; 36, 14). Nu circula în limba literară a epocii varianta pielii, care astăzi este și ea admisă în normă, alături de pieii (vezi DEX, s.v.).

1.4.3. Alternanța -ă- accentuat la singular / -ă- accentuat la plural, la substantivele feminine, alternanță care are influență asupra formelor de genitiv-dativ singular, nu este atestată nici în cazul cuvintului pasare, care are pl., în BB, pasări (Lv., 7, 26; 11, 46; 20, 25); pasările (Lv., 26, 25); pasărilor (Lv., 19, 26), iar genitiv-dativul singular, pasării (Lv., 14, 51; 14, 52). Ultima formă este prezentă și în ms. 45, precum și în ms. 4389 (*ibid.*).

1.4.4. Desinența de vocativ masculin -e se întâlnește în cazul unor nume proprii, Calvin și Luther, în ms. 4389: „Zri Calvin și Liutere!“ (Lv., 20, 17; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de același mină; zri este în slavonă și înseamnă 'vezi').

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărât: însotit de pronumele posesiv, substantivul frate (nom.-ac.) apare în BB, Lv. (precum și în Fac. și Ex.) fără articolul

-le: frate-tău (Lv. 16, 2; 19, 7; 25, 25, 35, 35, 36, 39). Lipsa articolului se întâlnește și în ms. 4389: frate-tău (Lv., 25, 25, 35), dar aici apare și forma articulată: fratele-tău (Lv., 19, 1; 25, 36, 39). Articolul de genitiv-dativ -lui nu apare în frăține-tău, din ms. 4389 (Lv., 16, 2) și frăține-său, din același text (Lv., 25, 25). Probabil că renunțarea la articol în aceste sintagme a avut loc atunci când pronumele posesiv de persoană a III-a său a fost înlocuit prin *lui*, apărind succesiunea fratei lui, frăținelui lui. Prima sintagmă, fratei lui, este atestată în BB (Lv., 25, 25), în același verset în care apare și frate-tău. Ea a devenit, prin haplogenie, frate lui, formă de genitiv-dativ singular. După modelul acestei sintagme, s-a spus, tot la gen.-dat. sg., și frate-său, frate-tău 'fratei său', 'fratelu tău', după care formele de genitiv-dativ au fost extinse și la nominativ-acuzativ: (pe) frate-tău '(pe) fratele tău'. Această inovație din BB și din ms. 4389 nu se întâlnește însă în ms. 45. Aici, la nom.-ac. sg., se întâlnește forma fratele tău (Lv., 16, 2; 19, 17; 25, 25, 35, 35, 36, 39), acolo unde în BB apare frate-tău. Forma din ms. 45 aparține normei literare actuale.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul supiire, cu -ii- (Lv., 13, 30), la pl. supii, în ms. 45. Grupul -ii- s-ar putea explica prin influența verbului coradică a supiia (<lat. subtilio, -äre). Cf. ST. L. FAC., p. 73, II.3.1.1.; ST. L. EX., p. 18, II.3.1.0.

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La persoana a II-a plural, dativ, forma pronumelui personal conjunct este vă (azi vi), în ms. 45: „Eu vă-l oi da“ 'eu vi-l voi da' (Lv., 20, 24); și în ms. 4389: „Barbele voastră să nu vă le rade!“ (Lv., 19, 27).

4.1.1. Topica pronumelui personal conjunct de persoana a III-a, singular, masculin este diferită de cea actuală, în ms. 45: „Pământul carele Domnul...dă-l voao“ (Lv., 19, 23).

4.1.2. Pronumele personal însu 'el', însă 'el', însi(i) 'ei', îns(e) 'ele', din ms. 45, au fost studiate, pe bază de statistică comparativă, cù echivalente din celelalte texte (BB și ms. 4389), în ST. L. EX., p. 18–19. **II. 4.1.1. – 4.1.2.** Consemnăm forma dinsași, din ms. 4389 (Lv. 12, 7), alcătuită din dinsa + particula de întărire -si (<lat. sic), și varianta dinsii, cu -i- (< dins < de+îns>dens>dins; cf. ir. dins, aom. dis, CDDE. nr. 869); forma cu -i-, dinsul este refăcută ulterior.

4.1.3. Pronumele de întărire poate fi ilustrat cu cîteva exemple care provin din ms. 4389: însu în: „Iubeste pre vecinul tău ca însu pre tine“ (Lv., 19, 18; și vers. 34); însuș, în: „De va putea el însu să se răscumpere“ (Lv., 25, 49); însiș, în: „Ei însiș să aducă“ (Lv., 21, 6); înses, în: „Célé ce cresc înses în arăturile tale“ (Lv., 25, 5); „Cresc ele înses“ (Lv., 25, 11 [10]; în BB: „Singure“). Cf. ST. L. FAC., p. 74, II. 4.1.4.; ST. L. EX., 19, p. II. 4.1.3.

4.1.4. Pronumele personal eluș (<elu + -si) se întâlnește în ms 45, : „Pentru eluș“ (Lv. 16, 11, 24). La acuzativ plural, forma neaccentuată este ii, în loc de actualul ii, în ms. 45: „Săul de la maiuri cu rărunchii ii vei lua“ (Lv., 3, 15). În BB, apare il, prin refacerea acordului, care în versiunea Milescu schioapătă.

4.2.0. Pronumele reflexiv și se întâlnește în ms. 45: „Vă lua și se doao turturèle“ (Lv., 15, 14, 29)

și în ms. 4389 : „*Să-s ia sie muiere*“ (Lv., 21, 14). Cf. ST. L. FAC., p. 74, II. 4.2.0.; ST. L. EX., p. 19, II. 4.2.0.

4.3.0. Pronumele și adjectivele posesive. Formele conjunțe de dativ ale pronumelor personale și reflexive cu valoare de adjective posesive se întâlnesc în exemple ca : *aproapele-s*, în BB și în ms. 45 (Lv., 6, 2; 19, 11); *aproapele-i* în ms. 45 (Lv., 25, 15); *fete-s* în : „*Căzură pre fete-s*”, în ms. 4389 (Lv., 9, 24); *gușa-i*, în ms. 45 (Lv., 1, 16); *rugă-i*, în BB și în ms. 45 (Lv., 22, 23); *vecinu-s*, în toate cele trei texte studiate (Lv., 25, 4).

4.4.0. Pronumele și adjectivele demonstrative. *aceia* ‘aceleia’, în : „*În locul aceia se va face altă bubă*”, în ms. 4389 (Lv., 3, 19); *ceia* ‘aceleia’, în : „*Lăgea ceia ce naște făt*”, în BB (Lv., 12, 7; în ms. 45: „*Cei ci naște*”); „*Si ceia ci va cură singele*” în ms. 4389 (Lv., 15, 33; în BB și în ms. 45: „*Cetia*”); „*Până două zile ceia de apoi a seaptea*”, în ms. 45 (Lv., 23, 16; în BB : „*Cetia*”).

4.5.0. Pronumele relative-interrogative. Semnalăm forma *cărora*, în loc de *al căror*, în BB : „*Vifelul... și tapul cărora singele lor s-au adus înăuntru*“ (Lv., 16, 27; la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „*Al cărora singe*“). Construcția este preluată din greacă.

4.5.1. La genitiv-dativ, singular, feminin, apare forma *cărea* ‘căreia’, în ms. 45 : „*Si muiereea carea-va fi curind singe*” (Lv., 15, 19), dar în ms. 4389, *căriia* (*ibid.*); în BB : „*Care-i*”. În ST. L. FAC., p. 75, II. 4.5.0., forma *carei* din BB, FAC, 46, 15, a fost analizată greșit : nu este o formă de gen. dat. sg. fem., ci de nom. -acc. pl. fem.).

4.5.2. Pronumele relative-interrogative ce apare ca *ci*, în ms. 45 : „*Cel ci*“ (Lv., 14, 18, 31), „*Cela ci*“ (Lv., 15, 19, 20, 21).

4.6.0. Pronumele și adjectivele nehotărîte. Pronumele nehotărîte *unul*, *una* apar în niște contexte care urmează servil textul grecesc. Traducătorul român ar fi trebuit să recurgă la articolul nehotărît *un*, *o*; în ms. 45 : „*Si va pune Aaron pre cei 2 tăpi sorți : sortu, unul, Domnului și sorțul, unul, celui de slobodzit*“ (Lv., 16, 8); în gr. *κλήρον ἔνα τῷ κιρίῳ καὶ κλῆρον ἔνα τῷ ἀποτομάτῳ*; alt exemplu : „*Vor jungheas pasarea, una*“ (‘o pasare’), după gr. σφάξουσ-τὸ δόρνιθον, τὸ ἔν (gr. εἰς m., μέσ f., ἔν n. ‘unu, una’) (Lv., 14, 5). În primul exemplu de mai sus, editorii BB au modificat textul astfel : „*Un sort...alt sort!*“.

4.6.1. Pronumele nehotărîtă carez ‘fiecare’, alcătuit din *care+sī* (<lat. *sic*), se întâlnește în ms. 45 (Lv., 25, 46) și în ms. 4389 (Lv., 10, 1). Cf. ST. L. EX., p. 20, II. 4.6.2.

4.6.2. Precedat de substantivul *om*, pronumele *carele* formează o unitate cu valoare de pronume nehotărît, având sensul ‘fiecare’, ‘oricine’. În BB și în ms. 45 : „*Om carele se va ruga rugă*“ (Lv., 27, 2). Modelul este preluat din greacă : *ἀνθρωπος ὁς*; în ms. 4389 : „*Omul carele*“. Tot din limba grecească este preluată în mod servil sintagma „*Om, om*‘fiecare’, ‘oricine’, ‘cineva’”; vezi mai jos, II. 4.6.15.

4.6.3. Pronumele nehotărîtă *cine+sī* ‘fiecare’ este prezent în toate cele trei texte studiate : în BB (Lv., 10, 1; 20, 15); în ms. 45 (Lv., 10, 1) și în ms. 4389 (Lv., 20, 15). Cf. ST. L. EX., p. 21, II. 4.6.3.

4.6.4. Pronumele nedefinită *cineva+sī* (<*cineva+sī*), cu forma *cineva+sī*, se întâlnește în ms. 4389 (Lv., 14, 24; 19, 20, 33; 25, 29). Cf. ST. L. EX., p. 21, II. 4.6.4.

4.6.5. Pronumele nehotărîtă *ceva+sī* (<*ceva+sī*) se întâlnește în BB (Lv., 11, 32); *cevasi*, în ms. 4389 (Lv., 6, 2; 11, 1, 32). Pronumele *cineva+sī* și *cevasi* par a constitui o trăsătură caracteristică a normei literare sudice, muntenești. Baza dialectală a acestor forme se află în această parte a ţării.

4.6.6. Pronumele nedefinită *fiecare* cu noastră următoarele variante, în BB : *fieștecară* (Lv., 20, 16); *fieștecaruia* (Lv., 6, 40); *fieșcărele* (Lv., 25, 46); *fieștecarale* (Lv., 19, 3, 11; 25, 10, 10, 13). Aceleași ocurențe se întâlnesc și în ms. 45, cu aceleași variante fonetice, exceptând Lv., 25, 46, unde apare pronumele nedefinit *care+sī* ‘fiecare’. În ms. 4389 : *fieștecare* (Lv., 25, 10), *fieștecaruia* (Lv., 7, 10). Cf. ST. L. EX., p. 21; II. 4.6.6.

4.6.7. Pronumele nedefinită *fieștecine ‘fiecare’* este atestat în ms. 4389 (Lv., 19, 25, 13); tot în acest text, forma de gen.-dat. *or-la-fiește-a-cui*; „*Si va veni or-la-fiește-a-cui casă*“ (Lv., 14, 35 [34]).

4.6.8. Pronumele nehotărîtă *fieștece ‘niște’, ‘oarecare’, ‘orice’* se găsește în ms. 4389 (Lv., 17, 10, 10; 20, 16; 22, 5); și : *fiece* (Lv., 13, 53 [55]; 17, 10) în sintagma „*Fiece om*‘oricine’, căreia în BB și în ms. 45 îl corespunde : „*Om, om*“.

4.6.9. Pronumele *neșline*, astăzi arhaism, circula în epocă în concurență cu *cineva*, *cineva+sī*. În BB : *neșline* (Lv. 15, 32; 19, 20; 24, 19; 25, 28, 29); *nișline* (Lv., 25, 51); în ms. 45 : *neșline* (în toate ocurențele din BB); în ms. 4389 : *nișline* (Lv., 25, 26). Forma de gen.-dat. *nescui* (<lat. *nescio cui*) este atestată în ms. 45 (Lv., 13, 2, 41; în BB și în ms. 4389 : *cuvia*).

4.6.10. Pronumele și adjectivele nehotărîtă *oarecare* [(<lat. *volet>voare, oare, vare)+care] apare în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 12; 21, 16); *oarecaruia*, în BB (Lv., 12, 2; în ms. 45 : *nescui*).

4.6.11. Forma *orcine*, precedată de *tot*, are sensul ‘fiecare’ : „*Si tot orcine se va atinge de vasul pre carele va sădea ea*“; în ms. 4389 (Lv., 15, 22 [23]); în ms. 45 : „*Tot cela ci*“; în BB : „*Tot cela ce*“); forma de gen.-dat. *oarecui*, în BB (Lv., 14, 35; în ms. 45, la fel; în ms. 4389 : „*Or-la-fiește-a-cui*“).

4.6.12. Pronumele nedefinită *orice* a fost consemnat în ms. 4389 (Lv., 27, 9). În același text, elementele compoñente ale acestui pronume sunt separate prin inserția prepoziției *in* : „*Or in ce zi*“ (=in *orice zi*) (Lv., 7, 15; 14, 2, 46); „*Or in ce sămânătură*“ (Lv., 11, 37). Fenomenul are loc și atunci cind ce este precedat de *fiește-*, rezultind o construcție redundantă de pronume nedefinit : *or-de-fiește-ce*, în care a fost inclusă și prepoziția *de*. Este o contaminăție între *orce+fiește-ce*, însemnând ‘orice’, ‘ceva’ : „*Si tot cel ce se va atinge măcară or-de-fiește-ce ce va fi supă dinsu*“, în ms. 4389 (Lv., 15, 10). Un fenomen similar a avut loc în cazul pronumelui compus, menționat mai sus (II. 4.6.7.) : *or-la-fiește-a-cui*, alcătuit din *oricei+fieșteci*, precedate de prepoziția *la*, care, ca și *in*, a fost introdusă în interiorul pronumelui. În același text, am semnalat inserția și a articolului genitival *al*, *a*, *ai*, ale între elementul *fiește-* și formele pronumelui relativ : *fiește-a-cărui*; *fiește-ai-cărui* etc.; vezi exemple în ST. L. FAC., p. 73, II. 2.2.3.; p. 76, II. 4.6.3.; ST. L. EX., p. 18, II. 2.2.1.; p. 21, II. 4.6.6.. Ne așlăm în fața unei particularități remarcabile a limbii autorului traducerii ms. 4389, care a fost, după părerea lui N. A. Ursu, Daniil Panoneanul.

4.6.13. Pronumele și adjectivele nehotărîtă *oricit*, -ă este prezent în ms. 4389 : „*Omul oricită jărvă de mintuire va aduce Domnului*“ (Lv., 22, 21).

4.6.14. Pronumele și adjectivele nehotărîtă *vre* (<*vre+una*, *o*) este atestat în ms. 4389 într-o construcție specială, asemănătoare cu cea prezentată sub II. 4.6.12 : prepoziția *intru* ‘in’ este introdusă între elementul *vre* și *o* rezultind *vre+intru+o* ‘in vre’ : „*Iar de se va mai ivi încă vre+intr-o haină sau vre+intr-o teșătură*“ (Lv., 17, 53); alt exemplu : „*Voiu da vre+intr-o casă buba mișliei*“ (Lv., 14, 34).

4.6.15. Sintagma *om, om* funcționează cu valoare de pronume nehotărîtă în BB și în ms. 45, având

sensul 'fiecare', 'oricine', 'cineva'. Este vorba de o calchieră a gr. ἀνθρωπος ; în grecește, modelul a fost luat din ebraică (vezi în acest volum, *Commentarii*, 17, 3). Construcția *om, om* a fost întîlnită în Lv., 17, 3, 8, 13 ; 18, 6 ; 20, 9, 10 ; 22, 18 ; 24, 16. În ms. 45, apare și : *la om, la om 'oricărui'*; „*La om, la om la carele i se va face cursoare den trupul său*” (Lv., 15, 2), care calchiază textul grecesc : ἀνδρὶ ἀνδρὶ οὖτις [ό] ἀνήρ, ἀνδρός 'homme', 'mari'; în lat. : „*Vir qui... Diortositorii bucureșteni ai BB au înlocuit cuvintul *om* prin *bărbat* : „*La bărbat, la bărbat*”*. În ms. 4389 : „*Bărbatului căruia va fi...*” (*ibid.*).

În alte cazuri, sintagma *om, om* 'fiecare', 'oricine', din BB și din ms. 45, îi corespunde în ms. 4389 cuvintul *om*, cu valoare de pronume nefedefinit : „*Om den fectorii lui Israel*” (Lv., 17, 3, 8, 13) înseamnă 'Fiecare din...'. Forma articulată *omul* are valoare de 'nimeni' : „*Omul sănu se apropie să dăscoperă rușinea vecinului său*”, în ms. 4389 (Lv., 18, 6 ; în BB și în ms. 45 : „*Om, om*”); „*Omul den casa lui Israel*” (Lv., 22, 18 ; în BB și în ms. 45 : „*Om, om* 'fiecare', 'oricine', în BB și în ms. 45, acest cuvint apare singur : „*Om carele (=fiecare) se va ruga rugă*” (Lv., 27, 2), după gr. ἀνθρωπος ὁς...

4.6.16. Cu valoare de pronume negativ, funcționează sintagma alcătuită din *omul*, precedat de *tot*: 'nici un *om*', 'nimeni', în BB și în ms. 45: „*Si tot omul nu va fi in cortul mărluriei mergind*” (Lv., 16, 17 ; în ms. 4389 : „*Nici un om*”), după gr. καὶ πᾶς ἀνθρωπος οὐκ ἔσται...

4.6.17. Pronumele negativ *nimeni* are în ms. 45 variantele : *nimirile* (Lv., 27, 26) ; *nimerile* (Lv., 26, 36, 37) ; *nimerilea* (Lv., 26, 17).

4.6.18. Pronumele negativ *nimic* apare în ms. 45 : „*Celor de nimic*” (=idolilor) (Lv., 17, 7) și în ms. 4389 : „*Jărtvelor lor cîte de nimic*” (*ibid.*).

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul cardinal. De la numarul cardinal patru există *a patra* 'a patra parte', 'o patrime' : „*A patra den in de vin*”, în BB (Lv., 23, 13 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*A patra parte*”); de la cinci : „*Al cincilea*” 'o cincime', în BB (Lv., 6, 4 ; 22, 14) ; „*A cincea*”, în BB (Lv., 27, 13) ; *al zecilea* 'zecime', în BB : „*Al zecilea de făină*” (Lv., 14, 21) ; tot în BB : *a zăcea* : „*Toată a zăcea pămîntului*” (Lv., 27, 30) : „*Toată a zăcea den boi și den oi*” (Lv., 27, 32) ; „*De doao a zăcea va fi o pline*” (Lv., 24, 5) ; la fel și în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Trei a zăcea den făină curată*” (Lv., 14, 10 [9]). În BB se întâlnescu subst. *zeciuaială* 'a zecea parte' : „*De va răscumpără răscumpărind omul zeciuaială lui, a cincea lui va adaoage*” (Lv., 27, 31 ; în ms. 45 : *a dzêce* ; în ms. 4389 : *zeciuaială*) ; *zeciuielle*, în BB : „*3 zeciuielle de făină curată*” (Lv., 14, 10 ; în ms. 45 : „*3 a dzêce de făină*”).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. De conjugarea I este verbul *a înșănătoșa*, în BB : „*Însănătoșai de ardere*” ; (Lv., 13, 24 ; la tel în ms. 45). Infinitivul lung substantivat *zăcerăea*, din BB și din ms. 45 (acii : *dăzcerăea*) (Lv., 15, 26), arată că verbul era de conjugarea a II-a, ca și *a rămînea*, din BB și din ms. 45 : „*De va rămînea pre locul lui*” (Lv., 13, 23 ; la fel și în ms. 4389, *ibid.*). Verbul *a agiutori* se întâlnește în ms. 45 : „*Să-l agiutorești pre el*” (Lv., 25, 35 ; în BB : „*Să-l ajut!*” ; în ms. 4389 : „*Ajută-i*”).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv poate fi ilustrat cu cîteva exemple : „*Să se aducă*” 'să fie adus',

în ms. 4389 (Lv., 14, 2) ; „*Să va aduce*” 'va fi adus', în BB și în ms. 45 (*ibid.*). Consemnată și o formă de reflexiv cu o topică neobișnuită, în ms. 4389 : „*De va vărsa-se apa*” (Lv., 11, 38).

6.3.0. Verbe iotacizate. Fenomenul a fost urmărit cu atenție în studiile precedente : ST. L. FAC., p. 77, II. 6.3.0. ; ST. L. EX., p. 21-22, II. 6.3.0.-6.3.3. Aici se adaugă unele forme de prezent indicativ, de prezent conjunctiv și de gerunziu, în care, în loc de sunetele actuale, literare, *t, d, n, r*, apar *t, z (dz)*, *i*. Faza consemnată în cele trei texte de care ne ocupăm este cea originară. Numai într-un singur caz, a fost notată forma inovatoare, cu *r* refăcut pe cale analogică : *să piară*, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 17, 18). Dar în ms. 4389 avem : *să piēcie* (*nlare*) (*ibid.*).

Forma de conjunctiv (*să*) *spaie*, atestată în BB [Lv., 26, 6 ; în ms. 45 : (*să*) *spămîntedze*] și în ms. 4389 (*ibid.*), se explică prin etimonul latinesc *expaveo*, -ere, conj. *expaveat*, și nu a rezultat prin iotacizare. Consonana *r* a apărut mai tîrziu, prin analogie cu alte verbe (*par, păredă*) (vezi H. Tiktin², DRG, s. v. ; A. Scriban, Dicț., s. v.)

6.3.1. Conjugarea a II-a. Au rezultat prin fenomenul numit iotacizare forme verbale ca : (*să*) *sază*, în ms. 4389 (Lv., 13, 46) ; (*să*) *vadză*, în ms. 45 (Lv., 23, 43).

Conjugarea a III-a : (*să*) *ardză*, în ms. 45 (Lv. 13, 52) ; (*să*) *arză*, în BB (Lv., 13, 52 ; 20, 14 ; 24, 2) ; în ms. 4389 (Lv., 4, 21, 13, 55, 57 ; 28, 9) ; (*să*) *intindză*, în ms. 45 (Lv., 25, 46 ; în BB : *intinză*) ; (*să*) *puietă*, în BB și în ms. 45 (Lv., 7, 20 ; în ms. 4389, în Lv. 2, 12) ; (*să*) *rază*, în BB și în ms. 4389 (Lv., 21, 5 ; în ms. 45 : *radză*) ; (*să*) *scocătă*, în BB și în ms. 45 (Lv., 14, 36) ; (*să*) *trimiță*, în BB și în ms. 45 (Lv., 16, 10) ; (*să*) *vîndză*, în BB (Lv., 25, 42 ; în ms. 45 : *vîndză*, vers. 43).

Conjugarea a IV-a : (*să*) *piēcie*, în ms. 4389 (Lv., 17, [6], 20, 17, 18) ; (*să*) *saie*, în toate cele trei texte (Lv., 11, 21).

6.4.0. Prezentul indicativului. Semnalăm prezența construcției perifrastice de prezent indicativ este *curind* 'curge', în BB : „*Pămînt care iaste curind lapte și miere*” (Lv., 20, 24). Construcția este calchiată din grecește : γῆ ἵτις ἐστὶ ρέουσα γάλα καὶ μέλι. Forma perifrastică de prezent *ἐστὶ ρέουσα*, alcătuită din verbul *εἰμι*, la indicativ prezent, persoana a III-a, singular + participiu verbului *ρέω* 'couler', a fost transpusă în română prin verbul *a fi* + gerunziu verbului *a cure*. În ms. 45, traducătorul a redat construcția grecească *ἐστὶ ρέουσα* prin verbul *a fi* + supinul : „*Pămîntu carele iaste de cură lapte și miere*”. Față de aceste texte, în ms. 4389 se folosește formă simplă *cură* : „*Pămîntul den care cură miere și lapte*”.

În cele trei cărți studiate (*Facerea, Ieșirea, Preoția*), nu a fost întîlnită pînă la acest exemplu o construcție perifrastică de prezent indicativ. Au fost semnalate, însă, în ST. L. FAC. și în ST. L. EX. mai multe cazuri de construcții perifrastice pentru imperfectul indicativului, pentru perfect, pentru viitor, construcții care dubleză pe cele cunoscute pînă astăzi în română. Astfel, în loc de *(el) stătea*, se spune *(el) era stînd* ; în loc de *(el) a auzit*, se folosește *(el) fu auzind* ; în loc de *(el) va merge*, apare *(el) va fi mergind*. Construcția cu gerunziu este semnalată și la conditional-optativ, prezent, persoana a III-a plural : în loc de *(ei) ar fugi*, apare *(ei) ară fi fugind*. Aceste construcții perifrastice sunt calchiate din grecește. În această limbă, conjugarea perifrastică cunoaște o mare utilizare. Cele mai multe construcții sunt alcătuite din formele verbului *εἰμι* și participiul prezent (pentru a exprima ideea de durată a acțiunii) sau participiul perfect (pentru a arăta acțiunea isprăvită) (vezi Th. Simenschy, *Gramatica limbii grecești*, partea I : *Fonetică și Morfologia*, București,

1935, p. 170). Alături de *εἰμί*, poate fi folosit și verbul *γίγνομαι*, viit. *γενήσομαι*, aor. *έγενόμην*, perf. *γεγένημαι* sau *γέγονα* (persoană a III-a sg., aor. 2: *έγένετο*) 'naître'; 'devenir'; 'être', 'exister'.

În română literară din epoca veche, construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul sunt semnalate în numeroase texte, mai ales de natură religioasă. Apariția lor a fost pusă de unii învățători pe seama modelelor străine, care la noi au fost mai ales cele în limba slavonă și în limba greacă, mai rar în maghiară (de exemplu, *Palia de la Orăștie*). Modelul de bază a fost textul grecesc al *Sepluagintei* și al *Noului Testament*. În limba greacă, unele construcții perifrastice, de la anumite timpuri și moduri, provin încă din perioada preistorică. Altele s-au impus în limbă prin secolul al V-lea înainte de Hristos. În unele căzuri, construcțiile perifrastice, cum sunt cele echivalente cu un imperfect, se datoresc „în parte, influență limbii ebraice, unde astfel de construcții se întrebunțează adesea cu nuanță de simultaneitate și de acțiune durativă”. În *Noul Testament*, „ele s-au înmulțit... sub influența aramaică” [de exemplu: ἦν διδάσκων (=era învățând) (Mc. 1, 22) = ἔδιδασκεν (=învăța); ἦν ἔχων (=era avind) (Mt. 19, 22); vezi Th. Simenschy, *op. cit.*, p. 171]. Din limba greacă, construcțiile perifrastice au trecut în limba latină, iar din acestea două, în celelalte limbi europene în care s-a tradus *Biblia*. În slavonești, modelul unor astfel de construcții a fost luat din greacă, de unde a trecut și în texte românești din secolul al XVI-lea. Construcția slavonă era alcătuită din vb. *быти*+participiu prezent activ al verbului de conjugat. Pentru limba latină, construcțiile cu *esse*+participiu activ prezent sau gerunziul în ablativ, calchiate după limba greacă din *Bible*, sunt semnalate din secolul al II-lea după Hristos, o dată cu primele traduceri de texte biblice. Cum am mai spus, sursele pentru română literară au fost, în secolul al XVI-lea, variantele slavonești, respectiv maghiare, ale unor texte religioase. Cind influența grecească se intensifică în țările române, iar traducerile se fac direct din această limbă, numărul atestărilor acestor forme perifrastice este în continuă creștere. Acest fapt are loc în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dar în secolul următor, construcțiile perifrastice cad în desuetudine, pentru că în secolul al XX-lea să nu mai fie folosite deloc în română literară. Dintre lucrările recente asupra chestiunii, menționăm: Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice a *fi* + gerunziul în texte românești traduse din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, nr. 3, 1960 (Omagiu Graur), p. 691–698; Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din *a fi* + gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL, XI, nr. 2, 1966, p. 253–262; *eadem*, *Sintaxa gerunziului românesc*, Editura Academiei Române, București, 1972; Emil Vrabie, în cap. *Verbul*, din volumul colectiv *Slava veche și slavona românească* (subredacția lui Pandele Olteanu, Editura didactică și pedagogică, București, 1957, p. 142); C. Frâncu, *Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompozite în română* în ALIL, Iași, 1983–1984. A. Lingvistică, p. 23–61, cu o bogată bibliografie; Cristina Călărașu, *Tempus modus aspectus in limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Universitatea din București, Facultatea de Filologie, București, 1987, p. 189–198. Pentru construcțiile asemănătoare din latină și din alte limbi române, vezi E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, Tübingen, 1976, p. 93–116; *idem*, *El aspecto verbal perifrástico en griego antiguo*, în *Actas del III Congreso español de estudios clásicos*, Vol. 3, *Coloquio de estudios estructurales sobre las lenguas clásicas*, Madrid, 1968, p. 93–116; *idem*, *Das Problem des Griechischen Einflusses auf das Vulgarlatein*, în *Sprache und Geschichte*,

Festschrift für Harry Meier, München, 1971, p. 135–147 (pentru problema în discuție, p. 142–143). H. Tiktin², *DRG*, II, p. 159, a. fi, 4: în limba veche, *a fi*+gerunziul formează o „*Conjugatio-periphrastica*”, care, ca în engleză, exprimă acțiunea durativă: (*I was going*). Modelul este grecesc. La fel în engleză: lat. *erat docens* este transpus în v. engl. prin *laerende waes* (H. E. Pirscher, *Historische englische Grammatik*, München Hueber, 1963, p. 201). După C. Frâncu, formele perifrastice ar fi moștenite în română din latină populară. În sprijinul acestei idei, sunt invocate construcțiile perifrastice din texte religioase, particulare, și aparțin sporadică a unor asemenea construcții în unele graiuri populare din Transilvania. În cazul textelor laice, construcțiile perifrastice au apărut sub influența limbii bisericești, prin imitație. Prezența lor în unele graiuri dacoromâne urmează a fi explicată, tinindu-se seama că asemenea construcții ar fi trebuit să lase urme în toate dialectele românesti, în cazul în care ele ar continua o stare de lucruri latinești populare. Pentru limba română literară, originea acestor construcții perifrastice nu trebuie căutată în graiurile populare românești, ca în cazul altor altor fenomene care aparțin la ceea ce se numește „baza dialectală a românei literare”. Originea acestor construcții se găsește în modelele străine: în cel grecesc, din care s-a creat cel latinesc, apoi în cel slavonesc și, în unele căzuri, în cel maghiar. Avem a face, aşadar, cu un fenomen caracteristic aspectului literar, scris, al limbii române, și anume cu imprumutarea unor structuri proprii unui text sănăt, care trebuie transpus cît se poate de servil într-o limbă vernaculară. În multe cazuri, construcțiile perifrastice din texte studiate de noi în prezență lucrare pot fi identificate în versiunea grecească. Există însă și căzuri, mai ales în textul ms. 4 389, cind traducătorul le-a folosit și în alte locuri. Altfel spus, modelul, odată preluat, a devenit funcțional.

Pentru a proba cele spuse mai sus, vom prezenta construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul, pe care le-am întlnit în cele trei cărți studiate. Unele au fost consemnate în studiile lingvistice la aceste cărți (vezi ST. L. FAC., p. 78, II. 6.4.0.; 6.6.0.; p. 79. 6.8.0.; ST. L. EX., p. 22–23, II. 6.4.1.; 6.6.0.; 6.8.1.); le preluăm și pe acestea în tabloul care urmează, alături de exemple din cartea *Preoția* (Lv.).

Exemplile sunt grupate astfel: a) cele ale căror model grecesc are verbul *εἰμί*+participiu; b) cele ale căror model grecesc conține verbul *γίγνομαι* (*έγένετο*+participiu prezent), c) exemple fără echivalent în textul grecesc, care arată că sistemul funcționa la nivelul limbii literare.

a) 1. *Prezentul perifrastic: iaste curind* (=curge), după gr. *ἔστι πέουγξ* (BB, Lv., 20, 24; în ms. 45: *iaste de cură*); vezi mai sus, la începutul prezentului paragraf.

2. *Imperfectul perifrastic: era făcind* (=făcea), după gr. *ἦν ποιῶν* (în BB și în ms. 45, Fac., 39, 22; în ms. 4 389: „Făcea”); *era lucrind* (=lucra), după gr. *ἦν ἐργάζομενος* (în BB, Fac., 4, 2; în ms. 4 389, este păstrat numai *era...*); *era mescind* (=mășteai, erai păharnic, turnai vin în păhare), după gr. *ῆσθα οἰνοχόον* (în BB, Fac., 40, 13); *era păharnicind* (=păhărniceai, turnai vin în păhare) (în ms. 45, Fac., 40, 13); *era păscind* (=păstea), după gr. *ῆν ποιητῶν* (în BB, Ex., 2, 16; 3, 1; în ms. 45, Ex., 2, 16; în ms. 4 389, Ex., 3, 1); *era stind* (=stătea) după gr. *ῆν ἑστηκώς* (în BB, Fac., 18, 22; în ms. 45: *sta*; în ms. 4 389: *e<ra>.stind*); *era fiindu-se* (=se tinea), după gr. *ῆσαν συνεχόμενην* (în BB și în ms. 45, Ex., 36, 9; la fel în ms. 4 389, 36, 10); *era zidind* (=zidea), după gr. *ῆν οἰκοδόμων* (în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389, Fac. 4, 17); *era înlinzind* [=înlindea(u)],

după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB și în ms. 45, Ex., 37, 9).

3. Viitorul I: *va fi curind(u)* (=vaurge), după gr. ἦ πέουσα; ἦ este conj., pers. a III-a sg., a vb. *εἰμι* (în BB și în ms. 45, Ex., 15, 19; în ms. 4389: *va cură*); *va fi mergind(u)* (=va merge), după gr. ἔστι εἰσπορευόμενον (în BB și în ms. 45, Lv., 16, 17; în ms. 4389: *va merge*); *vei fi suspinind(u)* (=vei spina), după gr. ἔσῃ στένων (în toate cele trei texte, Fac., 4, 12); *voi(u) fi suspinind(u)* (=voi spina), după gr. ἔσομαι στένων (în toate cele trei texte, Fac., 4, 14); *vei fi tremurind(u)* (=vei tremura), după gr. ἔσῃ τρέμων (în BB și în ms. 45, Fac., 4, 12; în ms. 4389: *vei fi cutremurindu-te*); *vou fi tremurind(u)* (=voi tremura), după gr. ἔσομαι τρέμων (în BB și în ms. 45, Fac., 4, 14; în ms. 4389: *vou fi cutremurindu-mă*); *vor fi fiindu-se* (=se vor tine), după gr. ἔσονται ἐχόμενοι (συνεχόμεναι) (în BB, Ex., 26, 3; 28, 7; în ms. 45, 26, 3; în ms. 4389, 28, 7); *va fi avind* (=va avea), după gr. ἔσται ἔχον (în BB și în ms. 45, Ex., 28, 28); *vor fi intinind* (=vor intinde), după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB și în ms. 45, Ex., 25, 20).

b) Exemple care au în textul grecesc verbul γίγνομαι (γίγνετο):

Perfectul compus: *fu auzind* (=a auzit), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀκοῦσα (în BB, Fac., 24, 52; în ms. 45: *fu audzindu*; în ms. 4389: *fu (deaca) auzi*, deci cu perfectul simplu precedat de forma corespunzătoare a verbului *a fi*); *fu deșărind* (=au deserfat), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καταχεούν (în BB, Fac., 42, 35; în ms. 45: *fu dezerlindu*; în ms. 4389: *fu cindu-s dășarta*); *fu fiind* (=a fost), după gr. ἐγένετο γενηθέντος (în toate cele trei texte, Ex., 19, 16); *fu ieșind* (=au ieșit), după gr. ἐγένετο ἐξπορευόμενον (în BB și în ms. 45, Ex., 40, 15; în ms. 4389: *fu (deaca) ieșiră*, aşadar cu perfectul simplu al verbului de conjugat, precedat de perfectul simplu al verbului *a fi*; vezi mai sus: *fu (deaca) auzi 'a auzit'*); *fu născind* (=a născut), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τίκτεν (în BB, Fac., 38, 28); *fu făcindu-se* (=a făcut), după gr. ἐγένετο γεγόμενος (în BB și în ms. 45, Ex., 2, 11). Uneori, ἐγένετο este tradus prin vb. *a face*, urmat de gerunziul verbului de conjugat: *să facu potolindu-se* (=se potoli, să-a potolit), după gr. ἐγένετο καταπαυομένης (în BB și în ms. 45, Ex., 16, 13).

c) Exemple fără echivalent în textul grecesc:

1. Viitorul I: *vor fi arzind* (=vor arde) (în ms. 4389, Lv., 1, 17); *va fi avind* (=va avea) (în ms. 4389, Lv., 21, 20); *vor fi păscind* (=vor paște) (în ms. 4389, Fac., 37, 13); *se va fi vindecind* (=se va vindeca) (în ms. 4389, Lv., 13, 24). Formele din acest paragraf nu au valoare de prezumtiv (prezent), desi, formal, sunt identice cu formele acestui mod (și timp).

2. Condiționalul-optativ prezent: *ară fi fugind* (=ar fugi) (în ms. 4389, Lv., 26, 36). Această formă perifrastică poate avea și valoare de prezumtiv trecut, după cum construcția de viitor I, de tipul *va fi mergind* (vezi mai sus, sub a)3 și c)1), poate funcționa cu valoare de prezumtiv prezent.

6.5.0. Perfectul simplu. Formele tarile: *adus*, în „*Si-m adus aminte*”, în ms. 4389 (Lv., 26, 45); *dziș*, în „*Si diziș fiilor lui Israel*”, în ms. 45 (Lv., 17, 14; în BB și în ms. 45: „*Am zis*”); *dediu*, în „*Le dediu strimbătele lor*”, în ms. 45 (Lv., 18, 25; în BB: „*Le-am dat*”). Cf. ST. L. FAC., p. 78, II. 6.5.0.; ST. L. EX., p. 23, II. 6.5.0. – 6.5.1. Forme slabă: *insănaloșé*, din „*Să insănaloșé strîncinătura*” (Lv., 13, 37), cu terminația *-se-<-șă*, datorită rostirii palatale a lui *ș*, care este caracteristică pentru textul ms. 45.

6.6.0. Mai mult-o perifrastul perifrastic: *au fost spălat* 'spălate', în „*Nu s-au fost spălat măinile*”, în ms. 4389 (Lv., 15, 11).

6.7.0. Viitorul I, vezi mai sus, II.6.4.0.

6.7.1. Viitorul II, în ms. 4389: (se) *va fi risipit*, în: „*Să vază..de se va fi răsipit pre haine*” (Lv., 13, 51 [52]); (se) *va fi dat*, în: „*Si...nu se va fi dat ei slobozenic*” (Lv., 19, 20); (se) *va fi îmbrăcat*, în: „*Să dăzbrace hainele..în care se va fi îmbrăcat cind va intra la sfintire*” (Lv., 16, 23); *va fi curs*, în: „*Omare carele va fi stricat sau îi va fi curs sămința*” (Lv., 22, 4).

6.7.2. Auxiliarul de viitor cunoaște la persoana a II-a plural și varianta fonetică *văl*: „*Vă văl pingări*”, în ms. 4389 (Lv., 22, 8). O altă variantă fonetică este *oi* (=voi); „*Vă l-oi da voaă*”, în ms. 45 (Lv., 20, 24).

6.8.0. Conjunctionul prezent. Verbul de conjungarea I cu infinitivul în *-ură*, a infășătură, poartă la conjunctionul prezent accentul pe radical, ca în etimon: lat. *infasciolo*, -āre (vezi CDDE, nr. 558), în „*Să se infășure*”, în ms. 4389 (Lv., 13, 45 [44]).

6.8.1. Conjunctionul prezent, persoana a II-a singular a verbului *a mustri* este *să mustrii* (Lv., 19, 17; în BB: „*Să mustri*”; în ms. 4389: „*Să mustrezi*”).

6.8.2. Verbul *a adaoge*, de conjungarea a III-a, are la conjunction prezent forma etimologică *să adaugă*, în ms. 4389 (Lv., 6, 5, 16). De la verbul *a ucide*, conjunctionul prezent, persoana a III-a, singular și plural, este *să ucigă*, în ms. 4389 (Lv., 20, 2, 15; 24, 14, 16); cf. ST. L. EX., p. 23–24, II.6.9.0. Tot în ms. 4389, verbul *a slobozi* are la conjunction prezent, persoana a III-a, atât desințea -ă, (*să*) *sloboază* (Lv., 14, 7), cit și -e, (*să*) *sloboaze* (Lv., 16, 10).

6.8.3. Conjunctionia și + conjunctionul prezent, persoana a III-a, singular și plural, în vorbirea directă, este prezentă în cartea *Proclia*, din BB și din ms. 45: „*Grăiește cătră Aaron, frate-lău, și nu între preste tot ceasul la sfânt*” (Lv., 16, 2; în ms. 4389: „*Si-i că să nu între*”). Construcția este calchiată după gr. καὶ μὴ εἰσπορεύθω (vb. εἰσπορεύω 'faire entrer'; εἰσπορεύω 'entrer'); În BB: „*Si păziți*” (Lv., 22, 31; în ms. 4389: „*Să păziți*”), după gr. καὶ φυλάξτε. Cf. ST. L. FAC., p. 79, II. 6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II. 6.9.1.

6.9.0. Condiționalul-optativ. Auxiliarul de condițional-optativ, prezent, persoana a III-a, singular și plural, este, uneori, ară sau are: „*Ca cind n-ară fi ei*”, în ms. 4389 (Lv., 26, 43); în ms. 45, are: „*Ca cindu n-are fi ei*” (ibid.); „*Ca cindu are fugi de la războiu*” (Lv., 26, 36). Varianta actuală ar este prezentă în BB, în exemplele precedente (Lv., 26, 36, 43).

6.9.1. Condiționalul alcătuit din optativul verbului *a fi* + verb la gerunziu se întâlnește o singură dată în ms. 4389: „*Si vor fugi ca cind ară fi fugind de războiu*” (Lv., 26, 36). Valoarea este de condițional-optativ prezent: ‘ar fugi’, cum rezultă din comparația cu pasajul corespunzător din BB și din ms. 45. Avem și o face cu o construcție de tipul celor discutate mai sus, II. 6.4.0. Această formă perifrastică are și valoare de prezumtiv.

6.10.0. Imperativul. Pot fi menționate forme: *ado!*, în BB și în ms. 4389 (Lv., 9, 2), și *adu!*, în ms. 45 (ibid.).

6.11.0. Infinitivul precedat de *a*, în ms. 4389: „*Să vă fie voao această lege vîcnică a vă rugă pentru feciorii lui Israel*” (Lv., 16, 34), față de construcția cu conjunctionul: „*Ca să vă rugați*”, din BB și din ms. 45 (ibid.).

6.12.0. Gerunziul, precedat sau urmat de o formă verbală a același radical, de tipul *zise zicind* sau *văzind văzui*, care alcătuiesc aşa-numitele construcții intensive, calchiate în greacă din ebraică, sunt des-

tul de numeroase în cartea *Preoția*. Unele exemple pot fi văzute în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 81, II. 6.13.0.; ST. L. EX., p. 24, II. 6.13.0. Pentru cartea de față, trimitem la capitolul dedicat calcurilor lingvistice, p. 25, IV. 2.1.0. urm.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *atunce* este semnalat o singură dată în BB (Lv., 26, 34); varianta *atuncea* cunoaște în același text un număr de 5 ocurențe.

7.2.0. Adverbul *atunciș* (<*alunci*+*si*) 'chiar atunci' este prezent în ms. 4 389 (Lv., 26, 43).

7.3.0. Adverbul *de-acii* 'apoi', 'după aceea' se întâlnește numai în ms. 4 389 (Lv., 11, 32; 14, 19 [20]; 17, 15; 25, 30, 41; 26, 18, 21).

7.4.0. Adverbul *fieșteclind* 'permanent', 'pu-rurea' se întâlnește în ms. 4 389: „Răscumpărarea lor fieșteclind va fi” (Lv., 25, 31).

7.5.0. Varianta *înlăuntru* este caracteristică pentru BB și ms. 4 389, pe cind în ms. 45 este folosită varianta *înlontru* (Lv., 6, 30; 11, 33, 33; 14, 48; 16, 2, 3, 15, 27, 28; 18, 9). Pentru detalii privind etimologia și repartitia teritorială, vezi ST. L. EX., p. 25–26, II. 7.21.0. Cf. și G. Ivănescu, *ILR*, p. 317.

7.6.0. Adverbul *întru* 'în mijlocul' (<lat. *intra* 'id') în: „Voiu umbla între voi”, în BB (Lv., 26, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

7.7.0. Locuțiunea adverbială *în toată vremea* 'pururea', 'întotdeauna' apare în ms. 4 389 (Lv., 25, 32).

7.8.0. Adverbul *maiñe* 'înainte (ca, de)' este folosit în ms. 45 (Lv., 4, 21; 18, 30 etc.). Cf. ST. L. FAC., p. 82, II. 7.13.0.; ST. L. EX., p. 26, II. 7.33.0.

7.9.0. Adverbul *măcară* 'chiar de', chiar dacă', în BB: „Măcară de va și cură după necurăția ei” (Lv., 15, 25; în ms. 45: „Măcar de”); în ms. 4 389: „Măcară or-de-fiste-ce va fi supt dinsul” (Lv., 15, 19); vezi mai jos, II.9.2.0.

7.10.0. Adverbul *(în) ponciș* 'împotrivă', în ms. 4 389: „De nu mă veț asculta... ce vă veț pune în ponciș mie” (Lv., 26, 14); „De veț umbla în ponciș” (Lv., 26, 21). În BB și în ms. 45: în *curme(d)ziș* (Lv., 26, 21).

7.11.0. Adverbul *pururea*, în BB și în ms. 4 389 (Lv., 6, 13; 11, 42).

7.12.0. Adverbul *cu strîmbul* 'fals' în BB și în ms. 45 (Lv., 6, 5, 3; la fel în ms. 4 389, dar numai în 6, 5); *pre strîmbu* 'id.', în BB (Lv., 19, 12; în ms. 45 „*Pre strîmbătate*”).

7.13.0. Adverbul *tocma*, fără -i, în ms. 4 389: „Se umplea un an tocma” (Lv., 25, 30).

8. PREPOZITIA

8.1.0. Prepoziția *a* (<lat. *ad*) apare în construcții cu valoare de genitiv sau dativ: „Fătă a om preoții”, în ms. 45 (Lv., 22, 12; în BB: „Fătă de om preot”; în ms. 4 389: „Fata preotului”, ibid.); „De va da a om striin”, în ms. 45 (Lv., 22, 12; în BB: „La om strein”); „Fecior a fămăliei israileancă”, în ms. 45 (Lv., 24, 10; în BB: „Fecior de fămălie...”; în ms. 4 389: „Un fecior al unei muieri israilene”). Alteori, prepoziția *a* are valoare de 'pentru': „An a odihna”, în ms. 45 (Lv., 25, 5; în BB: „An de odihna”; în ms. 4 389: „An de răpaos”). Înaintea formelor de infinitiv, prepoziția *a* este prezentă în nenumărate locuri (vezi *Indicele de cuvinte de la sfîrșitul volumului*).

8.2.0. Locuțiunea prepozitională *dennafără de*, în ms. 4 389: „Dennafără de tabără” (Lv., 16, 27; 24, 14, 23); „Dennafără de cetate” (Lv., 14, 40, 45); „Dennafără de acoperemint” (Lv., 25, 3); și varianta cu -n-: „Denafără de tabără” (Lv., 17, 3, 4). Pentru scrierea și, eventual, și rostirea cu -nn-, vezi ST. L. EX., p. 28, III.2.2.0.

8.3.0. Varianta *desupra* (=deasupra) este prezentă în tot textul ms. 4 389.

8.4.0. Prepoziția *dupre* cunoaște în BB, Lv., un număr de 5 ocurențe; varianta fără -r-, *dupe*, o singură atestare (Lv., 2, 7); iar forma actuală, *după*, are 69 de ocurențe.

8.5.0. Prepoziția *pē* cunoaște în BB, Lv., un număr de 9 ocurențe, în timp ce varianta cu -r-, *pre*, este atestată în 567 de locuri.

8.6.0. Prepoziția *pren* este întâlnită în BB, Lv., într-un număr de 6 ocurențe; varianta fără -r- apare o singură dată (*penpregiur*), în ms. 45 (Lv., 17, 11); varianta actuală *prin* (<*pren*) nu este atestată.

8.7.0. Prepoziția *prespre* nu este atestată în BB, Lv.; varianta *preste* este cea mai des folosită, cunoșcind un număr de 82 de ocurențe; varianta actuală, caracterizată prin pierderea lui -r-, *peste*, este atestată în 9 locuri.

Se constată, aşadar, în norma din BB o tendință de inovare, care constă din folosirea formelor fără -r- ale prepozițiilor *după*, *pe*, *pen* și *peste* (<*dupre*, *pre*, *pren*, *preste*). Norma literară actuală a acceptat trei din cele patru variante: *după*, *pe*, *peste*. În cazul *pren*, forma acceptată prezintă trecerea lui e+n la i : *prin*.

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Varianta *deaca* 'dacă' se întâlnește numai în textul ms. 4 389 (Lv., 6, 1, 4; 10, 19; 13, 58; 14, 37 [36], 41; 17, 34; 22, 12; 14 [16]; 25, 20, 30; 26, 18, 27, 43). În cîteva cazuri, conjuncția *deaca* are nunașă temporală: „Moartea celor 2 feori ai lui Aáron deaca aduseră foc strein... și muriră” (Lv., 16, 1; în BB: „...cind aducea ei foc strîin”); „Vițelul, sau oaia, sau capra, deaca se va naște, să fie 7 zile supt mumă-să” (Lv., 22, 27; în BB: „...după ce se va naște”); „Iar deaca veț secera secerișul pământului” (Lv., 23, 22; în BB: „...și cind secerăți”). Cf. ST. L. EX., p. 27 II.9.3.0.

9.2.0. Conjunctiona *măcară...măcară* 'sau... sau' 'ori...ori'; 'sie...fie', în ms. 4 389: „Măcară să va fi moștean, măcară vinelic, deaca va blestema numele Domnului, să moard” (Lv., 24, 16).

9.3.0. Conjunctiona cauzală pentru căcă 'pentru că', în ms. 45: „Va curăji preutul casa, pentru căcă s-au vindecat pipăirea” (Lv., 14, 48; în BB: „căcă; în ms. 4 389: că”).

9.4.0. Conjunctiona disjunctivă *or(i)...or(i)* 'sau...sau'; 'fie...fie', în ms. 4 389: „Sî orice va cădea dentr-înselé pre cevaș și vor muri necurat va fi, or de va fi vas de lemn, ori haină, ori burduf, ori sac, ori fie ce vas în care se face lucru” (Lv., 11, 32–34). În BB și în ms. 45: „Au de haină, au de piele, au de sac”); în ms. 4 389: „Or vițel de va fi, ori oodie” (Lv., 27, 26).

9.5.0. Conjunctiona să 'dacă' apare în textul ms. 45 alături de conjunctionile de și *dacă*. Fenomenul este un arhaism. Astfel, să 'dacă' se întâlnește în Lv., 2, 14; 5, 11; 22, 29; 25, 28, 52; 26, 3. În toate aceste ocurențe, textele din BB și din ms. 4 389 au conjunctionia *de* 'dacă'. Totuși, conjunctiona să este prezentă și în ms. 4 389: „Măcară să va fi moștean” (Lv., 24, 16). Cf.

ST. L. FAC., p. 83, II.9.10.0.; ST. L. EX., p. 27, II.9.8.0.

9.6.0. Conjunctionia și apare înaintea formelor verbale de conjunctiv prezent, persoana a III-a singular și plural, în vorbirea directă: „*Si nu între*” ‘să nu intre’ (Lv., 16, 2, în BB și în ms. 45). Acest mod de întrebunțare a conjunctioniei este calchiat după limba greacă. El a fost ilustrat cu mai multe exemple din cărțile *Facerea și Ieșirea*. Cf. ST. L. FAC., p. 79, II.6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.1.; vezi și mai sus, p. 13, II.6.8.3.

9.7.1. Conjunctionia și este prezentă și înaintea unor verbe de la începutul propoziției principale, cind aceasta este precedată de o condițională. Procedeul este preluat în mod servil din limba greacă. În românește, acest și este de prisos, cum se poate vedea din exemplele următoare. În BB: „*Iară de va rămînea pușintel den ani la anul ierării, și va socoti lui după anii lui*” (Lv., 25, 51; la fel în ms. 45, Lv., 25, 52), după gr.... καὶ συλλογεῖται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ [vb. συλλογίζομαι 'compter', 'calculer', viit., pers. a III-a sg. συλλογεῖται 'va socoti', precedat de conj. καὶ]; „*Iar de nu să va răscumpără după aceasta, și va ieși întru anul slobodzeniei el și copiii lui*” , în ms. 45 (Lv., 25, 54; în BB, la fel), după gr. καὶ ἔξελεύσεται [vb. ἔρχομαι, viit. activ (mediu) ἔλευσομαι, cu prefixul ἔξ-; ἔξελεύσεται 'va ieși']; în BB: „*De vîț umbă întru poruncile mîle..., și voiu da ploaie vodo în vrîmea ei*” [Lv., 26, 3–4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „...da-vou voaă ploaie... (fără și)”, după gr. καὶ δάσω τὸν ὑπὸν ὄμην [vb. δίδωμι 'donner'; (6) υετός, -ου 'pluie'].

Construcția și +viitorul, precedată de o propoziție condițională, caracterizează sintaxa ms. 45, de unde a trecut și în BB. Modelul este preluat din grecește. Construcția nu se întâlnește în ms. 4 389, care, și din acest punct de vedere, are o normă literară superioară, din perspectivă actuală, celorlalte două texte studiate.

9.8.0. Conjunctionia disjunctivă *ver(i)...veri* 'sau...sau'; 'ori...ori' 'fie...fie', în BB: „*Veri nemîrnic, veri de loc*” (Lv., 24, 16; în ms. 45: „*Veri...veri*”; în ms. 4 389: „*Măcară...măcară*”).

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul -at apare în derivatul adjecțival *gropilat* <*gropilă* 'groapă (mică)', 'adincitură' <*groapă* + suf. -ilă (vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 328), în BB: „*Vedere struncenăturii nu iaste gropilată den piele*” (Lv., 13, 32; la fel în 13, 30, 31, 34). Cuvântul a fost preluat din ms. 45, unde el apare în același locuri. În ms. 4 389: „*Gropiloasă*” (Lv., 13, 30 [29]).

1.2.0. Sufixul -atec se întâlnește în *roșiatec*, din ms. 4 389: „*Să nu mai cărce preotul pentru părul cel roșiatec*” (Lv., 13, 36). Forma *roșiatecă*, în ms. 45 și în BB (Lv., 13, 43).

1.3.0. Sufixul -aș se găsește în *porumbăș*, în BB: „*Si va aduce den tuturările sau den porumbăș darul lui*” (Lv., 1, 15; în ms. 45: „*Porămăș*”; în ms. 4 389: „*Porumbi*”).

1.4.0. Sufixul -ătate apare în *păginătate* 'neleguire', 'ticăloșie', în BB: „*Păginătate iaste*” (Lv., 18, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Lucru de ocară iaste*”).

1.5.0. Sufixul -ăsie, variantă a lui -oșie, se întâlnește în *chelbășia* [cf. *chelboșie*, la G. Pascu. *Suf.*

rom., p. 180 (după *armăsie*, *gingăsie*, *plutăsie*); dacă însă radicalul este *chelbaș* (<tc. *kelbaş*, vezi mai jos, p. 23, IV. 1.7.2.), atunci avem a face numai cu suf. -ie], în ms. 45: „*Iată vederea pipării... întru pleăse au întru chelbășia lui ca un chip de stricăciune*” (Lv., 13, 43; în BB: „*Tîrcăvirea lui*”; în ms. 4 389: „*Chelbășia*”, Lv., 13, 42, 42, 43). Cf. p. 24, IV. 1. 7. 3., *chelbăsie*.

1.6.0. Sufixul -că, în *păsăruică* (<*păsăruie* + *pasăre* + *-uiu, -uie*), în ms. 45: „*Si va junghea o păsăruică într-un vas de lut*” (Lv., 14, 50); tot în ms. 45: *păsăruică* (Lv., 14, 52).

1.7.0. Sufixul -ciune este prezent în derivate ca: *albiciune* (<*a albi*), în BB: „*Părul s-au premenit în albiciune*” (Lv., 13, 4; în ms. 45, la fel); *pîngări-ciune* (<*a pîngări* 'maculo', 'polluo'), 'pîngărire', 'chose impropri', în BB și în ms. 45 (Lv., 7, 8; 13, 44; în ms. 4 389: „*Spurcăciune*”).

1.8.0. Sufixul -ală apare în *rumăgală* (<*a rumega*), în ms. 45: „*Cămila...nu aduce rumăgală*” (Lv., 11, 4; și: 11, 3, 5, 6, 7).

1.9.0. Sufixul -ic, în *moșteanic* 'autohton, pămîtean, membru al poporului israelitean, în opozitie cu veneticul (*prișteful*, *nemernicul*) și străinul', alcătuit din *moștean* (<vsl. *moštin*; bg. *mošten* 'puternic'; 'stăpin') + suf. -ic, în ms. 4 389: „*Si nice un lucru să nu faceți, nice moșteanic, nici vineticul carele lăcuieste la voi*” (Lv., 16, 29).

1.10.0. Sufixul -ilă, în derivatul *gropilă* (<*groapă*), în BB: „*Gropile înverzind au roșind*” (Lv., 14, 37; în ms. 45: „*Gropli înverdzindu au rușindu*”; în ms. 4 389: „*Gropile înverzind sau rușind*”).

1.11.0. Sufixul -ime, în *bătrînime* 'totalitatea celor bătrini', în BB (Lv., 9, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Bătrîni*”).

1.12.0. Sufixul -ință apare în derivate ca: (pl.) *ostenințe* 'osteneli' (<*a osteni*, *ostenesc* + *-ință*, ca *dorință*, de la *doreșc*; *năzuință*, de la *năzuiesc*; vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 44), în ms. 4 389 (Lv., 25, 46); *sălașuință* (<*a sălașului*, *sălașluiesc*), în ms. 4 389 (Lv., 3, 17).

1.13.0. Sufixul -oare, în *cursoare(a)* 'scurgere' (format ca *mulsoare*, de la *a mulge*, având ca model pe *sudoare*, *dulcoare* etc., vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 50), în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 2, 3, 3); *cursorit*, în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 3, 25, 26). În ms. 4 389: *cûrăre* (Lv., 15, 2, 3). După CDDE, nr. 459, cuvântul românesc ar fi continuatorul direct al lat. *cursoria*, -am < *cursorius*, -a, -um 'de course'.

1.14.0. Sufixul -os, -oasă apare în derivatul *gropilosă*, în ms. 4 389: „*Si va fi vederea mai gropilosă decât piélea*” (Lv., 13, 30 [29]). În BB și în ms. 45: „*Gropilat*”. Deoarece ms. 4 389 a fost redactat între cca 1665–1680, prima atestare a cuvântului *gropilos*, anume 1688 BIBLIA (vezi H. Tiktin 2, DRG, s.v.), trebuie modificată cu cîțiva ani.

1.15.0. Sufixul -el apare în *pușinel*, din BB (Lv., 25, 51). Sunetul -t- a provenit din încrucisarea dintre *pușinel* + *mititel* (cu variantele *micutel*; *mitutel*; *micuțel*) (vezi A. Scriban, *Dicț.*, s.v.).

1.16.0. Sufixul -urd se întâlnește în: *cursură* 'scurgere', în BB (Lv., 15, 2; după G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 63, și după CDDE, nr. 460, cuvântul românesc ar fi continuatorul direct al lat. *cursura*, -am 'course'); *rumegătură* (<*rumegat* + *ură*; vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 58), în BB (Lv., 11, 3, 26); *rumăgătură*, în BB (Lv., 11, 4, 4, 6, 7); și în ms. 4 389, *rumegătură* (Lv., 11, 3, 5, :); *secerătură* 'seceră', 'acjunea de a seceră', în ms. 4 389 (Lv., 19, 9); *strinsură* 'adunare', în ms. 4 389 (Lv., 8, 3; 16, 17; 24, 14, [16], 23).

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *in-* (*im-*) nu apare în : (*va*) *muli*, în BB (Lv., 25, 16); (*au*) *negrit*, în ms. 4 389 (Lv., 13, 6); *negrită*, în BB (Lv., 13, 21); (*va*) *plini*, în BB (Lv., 8, 33); *semnare*, în ms. 4 389 (Lv., 25, 15 [14]; în BB și în ms. 45 : „*Insemnare*“); (*au*) *tinsu*, în BB (Lv., 14, 44; în ms. 45 „*Întinsu*“); (*s-au*) *timplat*, în ms. 45 (Lv., 10, 19; în BB și în ms. 4 389 : „*Întimplat*“).

2.2.0. Prefixul *ne-* se întâlnește în : (*veți*) *neasculta*, în BB și în ms. 45 (Lv., 26, 15); *necûrărea*, în ms. 4 389 (Lv., 15, 28); *necurășia*, în ms. 4 389 (Lv., 15, 26); *nejirvuită*, în BB (Lv., 19, 7; în ms. 45 : „*Nejirvuit*“); *nerăvărsindu-se*, în ms. 4 389 (Lv., 13, 32).

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHE. CUVINTE PĂTRĂNI CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit.

Sunt grupate în acest subcapitol o serie de cuvinte de origine latină devenite arhaisme sau regionalisme. De asemenea, sunt consemnate unele cuvinte care cunosc în cele trei texte studiate prima lor atestare în română serisă.

1.1.1. afund 'adîne' este prezent în toate cele trei texte studiate, dar, foarte probabil, a fost preluat în BB din ms. 45. În acest din urmă text, apare varianta cu *-u* : *afundu* (Lv., 13, 3, 4, 21, 25; 14, 37); (fem.) *afundă* (Lv., 13, 20). În BB, Lv., cuvîntul cunoaște tot 6 ocurențe, aceleași ca în ms. 45. Dar în ms. 4 389, el nu apare în locurile menționate din ms. 45, ci este folosit, cu forma *afund*, în Lv., 13, 26, 31. În cele trei cărți studiate, se întâlnește verbul *a afunda* (<lat. *affundare*) în BB : (*să*) *afundără* (Ex., 15, 5, 10); *au afundat* (Ex., 15, 10); în ms. 45 : (*să*) *afundără* (*ibid.*); *afundă* (Ex., 15, 4); în ms. 4 389 : „*Afundără în adînc*“ (Ex., 15, 5).

Prezența adj. *afund* în BB, în loc de *adînc* (<lat. *aduncus* sau *adanicus*), se explică prin influența textului milesian (ms. 45). În acesta din urmă, adj. *afund* trebuie considerat ca unul din acele ardelenisme care îi conferă acestui text o notă caracteristică. El se alătură unor cuvinte sau variante fonetice ca *janc*, vb. *a jâncui*; *fânină*; vb. *a stuipi* 'a scuipa'; *vinars* (vezi ST. L. FAC., p. 67–68 I.3.23.0.; p. 90–92, IV. 1.5.2.; ST. L. EX., p. 15, I. 3.14.4.; vezi mai sus, p. 7–8, I. 3.12.0.), care trimit spre grauirile populare de dincolo de Carpați. Adj. *afund* caracterizează grauirile românești din Transilvania propriu-zisă, din Banat, Crișana și Maramureș, pe cind *adînc* este atestat într-o ară unitară situată la răsărit și la sud de Carpați (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia; probabil în Basarabia există același termen); vezi ALR SN, III, h. 837, (apă) *adîncă*, care nu conține răspunsurile din Basarabia și din Bucovina de nord. În punctele 2 și 833, aflate la zona de interferență a celor două arăi, au fost înregistrate ambele cuvinte : *adînc* și *afund*.

1.1.2. brineă 'labă (la animale)' (<lat. *branca*), 'Pfote', în ms. 4 389 : „*Tot cela ce va umbla pre brinici*“ (Lv., 11, 27; pe margine, de aceeași mină : „*Pre măini*“). Sensul 'mină' al cuvîntului *brinca* reprezintă un arhaism, care se păstrează astăzi în crîșean.

1.1.3. eaie 'un fel de șoim rapace (*Milan royal*)' (<lat. *gaia*, -am), în BB : „*Și șorlîta și caia și cite-s asêmenea ei*“ (Lv., 11, 14; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În locul primei atestări date în H. Tiktin², DRG, s. v., anume 1688 BIBLIA, trebuie pus cca 1665–1680, cînd a fost realizată traducerea ms. 4 389.

1.1.4. coș 'acnee, bubuilită cu puroi, pe piele' (<lat. *cossus*; pl. *cossi* > *coși*, de la care s-a refăcut un sg. *coș*), în BB : „*Cos iaste*“ (Lv., 13, 39; în ms. 45 : „*Coși sintu*“; în ms. 4 389 : „*Coși iaste*“). Prezența cuvîntului în ultimul text schimbă data primei atestări : cca 1665–1680, față de 1688, din H. Tiktin², DRG, s. v.

1.1.5. cîrâre 'scursură', 'secrétrie (patologică) a corpului' (inf. vb. *a cure*), în ms. 4 389 : *cîrâre* (Lv., 15, 2, 3); *cîrarea* (Lv., 15, 2, 3, 15, 19, 20, 25, 25, 30, 33); *cîrârii* (Lv., 15, 3, 3, 26); *necîrârea* (Lv., 15, 28); termen caracteristic pentru ms. 4 389.

1.1.6. a cure 1. 'a (se) scurge', 'couler (en parlant des sécrétions de l'organisme)' (<lat. *curro*, -ere, **cursum*) este atestat în toate cele trei texte studiate : *cură*, în BB, Lv., în 12 ocurențe, în ms. 45 în 2 ocurențe (Lv., 15, 25, 25), în ms. 4 389, 1 ocurență (Lv., 15, 25); (*va*) *cură*, în BB și în ms. 45, cîte o ocurență (Lv., 15, 25), în ms. 4 389, 5 ocurențe (Lv., 15, 9, 25, 25, 32, 33); *curind*, în BB și în ms. 45 (Lv., 15, 3, 10).

2. 'a curge (despre lichide)', în BB : „*Pămînt care iaste curind lapte și miere*“ (Lv., 20, 24); în ms. 45 : „*Pămîntul carele iaste de cură...*“ (*ibid.*); în ms. 4 389 : „*Pămîntul den care cură...*“. Formele noi, cu -g, -ḡ (-ge-, -gi), ale verbului *a curge* [forme create pe cale analogică, după *merg*, *sterg*, cu perfectul și participiul (*am*) *mers*, (*am*) *sters*]] nu apar în cele trei texte studiate. Inovația este pe cale de realizare, pentru că în BB apare forma de infinitiv lung substantiativ : *curgere* (vezi cuvîntul următor).

1.1.7.urgere 'scursură', 'secrétrie (patologică) a corpului' (inf. vb. *a curge*), în BB : „*Și s-au înfrînt în curgerea lui*“ (Lv., 15, 33; în ms. 45 : „*Cursul*“; în ms. 4 389 : „*Curărea*“).

1.1.8. cursoare 'secrétrie (patologică) a corpului', 'gonoree', în BB și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 15, III. 1.13.0.)

1.1.9. cursură 'secrétrie (patologică) a corpului', în BB (Lv., 15, 2) (vezi mai sus, p. 15, III. 1.16.0.).

1.1.10. ficat (vezi ST. L. FAC., p. 94, IV. 2.2.26.; ST. L. EX., p. 29, IV. 1.1.7.). Termenul este caracteristic pentru BB, text în care nu apare sinonimul mold. *mai*. Acesta este folosit în ms. 45, Lv., într-un număr de 4 ocurențe (Lv., 3, 10, 15; 8, 16; 9, 10). Dar copistul muntean al acestui text l-a înlocuit pe *mai* prin *ficat* în alte 5 ocurențe (Lv., 3, 4; 4, 9; 7, 4; 8, 24; 9, 19).

1.1.11. funieci 'furuncul', 'ulcérat', 'clou' [<lat. *furunculus*, -um (=lat. clas. *furunculus*), vezi CDDE, nr. 692], în BB : „*Om la care va fi într-însul rîile sălbatică, sau funecel*“ (Lv., 21, 20; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Funicei*“).

1.1.12. ie 'vîntre, partea de jos a pintecelui', 'basventre', 'abdomen', 'flanc', 'âine', 'hanche' (<lat. *ilia*, neutru pl., devenit feminin sg.), în ms. 4 389: „*Si grăsimea de pre dinșii [rinichi] și ce iaste la îi*“ (Lv., 3, 4, 10; pe margine, de aceeași mină, este adăugat sinonimul *dășărturi*); „*Si luă Moisei seul și sălete cu îile*“ (Lv., 8, 25); „*Sălete cu îile*“ (Lv., 9, 19).

1.1.13. a ingemăna 'a avea copita despicate' (despre unele rămegătoare) (<lat. *ingēmīnare* 'redoubler', répéter'; vezi CDDE, nr. 725) este atestat pentru prima dată în ms. 45 (cca. 1665–1685) : „*Pentru că nu aduce rumâgală și copita nu îngemăna*“ (Lv., 11, 4; în BB : „*Copita nu-i iaste despicate*“). În H. Tiktin², DRG, s.v., prima atestare este din BB (1688), *Deuteronomul*.

1.1.14. a (se) îngreca 'a deveni gravidă' (< lat. *ingrēvīco, -āre), în BB : „Fămēia care se va îngreca și va naște făt“ (Lv., 12, 2; în ms. 45 : „...va naște feti“; în ms. 4389 : „Muiereea carea va îngreca“) Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV. 1. 1.11.; ST. L. EX., p. 29, IV. 1.1.12.

1.1.15. a împlăta 'a sădi, a planta' (< lat. īplantare; vezi CDDE, nr. 1 411) este atestat numai în ms. 45: „Si veți împlăta tot lemnul de măncat“ (Lv., 19, 23; în BB și în ms. 4389 : „Veți sădi“). Grafia *împl-* se întâlneste în multe alte exemple din acest text (*înțără* etc.). Demnă de remarcat este absența nazalei *-n-* din grupul *-nt- : -pl-kt-*. S-ar putea să fie o scăpare de copist.

1.1.16. măruntaie 'entraille' (< lat. mīnūlālia), în ms. 4389, în forma *măruntăi* : „Toală grăsimea carea iaste în măruntăi“ (Lv., 3, 3); „La măruntăi“ (Lv., 3, 10; 4, 8).

1.1.17. mēser 'sărac' (< lat. mīsēr, -rum), în ms. 45 : „De va fi mēser fratele tău“ (Lv., 25, 25; la fel în 25, 35). Cf. ST. L. EX., p. 30, IV. 1.1.18.

1.1.18. mica (=< lat. agnella), vezi cuvîntul următor.

1.1.19. micoară (< lat. *agnellola, influențat de miel; vezi CDDE, nr. 1 101), în BB : „Si va aduce... parte fămeiască de la oi, micoară, sau vălvie den capre“ (Lv., 5, 6; în ms. 45 : „Cîrlăniță“; în ms. 4389 : „Miea“). Judecind după datele din H. Tiktin², DRG, s. v., și din DLR, se pare că forma *micoară* este atestată pentru prima dată în acest text (1668).

1.1.20. mișel, adj. și subst. [< lat. mīsellus < mīsēr 'rău', 'păcătos', 'slab'; (lat. med.) 'lepros'] , 1. 'sărac', în ms. 4389 : „Să le lăsați [spicile] săracului, și mișălului, și streinului“ (Lv., 23, 22). 2. 'lepros', în ms. 4389 : „Om mișăl iaste, cu pingăriciune să pîngărească preotul pre capul lui, mișălie iaste“ (Lv., 13, 44; în ms 45 : „Om strică“; în BB : „Om strică“); mișălul 'leprosul', în ms. 4389 : „Mișălul pre carele iaste mișălia“ (Lv., 13, 45 [44]); mișălului, în ms. 4389 : „Aceasta iaste lăcea mișălului“ (Lv., 14, 2).

1.1.21. a (se) mișeli 'a deveni leporos' (< mișel), în ms. 4389 : „Si rancle și semnele celor ce se vor mișăli“ (Lv., 14, 56). Sens neînregistrat în H. Tiktin², DRG, s. v. și nici în DLR.

1.1.22. mișelie 'lepră' (< mișel 'lepros'), în ms. 4389 : „Incepătura de mișalie“ (Lv., 13, 2; pe margine, de aceeași mînă : „Pentru mișalie“); bubă de mișalie (Lv., 13, 2, 20 [19], 22, 30 [29], 44); mișalie adevărată (Lv., 13, 51, [54]); mișalie (Lv., 13, 8 [9]; 14, 7, [35]); buba mișaliei (Lv., 13, 3, 4, 8, [9], 27, 29; 14, 34, 36); lăcea mișaliei (Lv., 14, 57); semnul mișaliei (Lv., 14, 48); mișalia (Lv., 13, 6, 13, 23, 45 [44]).

1.1.23. a minea 'a rămîne' (< lat. maneo, -ēre), în ms. 4389 : „Să nu mîne simbria argalului tău la lîne pând a doaoa zi“ (Lv., 19, 13).

1.1.24. mortăcină (și mortăcine) 'mortăciune', 'hoit', 'stîrv', 'cadavru' [< lat. (adj.) morticinus, -a, -um, folosit initial și în românește ca adjecтив: carne mortăcina; vezi CDDE, nr. 1 177], numai în ms. 4389 : mortăcina (Lv., 11; 40); mortăcină (Lv., 5; 2; 7, 24; 11, 34 [35]; 17, 15); mortăcini (Lv., 5, 2, 2; 22, 8); mortăciniile (Lv., 11, 8, 11, 24 [25], 25 [26], 26, 29, 32; 35, 36, 38). Sub influența lui mortăciune, a apărut forma de decl. a III-a mortăcine : „Mortăcinea lor“ (Lv., 11, 37). În ms. 4389 nu lipsește însă varianta în -iune, mortăciune. Aceasta din urmă este prezentă în BB, în 21 de ocurențe, precum și în ms. 45, în cam tot atită.

1.1.25. noaten 'miel de un an' (< lat. annōlinus), în ms. 4389 : „Noaten den oi cîte de un an“ (Lv., 14, 10 [9]).

1.1.26. pecinginos (< lat. *petīginosus, -a, -um = impetiginosus, influențat de pecingine; vezi CDDE, nr. 1 365), în ms. 45 (Lv., 21, 19), care, datind din cca 1665–1685, conține prima atestare a acestui cuvînt.

Din ms. 45, termenul a fost preluat în BB (*ibid.*) și în ms. 4389.

1.1.27. rănichi (< lat. reniculus), termen characteristic grauriilor populare sudice, apare în BB și în ms. 4389, în timp ce în ms. 45 echivalentul este *rărunchi*. În cartea Leviticul, BB, rănichi cunoaște un număr de 14 ocurențe. Acștă termen este însă prezent și în ms. 45 (Lv., 8, 24; 9, 19), fiind introdus de copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung. Cf. ST. L. EX., p. 30, IV. 1.1.24.

1.1.28. rărunchi (< lat. reniculus), în ms. 45 : rărunchi (Lv., 3, 4); rărunchii (Lv., 3, 4, 10, 15; 6, 34; 8, 16; 9, 10); rărunchele (Lv., 3, 10, 15), Vezi cuvîntul precedent ; cf. ST. L. EX., p. 30 IV. 1.1.25.

1.1.29. rînceac'i 'cu un singur testicul', 'castrat pe jumătate' [foarte probabil < lat. ramīcosus 'care are hernie' >rîncos (cf. olt. rînc); cu substituire de sufix; vezi CADE, s. v.], în ms. 4389 : „Omul... care... va fi rîncaci“ (Lv., 21, 20; în BB și în ms. 45 : „Cu un coiu“, traducindu-l pe gr. (ό) ωνορχης, -εως 'qui n'a qu'un seul testicule'. Cuvîntul rîncaci cunoaște în ms. 4389 (cca 1665–1680) prima sa atestare serisă. Ea este mai veche decît cea dată în H. Tiktin², DRG, s. v. : 1722.

1.1.30. a seure (< lat. excorro, -ēre), în BB : „Rămășita singelui va secură pre fundul jîrlăvinicului“ (Lv., 5, 9; în ms. 4389 : „Să-l secură“ (Lv., 5, 9); în ms. 45 : „Va cură“ (*ibid.*).

1.1.31. soartă 'sort' (< lat. sōrs, sōrlīs), vezi mai sus, p. 8, II. 1.2.3.

1.1.32. sort, vezi mai sus, p. 8. II. 1.2.3.

1.2.0. Elemente latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic (în templul evreiesc)', în ms. 4389 (< lat. allarium). Cf. ST. L. FAC., p. 58–59, I. 3.6.2.; ST. L. EX., p. 30, IV. 1.2.1.

1.2.2. agru 'ogor', 'țarină', 'pămînt cultivat' (lat. ager, agrum), numai în ms. 4389 : agrul (Lv., 27, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24); agrurile (Lv., 27, 22). Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV. 1.1.1.; ST. L. EX., p. 30, IV. 1.2.2.

1.2.3. efod 'haină preotească de ceremonie, fără mîneci, purtată peste umeri' [< lat. ephod< ebr. aphad; echivalentul grecesc este (ἀ) ἐπωπὺς, -ίδος 'vêtement porté sur les épaules', la rîndul său un „Semitismus“ (H. Frisk, GEW, II, p. 1 148)], în ms. 4389 : „Si-l incinse cu briul efudului“ (Lv., 8, 8). Cf. ST. L. EX., p. 31, IV. 1.2.6. bis.

1.2.4. latin (< latīnus), în sintagma *la latini* 'în textul latinesc al Bibliei', în ms. 4389 : „La latini cap 6“ (Lv., 7, 1; aceste cuvînte sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă); „La latini: 30“ (Lv., 27, 16; cuvînte adăugate pe margine, de aceeași mînă).

1.2.5. soțietate 'întovărășire', 'asociere', 'legătură' (< lat. societas, -ātis. 'id.'), în ms. 45 : „Sufletul carele va greși și neascultindu nu va asculta porâncile Domnului și va minți cătră aproapele-ș, au intru zălojire, au pentru soțietate, au pentru jeac“ (Lv., 6, 2; pe margine, de aceeași mînă : „Suflet minciunos“); în ms. 4389 : „Sufletul deacă va greși și negrijind nu va băga seamă de porâncile Domnului și va minți cătră vecin pentru zălojire, sau pentru soțietate, sau pentru jah“ (*ibid.*); în BB : „Pentru soțire“ (*ibid.*). Atestarea cuvîntului *soțietate* din ms. 45 și din ms. 4389 este mai veche cu mai bine de o sută de ani (cca 1665–1680) decît cea din H. Tiktin², DRG, s. v. (1783). Folosirea lui î se atribuie lui Nicolae Milescu; cuvîntul apare și într-o altă scriere a acestuia, anume în Mintuirea păcăloșilor [vezi N. A. Ursu, *O traducere ne-cunoscută a lui Nicolae Milescu*, în „Cronica“, XXI, 1986, nr. 44, p. 5; cf. și N. A. Ursu, NOI INFORM. (V), p. 470]. Sub aspect fonetic, prezența africatei -f-, în *soțietate*, este explicabilă prin rostirea grupul lat.-cie- ca -fie- în țările vecine, cum sunt Ungaria și Polonia, precum și în țările germane. Mai greu de admis este o

influență din partea cuvintului românesc, moștenit din latină, *sos* (<lat. *socius*) + -ie, *sosie*, 'societate', 'comunitate', 'soț', 'companion', 'camarad', sau a cuvintului *sosuire* 'id.' (<*sos* + suf. verbal -i : *a sosii*, -ire), care circula, de asemenea, în epocă. Un derivat de la *sosie* cu sufixul -ătate, pe teren românesc, nu este, de asemenea, posibil. Cf. *Comentarii*, 6, 2.

1.2.6. struț [<<lat. med. *struthio* (vgr. στρουθίων) > it. *struzzo*], în toate cele trei texte: *struțul* (Lv., 11, 15).

Adăugăm la acest capitol cuvintul *pălărie*, de origine italiană (<it. *cappello*, *cappelleria*), atestat în ms. 4 389 : „*Si le puse pălării în cap*“ (Lv., 8, 13). Cf. ST. L. EX., p. 31, IV. 1.3.3. Cuvintul *pălărie* este atestat pentru prima dată în ms. 4 389 și în ms. 45.

1.3.0. Elemente slave

Alături de cuvintele slave mai rare, sunt luate în considerație și unele elemente de origine slavă (veche slavă, slavonă, ucraineană etc.), care, deși nu pun probleme etimologice sau semantice deosebite, cunosc în textele studiate prima lor atestare în română literară.

1.3.1. bábiťa 'pelican', 'babca' (<vsl. *babica*, diminutiv din *baba* 'pelican'), în BB: „*Si struțul, si boză, si bábiťa, si cile-s asemene et*“ (Lv., 11, 15 ; în ms. 45 : „*Batca*“ ; în ms. 4 389 : „*Ciuhal*“). Echivalentul grecesc este (6) λάρος 'Name eines gefräßigen Seevogels, viell. „Möwe“ (H. Frisk, *GEW*, I, p. 86). Termenul *bábiťa* este atestat pentru prima dată în BB, 1688.

1.3.2. basnă 'poveste', 'scornitură', 'lucru neadevărat' (<vsl. *basnī* 'fabulă'), în ms. 4 389: „*Să nu urmă celor de grădiesc den pîntecce basne*“ (Lv., 19, 31); „*Sufletul care va urma basnelor celor den pîntecce*“ (Lv., 20, 6).

1.3.3. batcă 'pelican' (<ucr., rus. *batka*; bg. *babka*< *baba* 'pelican'), în ms. 45: „*Si struțul, si boaghea, si batcă*“ (Lv., 11, 15 ; în ms. 4 389 : „*Ciuhal*“). Ca și termenul *bábiťa*, care-i din aceeași familie (vezi mai sus, sub 1.3.1.), *batcă* avea în greacă drept echivalent pe (6) λάρος, care denumea, probabil, un fel de pescăruș. În versiunea latinească: *larus* 'pescăruș'. Cuvintul *batcă* 'pelican', 'o pasare de mare, lacomă' cunoaște în ms. 45 (cca 1665 – 1685) prima sa atestare în limba română literară. Data este cu mult mai veche decât cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v. : 1825.

1.3.4. a băsnui 'a povesti neadevăruri' (<*basnă* + suf. -ui ; cf. și *a băsi* < vsl. *basnili*), în BB : „*Nu urmăji celor ce băsnuiesc den pîntecce*“ (Lv., 19, 31 ; în ms. 45 : „*Grădiesc*“ ; în ms. 4 389: „*Grădiesc*“); „*La cei a ce băsnuiescu den pîntecce*“ (Lv., 20, 6). Sintagma *cel ce băsnuieste* (*grădiese*) din *pîntecce* este folosită pentru a traduce gr. (6) ἔγγαστριψθος, -ou 'ventriloque'; 'devin'; în lat. : *magus* 'vrăjitor'; vezi mai jos, p. 31, IV. 2.1.83.

1.3.5. boiarin (și : *boiar*) (<vsl. *boljarinū*) 1. 'căpetenie', 'prinț', 'șef', în ms. 45 : „*Iar să va gresi boiarinul*“ (Lv., 4, 22 ; în BB : „*Boiariul*“ ; în ms. 4 389 : „*Boiar*“). Acest sens este calchiat după gr. (6) ἄρχων, -οντος 'chef'; el este atestat și în alte scrierii românești din epoca veche (vezi DA, s. v.). 2. 'idolul Moloh', 'idol', în ms. 45 : „*Să nu dai să slujască la boiarin*“ (Lv., 18, 21 ; în BB : „*La boiari*“ ; în ms. 4 389 : „*Dominului idolului*“ ; pe marginea, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“); în BB : „*Carele va da den sămînă lui la boiar cu moarte să să omeară*“ (Lv., 20, 2 ; în ms. 45 : „*La boiarin*“ ; în ms. 4 389 : „*De va da semînă lui să slujoscă Domnului idolului*“ ; pe marginea, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“); în BB : „*Pentru că den sămînă lui au dat boiarilui*“ (Lv., 20, 3 ; în ms. 45 : „*Boiarinului*“ ; în ms. 4 389 : „*Lui Domnului idolului*“ ; pe marginea, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“). La fel, în versetele următoare, 4 și 5, din cap. 20, Lv. În ms. 45, apar și variantele *boiareñului* (Lv., 20, 4) și *boiarini* (Lv., 20, 5). Sensul 2. este calchiat și el după gr. (6) ἄρχων, -οντος 'chef'. La rîndul său, cuvintul grecesc reprezentă o calchiere a

cuvîntului ebraic *Moloh*, al cărui sens inițial, ca apelativ, era 'rege', 'șef suprem'. Cf. *Comentarii*, 18, 21 ; vezi mai jos, p. 21 IV. 1.4.18. ; p. 26 IV. 2.1.21.

1.3.6. boz 'idol' (<vsl. *bozi*, pl. de la *bogū*), în BB: „*Oasele bozilor voștri*“ (Lv., 26, 30 ; în ms. 45 : „*Chipurilor*“ ; în ms. 4 389 : „*Idolilor*“); în ms. 45 : „*Daruri bozului lor ei aduc*“ (Lv., 21, 6 ; în BB : „*Dumnezeului*“ ; în ms. 4 389 : „*Dumnezeului*“). Cf. ST.L. FAC., p. 86, IV. 1.2.1. ; ST. L. EX., p. 32 IV. 1.4.4.

1.3.7. brehnace 'un fel de uliu (uliu găinilor)' [<<vb. a brehni <ucr. *brecháty* 'a lătră' ; cf. sirb. *brehali* 'a gîlli', 'a tuși tare' ; rus. *brecháti* 'kläffen' (=a lătră, a hămăi) ; 'schreien' (=a tipă) ; 'zauken' (=a se certa) ; în limba poloneză, *brzecham*, *brzechać* ; *brezechotać*, *brzechlać* (<vsl. *breš*, *brechati*), pe lîngă sensul 'bellen', 'kläffen' (=a lătră), mai denumește și 'tipetul scos de coțofană' (vezi DA, s. v. ; E. Berneker, *SEW*, I, p. 83) ; din familia vb. a *brehni* fac parte și : *brehău* '(cîine) lătrător' (la Cantemir) ; a *brehăi* ; *brehătură*, precum și *brehnace*, cu variantele : *brehnici* (ca *pîtulice*, de la a se *pîtula* + suf. -ice) ; *brehnaię* (< *breh- + an + -ie*). Varianta *brehnace* este alcătuitor din *breh-* + *an* + suf. -ace (ultimul element prezent în *budihace*, *cîcace*) > **brehnace* > *brehnace* (prin sincoparea lui -ă- neaccentuat) (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v. ; DA, s. v.) ; în ms. 45 : „*Si brehnacea, si caia, si cile-s asemene ci*“ (Lv., 11, 14 ; în BB : „*Sorlija*“ ; în ms. 4 389 : „*Pajäre*“). Judecind după sursele invocate de dicționare, cuvintul *brehnace* (și derivatele sale) este caracteristic scriitorilor moldoveni din epoca veche, în primul rînd lui D. Cantemir. Apariția lui și în textul BB (*Iov*, 15, 23 ; 28, 7) se explică prin preluarea lui din textul lui Nicolae Milescu (ms. 45). Vechimea primei atestări (1688, *BIBLIA*) trebuie modificată : ms. 45, eca. 1665 – 1685.

1.3.8. broboană 'hobiță de strugure' [<<bg. **br̥bona*, dim. *br̥bonka*, *brobonka* 'id.' (vezi DA, s. v. ; A. Scriban, *Dicł*, s. v. ; Cioranescu, *DER*, nr. 1 116)], în BB : „*Si viața ta să nu o culegi de iznoavă, nice broboanele vîti tale să nu le aduni*“ (Lv., 19, 10). Cuvintul este folosit și în ms. 4 389 (*ibid.*), pe cind în ms. 45 apare sinonimul *bobîtele* (diminutiv de la *boabă*, sau din sirb. *bobica*).

1.3.9. camătă 'dochindă pentru o sumă dată cu împrumul' [<<vsl. *kamata* <mgr. (6) καμπατος, 'Mühe, anstrengende Arbeit'], în toate cele trei texte studiate (Lv., 25, 36, 37). În ms. 4 389, sint adăugate pe marginea, de aceeași mînă, cuvintele : „*Vezi pentru camete*“ (Lv., 25, 36).

1.3.10. capiște 'templu păgînesc' (<vsl. *kapiše* 'id.'), în ms. 4 389 : „*Si capiștea voastră voiu pustii*“ (Lv., 26, 30). În BB și în ms. 45 : „*Stilpii voștri*“, după gr. τάς στήλας ύδων [gr. (6) στήλη 'Säule'; 'Gesetze', 'Vertragsäule', apoi 'Gesetz', Vertrag'; și 'Strebepfeiler' (=contrafort); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 795 – 796). Cf. ST. L. EX., p. 32, 1.4.6.

1.3.11. cădelniță (<vsl. *kadilinica*), în BB și în ms. 45 (Lv., 10, 1 : în ms. 45, și în Lv., 16, 12 ; în acest loc, BB are cătie) : în ms. 4 389 : „*cădelniță*“ (Lv., 10, 1). Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.8.

1.3.12. cămin 'vatră', 'cupitor'; 'construcție din piatră pe care se pune un vas, iar dedesupt se face foc' [<<vsl. *kámina* 'sohă', 'vatră' (< vgr. κάμινος 'Ofen zum Schmelzen, Brennen, Braten usw.' > lat. *caminus* > mhd. *kamin* (vezi A. Scriban, *Dicł*, s. v. ; H. Frisk, *GEW*, I, p. 772)), în BB : „*Cuptoare și căminuri se vor surpu*“ (Lv., 11, 35). În ms. 45 și în ms. 4 389 : „*Colton*“ ; vezi mai jos, p. 21, IV. 1.5.3.

1.3.13. chieă 'părul capului' (<vsl. *kyka*; bg. *kika*), în BB : „*Să nu faceți creț den chieă capului vostru*“ (Lv., 19, 27 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Părul capetelor voastre*“).

1.3.14. chivără 'acoperemint al capului'; 'un fel de turban purtat în vechime de preoții evrei' (<vsl. *kiveră*; ucr. *kyver*; polon. *kiwior*), în BB: „*Chivără de in*” (Lv., 16, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*I-slic de pinză*”); *chivere* (Lv., 8, 13; 10, 6; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pălării*”, Lv., 8, 13). Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.14.

1.3.15. cili 'fire scurte de cînepă' (<vsl. *klükü*; pl. *klüci* 'urzeală'), în BB și în ms. 45: „*Haine de cili*” (Lv., 13, 47); în ms. 4 389: „*Hainci de...cili*” (Lv., 13, 59). Prima atestare: cca. 1665—1680, din ms. 4 389, față de 1684, din H. Tiktin², DRG, s. v.

1.3.16. covrig 'un fel de piine (turtă) rotundă' [<bg. *kovriq*; rus. *kovrig*, -*iga* 'piine rotunda' (vsl. *kovriga* 'cerculeș' <tc. *kyryk*, *kyrak* 'sucit', 'încovoiat'); vezi A. Scriban, Dicț., s. v.], în ms. 45: „*Covrigi nedospîli*” (Lv., 2, 4; 7, 2; în BB: „*Turte nedospite*”; în ms. 4 389: „*Covrigi nedospîli unși cu undelemnii*”, Lv., 2, 4; și: 7, 12; 8, 25 [26]). Fiind prezent și în ms. 4 389, prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s. v., anume 1688, BIBLIA, se modifică: cca. 1665—1680.

1.3.17. drob 'măruntaie' (<hg., sîrb. *drob* 'Eingeweide'; polon. *drob* 'etwas kleines', pl. 'Eingeweide' <vsl. *drobnič* 'minutus'; vezi H. Tiktin², DRG., s. v.), în ms. 4 389: „*Jar droburile... să le spélce cu apă*” (Lv., 1, 9; și 13; 4, 11; în BB și în ms. 45: „*Cèle den pintecce*”); „*Mâtele și drobul*” (Lv., 8, 19 [20]; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica pe „*Denlăuntrurile*”, din text). Față de prima atestare dată în H. Tiktin², DRG., s. v., anume 1705, aceasta din ms. 4 389 este din cca. 1665—1680.

1.3.18. grebănos 'cocoșat', 'ghebos', 'gîrbovit' [<vsl. *grubonos* sau din *greabă*+suf.-os (<vsl. *grebeni*) piepten', sîrb. *greben* 'Widerrist' (=greabă)], în ms. 45: „*Au grebănos, au pecinginos, au pănihos la ochi*” (Lv., 21, 19; în BB: „*Ghebos*”; în ms. 4 389: „*Gîrbovit*”). Trebuie modificată și prima atestare dată în H. Tiktin², DRG., s. v.: în loc de anul 1705, cca. 1665—1680 (ms. 4 389).

1.3.19. iznoavă, în sintagma: *de iznoavă* 'din nou' (<vsl. *izū nova* 'din nou'), în BB: „*Si viia la să nu o culegi de iznoavă*” (Lv., 19, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu o culegi de tot*”).

1.3.20. jder 'mamifer asemănător cu dihorul, a căruia blană este foarte căutată' [<sîrb. *ždero* 'mare mîncăcios', *ždeja* 'Gulo borealis' (Cioranescu, DER, nr. 4 594; tot așa DA; CÂDE; L. Săineanu. Dicț. univ.; H. Tiktin², DRG., s. v.; dar A. Scriban, Dicț., s. v. respinge această etimologie; el aproape rom. *jder* de tc. *ejder* 'balaur'], în ms. 4 389: „*Jder și pisică*” (Lv., 11 30; în BB și în ms. 45: „*Nevăstuică*”). Echivalentul grecesc este (ό) χαλαβώνης 'Eidechsenart' (= un fel de șopîrlă), cuvînt fără etimologie, probabil un împrumut egeeic (vezi H. Frisk, GEW, I, p. 162, sub ἀσχάλαβος).

1.3.21. lebădă (<vsl. *lebedī*), în toate cele trei texte studiate (Lv., 11, 8). Prima atestare dată în H. Tiktin², DRG., s. v., trebuie modificată: în loc de cca. 1670, ANON CAR., cca. 1665—1680.

1.3.22. liliac 'animal mamifer, asemănător cu șoarecele, cu aripi adaptate la zbor' (<vsl. *lilijak*), în BB: „*Liliacul*” (Lv., 11, 19; la fel în ms. 45, și în ms. 4 389).

1.3.23. maiocă 'mămă' (<vsl. *majka*), în ms. 45 cu un număr de 14 ocurențe. Diortositorii BB au înlocuit sistematic termenul *maiocă*, din ms. 45, cu *mumă*, care era caracteristic pentru normă literară sudică, munteancașă. O singură dată se întâlnește în cartea *Preoția* din BB forma de gen-dat. sg. *mîne-la* (Lv., 20 19), care are la bază un plural *mâmîne* (devenit *mîne*). Forma *mumă* este atestată și în ms. 4 389, Lv., într-un număr de 12 ocurențe. Se conturează, prin urmare, foarte clar cele două norme literare de la sfîrșitul secole-

ului al XVII-lea în privința denumirilor pentru conceptul «mamă». Situația din cartea *Preoția* se asemănă cu cea din cartea *Facerea*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 70, II. 1.1.7., precum și cu cea din cartea *Iesirea*. În ultimul caz, în ms. 45, Ex., *maiocă* apare în 8 ocurențe; *mumă* cunoaște în BB, Ex., 8 ocurențe, iar în ms. 4 389, 7 ocurențe. Ultimul text conține o singură dată și *muminci lui* (Ex., 23, 19).

1.3.24. medenniță 'ligean' 'vas de spălat' (<vsl. *měděnica*), în ms. 45: „*Si toale vasele lui, si medennița, si fundul ei*” (Lv., 8, 11; în BB: „*Spălătoare*”; în ms. 4 389: „*Lighinul*”). Varianta aceasta cu -nn- nu este atestată în dicționare. Cf. și ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.27.

1.3.25. nadragi 'chiloți bărbătești', 'indispensabil' (cf. vsl. *nadragy*; polon. *nadragi*; magh. *nadrág*), în toate cele trei texte studiate (Lv., 6, 10; 16, 4). Cf. ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.30.

1.3.26. năsilnic, vezi *silnic*, mai jos, p. 20, IV. 1.3.39.

1.3.27. nevăstuică 'animal mamifer carnivor, cu corpul lung, suplu și subțire, cu blana moale, roșcată vara și albicioasă iarna (*Mustela nivalis*)' (<vsl. *nevieslukā*; bg. *nevieslulka*, sau rom. *nevastă* +suf. -uică), în toate cele trei texte studiate (în BB și în ms. 45, Lv., 11, 30; în ms. 4 389; Lv., 11, 29).

1.3.28. a otărî 'a respinge cu scîrbă' [cf. bg. *ocarvam*, *océra* (zvbi) 'fletschen' (=a rinji); sîrb. *cjèrili* 'die Zahne heim Lachen zeigen'; rus. *šćerîli* 1. 'sträuben (Haare, Federn)' (=a zbirli (părul, penele), 2. 'flätschen (Zähne)' (=a rinji); rus. *ošćerîtšia* 'zornig werden' (=a se minia): vezi M. Vasmer, REW, III, p. 450], în ms. 45: „*Den cărnurile lor să nu mâncați și morât ciunile lor să le olărî*” (Lv., 11, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Să vă scîrbîți*”).

1.3.29. oțărît 'spurcat', 'respingător', 'scîrbos' (vezi cuvîntul precedent), în ms. 45: „*Să fie și voao oțărît*” (Lv., 11, 10); „*Nu să vor mânca, oțările sănu*” (Lv., 11, 13; în BB: „*Scîrbe sănu*”; în ms. 4 389: „*Să vă scîrbîți*”). Atestarea din ms. 45 (cca 1665—1685) este mai veche decît cea dată în H. Tiktin², DRG., s. v. (1710).

1.3.30. oțărîtură 'spurcăciune', 'lucru scîrbos, respingător' (vezi cuvîntele imediat precedente), în ms. 45: „*Den tot sufletul viu dentru apa oțărîtură iaste*” (Lv., 11, 10); „*Si toale cile nu-s la înse aripi nice soldzi dentru cile sănt întru ape oțărîtură voaă acăstea*” (Lv., 11, 12; în BB: „*Urticuine*”; în ms. 4 389: „*Spurcat iaste*”).

1.3.31. pajere 'pasare răpitoare mai mică decît vulturul, cu cioc puternic și cu gheare lungi și ascuțite (*Aquila chrysaetos*) (și *Aquila melanetus*)' [< slavă; cf. ucr. *pažera* 'Haifisch' (=rechin), *pažerystvyj*, *pažerlyvyj* 'gefräßig'; vezi H. Tiktin², DRG., s. v.; etimologie nesigură], în ms. 4 389: „*Jar den pasări de acăstea să vă scîrbît: de vultur... și de pajere, și de cai*” (Lv., 11, 13, 14; în BB: „*Şorlîta*”; în ms. 45: „*Brehnacea*”). Varianta cu -jă- din ms. 4 389 este în concordanță cu norma din acest text privind caracterul dur, velar, al și uierătoarelor și și j. În acest text (cca 1665—1680), cuvîntul *pajere* cunoaște și prima lui atestare în scris, care este ceva mai veche decît cea propusă în H. Tiktin², DRG., s. v.: anul 1705.

1.3.32. pâmente 'pomenire', 'amintire', 'memorie' (<vsl. *pameři*), în ms. 45: „*Pâmente de trimbîtă*” (Lv., 23, 24; în BB și în ms. 4 389: „*Pomenire*”).

1.3.33. pânihos (*ponivos*) 'miop', 'incriucișat', 'cu vederea stricată' (<expr. cu *poneavă* 'cu perdea la ochi' <sîrb. *ponjavă*; magh. *ponyva*; ultimul a pătruns în unele graiuri românești de peste munți în forma *pónivă*, *poivă*, 'tol', 'pinză', vezi Lajos Tamás, EWUR, p. 630), în ms. 45: „*Au pânihos la ochi*” (Lv., 21, 19; în BB: „*Zmult la ochi*”; în ms. 4 389: „*Va avea albeațe la ochi*”, Lv., 21, 20). Varianta din ms. 45, cu -h- <-v-, a cu-

noscut schimbarea fonetică dialectală, moldovenească, întîlnită în *hulpe* <*vulpē*; *puhoi* <*puvoi*; *hîrlap* <*vîrlap* etc. De asemenea, a avut loc și delabalizarea lui *o* (> *ă*).

1.3.34. *pleașă* 'chelie', 'pleșuvie' (<*plex* <*vsl. plēši*), în BB: „*Iar de se va face în pleașă lui... pipăire albă...* stricătune înflorind iaste în pleașă lui” (Lv., 13, 42; și versetul 43; 21, 5). Cuvintul apare și în ms. 45 (*ibid.*) precum și în ms. 4 389 (Lv., 13, 42, 42, 43).

1.3.35. *pleșiv* 'pleșuv' (<*vsl. plēšivū*), în BB: „*Ple-șiv iaste*” (Lv., 13, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pleșuv*”).

1.2.36. *poslușit* 'de slujit' (<*a posluși* <*vsl. po-lsruști*), în BB: „*Lucrul de poslușit*” (Lv., 23, 8; în ms. 45: „*Poslușit*”; în ms. 4 389: „*Lucru de lucrul*”). Cf. ST. L. FAC., p. 87, IV. 1.2.20.

1.3.37. *prapor* 'peritoneu' (<*vsl. praporū*), în ms. 4 389: „*Praporul*” (Lv., 3, 3, 10; 4, 8; 7, 3; 8, 16, 24, [25]; 9, 19).

1.3.38. *prișlef* 'pribeag', 'venetic', 'străin oploșit' (<*vsl. prișlīci*), în ms. 45: „*Prișlef preotului au nă-mit nu va manca sfinte*” (Lv., 22, 10); „*Au dentru cei prișlef ce lăcuiesc lingă însii întru Israel*” (Lv., 22, 18). Cf. ST. L. FAC., p. 87, IV. 1.2.27.; ST. L. EX., p. 34, IV. 1.4.47.

1.3.39. *silnie* 'puternic' (<*vsl. silinū, -nikū*), în ms. 45: „*Nice să laudzi obrazul silnecului*” (Lv., 19, 15; în BB: „*Năsilnicului*”, care însă are sensul ‘(cu inimă) invîrtoșată’; în ms. 4 389: „*Puternicului*”). Cf. ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.32; 1.4.33.

1.3.40. *slovean* 'slav' (<*vsl. slověnīnū*), în ms. 4 389: „*La slověni*” în versiunea slavonă (a *Bibliei*) (Lv., 7, 1; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mină). Atestarea de aici este cu cîțiva ani mai vîche (cca 1665–1680) decit cea propusă în H. Tiktin², DRG s. v. (1683).

1.3.41. *stinghie* (<*vsl. sligno, slegno, 'sold'*), în ms. 45: „*Slänghi*” (cu -*h* = -ă sau i?) (Lv., 3, 4, 10, 15; 4, 9; 6, 34; în BB: „*Coapse*”; în ms. 4 389: „*II*” (Lv., 3, 10; 6, 34). Cf. ST. L. FAC., p. 102, IV. 2.3.142.

1.3.42. *stîre* 'bitlan'. (<*vsl. strūkū 'barză'*; vbg. *strûktū*; bg. *strâk*; sîrb. *strk*; rus. *sterlk*; vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 13), în BB: „*Si corbul de noapte, și hărcelul, și strucul*” (Lv., 11, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În limba greacă: ἵψη.

1.3.43. *șomie* 'mamifer care trăiește sub pămînt [(după regiuni: a) șoarece, b) șobolan, c) cățelul pămîntului, d) cîrtită)] [<*bg. chomjak, chomek* 'hîrciog' (vezi DLR, s.v.); ucr. *чорнійак, chomá*; vrus. *chomék*; polon. *chomik* (vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 259–260); trecerea lui *ch-* (spiranța velară surdă) la *s* este un fenomen mai rar, cf. săs. *Honj* (=Hans)>*ṣonj* 'poreclă dată unui săs'; *hervanea*> *servanea* (vezi A. Scriban, *Dicl.*, s. v.)], în BB: „*Si nevăstuica, și sopîrla, și somicul*” (Lv., 11, 30; în ms. 45: „*Guziul*”; în ms. 4 389: „*Guzeil*”).

1.3.44. *șorliță* 'un fel de vultur bărbos, care poate răpi miei și copii, numit și *ceahlău*, *zăgan* (*Gypæetus barbatus*)' [cf. bg. *ušorlica* 'uliu', 'erete' (vezi A. Ciocanescu, *DER*, nr. 1 013); varianta cu *s-* a fost influențată, probabil, de *surlă* (vezi A. Scriban, *Dicl.*, s. v.)] în BB: „*Si șorlița, și caia, și cite-s asemene ei*” (Lv., 11, 14; în ms. 45: „*Brehnacea*”; în ms. 4 389: „*Pajăre*”).

1.3.45. *tîrcaev* 'chel' (partijal) (<*uer. tyrkavij*), în BB: „*Iar de se va smulge cuiva capul den față, iaste tîrcaev*” (Lv., 13, 41; în ms. 45: „*Chelbas*”; în ms. 4 389: „*Chielbas*”). Cf. mai jos, p. 23, IV. 1.7.2.

1.3.46. *tițăvire* 'plesuvie' (în partea din față a capului) (<*vb. a tițăvî* <*tîrcaev*; vezi cuvintul precedent), în BB (Lv., 13, 42, 42, 43; în ms. 45: „*Chelbășie*”; în ms. 4 389: „*Chielbășia*”).

1.3.47. *zăvensă* 'perdea', 'draperie', 'acoperemint' (<*vsl. zavěsa*), în ms. 4 389: „*Inlăuntrul zăvesci*” (Lv., 16, 2) și *zăvasă* (Lv., 16, 15). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV. 1.4.62.

1.4.0. Elemente grecești

Sînt incluse în acest capitol și elementele de origine ebraică pe care autorii traducerii din *Septuaginta* le-au preluate ca atare din limba originalului.

1.4.1. *agnu* 'numele unui arbore' (*Vitek agnus cas-tus*) [<*gr. (ή), (ό) ἄγνος*; H. Frisk, *GEW*, I, p. 13: „Ohne Etymologie”], în BB: „*Stilpări de agnu den păr-ăru*” (Lv., 23, 40; în ms. 45: „*Agnu den părău*”; în ms. 4 389: „*Răchiș den părău*”; pe margine, de aceeași mină: „*Sălcii*”).

1.4.2. *argăsit* [*<vb. a argăsi* 'a tăbăci' <*mgr. ἀργάζω*, aor. *ἀργασσα* 'a lucra', din familia lui *ἔργον* 'Werk, Arbeit, Kunstwerk'; vb. *ἔργαζομαι* 'arbeiten'; din același radical provine și rom. *argal* <*mgr. ἀργάτης* 'muncitor agricol', 'lucrător cu zina', cu fenomenul trecerii lui *e-lla a-*, prin asimilație la *-ă* următor, fenomen petrecut după secolul al VI-lea (vezi H. Mihăescu, *Influenta grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 121)], în ms. 4 389: „*În fice vas de piile argăslă*” (Lv., 13, 49; și în versetele 48 și 51). În BB: „*Pielea de lucru*” (Lv., 13, 48); „*Vasul lucrat de piile*” (Lv., 13, 49); „*Piei în lucruri*” (Lv., 13, 51). Expresiile se întîlnesc și în ms. 45, fiind calchiate după grecește (vezi mai jos, p. 28, IV. 2.1.51.). Adj. *argăsit* cunoaște prima sa atestare scrisă în acest text al ms. 4 389 (cca 1665–1680), cu puțin mai înainte de data menționată în H. Tiktin, *DRG*²; s. v. (1688).

1.4.3. *arhiereu* 'episcop (în biserică ortodoxă)'; aici: 'funcția de mai-marele-preot, la evrei' (<*ἀρχιεπεύς, -έως* 'grand-prêtre', 'grand-pontife'), în ms. 45: „*Să va gresi arhiereul cel unsu*” (Lv., 4, 3; pe margine, de aceeași mină: „*De va gresi arhiereu*”). La fel în BB și în ms. 4 389.

1.4.4. *arhierie* 'funcția de episcop'; aici: 'funcția de mai-marele preot, la evrei' (<*ἀρχιεπεύτη* 'dignité de grand prêtre', 'pontificat'), în ms. 4 389: „*Odă-jii de arhierie*” (Lv., 8, 8).

1.4.5. *atâchis* (și *atâchis*) 'un soi de lăcustă' [<*gr. (ό) ἀττάχης, -ου* 'Art Heuschrecke'; cuvîntul nu a fost explicat din punct de vedere etimologic; vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 182], în ms. 45: „*Si pre atâchis și cite-i samănă lui*” (Lv., 11, 22; în BB: „*Atâchis*” (*ibid.*); în ms. 4 389: „*Alachisul*” (*ibid.*); pe margine, de aceeași mină: „*Ac-tea tot fel de lăcuste sănți*”]. Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665–1680.

1.4.6. *azimă* 1. 'piine nedospită', 2. 'o sărbătoare la evrei' [<*gr. (τὰ) ἀζυμα, -ων* <*(ή)* ζυμη 'Sauerteig' (= aluatul, drojdie), precedat de *ἀ-* privativus; vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 616], în ms. 4 389: „*Praziul azimilor*” (Lv., 23, 6; și: „*Azime*”, *ibid.*). În BB și în ms. 45, cuvîntul *azimă* cunoaște în Lv. un număr de 6 ocurențe.

1.4.7. *bezer* 'peritoneu', 'prapor' (<*gr. μεγάριον* 'meseștere'), în ms. 4 389: *băzăru*, în „*Si băzărușul să-l ia cu rănicichii*” (Lv., 3, 15); *băzăr* (Lv., 4, 9; 7, 4, [30]; 8, 16, 24 [25]; 9, 10, 19). În BB: „*Seul de la fićați cu rănicichii*” (Lv., 3, 15), în ms. 45: „*Săul de la maiuri cu rărunchii și vei lua*” (*ibid.*). Cuvîntul cunoaște în graiuri numeroase varianțe fonetice. Alături de cele consemnate în dicționare, de pildă în H. Tiktin², DRG, s. v., pot fi văzute și cele din *NALR. Mold. Bucov.*, I, h. 101 (de exemplu: *bezărău*; *bezereu*; *brezărău*; *brizărău*; *bezărīc*; *bezărī* etc.). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV. 1.5.5.

1.4.8. *crocodil* (și: *crocodol*; *crocodel*) 'un fel de şopîrlă' (<*gr. κροκόδειλος*), în BB și în ms. 4 389: „*Cro-codelul-cel-de-pămînt*” (Lv., 11, 29); în ms. 45: „*Croca-*

delul-cel-den-pămint" (*ibid*), după gr. ὁ χροκόδειλος ὁ χερσαῖος [χρόκη 'Kies' (=prundis) și δρῦλος 'Wurm' (=vierme); χερσαῖος, -α, -ον 'de pămint', 'terestru', 'continental'; gr. χροκόδειλος are și sensul 'Eidechse' (=șopirlă); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 22].

1.4.9. *efă* (și : *iſi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' [gr. ὅφτις (οὐφτὶς) < ebr. ḥyphah], în BB : „*Al zăcelea lui t̄i de fână curată*“ (Lv., 5, 11; și 6, 20; la fel în ms. 45 : în ms. 4 389) : „*Eſi*“.

1.4.10. *engolpiu* 'hoșen, pieptăr al marelui preot, la evrei' (<gr. ἔγχοδηπιον 'qui est dans le sein'), în BB : „*Au pus preste dinsul engolpiul și au pus preste engolpiu arătarea și adevarul*“ (Lv., 8, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389 : „*Cuvîntul*“). Cf. ST. L. EX., p. 41–42, IV. 2.1.16.

1.4.11. *erōdiu* (și : *crodiōn*) 'bitlân' [<gr. (ό) ἑρόδιος, -ου 'héron', 'Reiher'; lat. *herōdius*, -onis și *herōdius*, -ii 'bitlan'] , în BB : „*Erodiōn*“ (Lv., 11, 19; în ms. 45 și în ms. 4 389) : „*Erodiul*“ (*ibid*).

1.4.12. *finie* 'curmal' (<gr. φοῖνιξ, de la etnonimul φοῖνικες 'fenicieni', pentru că aceștia faceau comerț cu curmale); BB : „*Ramuri de finic*“ (Lv., 23, 40; în ms. 45) : „*Silpări de finic*“; în ms. 4 389 : „*Ramură de finic*“; aici, pe margine, de aceeași mină : „*Silpare*“). Cf. ST. L. EX., p. 36, IV. 1.5.15.

1.4.13. *gripsor* 'pasare mare de pradă', 'acvilă, 'bajură' [<gr. (ό) γρύψ, -υπός 'grifon'], în BB : „*Gripsorul*“ (Lv., 11, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

1.4.14. *hameleon* 'cameleon' [<gr. χαμαιλέων 'Eidechsenart', 'Chamäleon'; din χαμαι adv. 'zur Erde hin', 'auf der Erde' + λέων, -οντος 'Löwe', calchiat din limba semită-akkadiană; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 113; 1 071], în BB : „*Hameleon*“ (Lv., 11, 30; la fel în ms. 45 : în ms. 4 389 : „*Hamelion*“). În ms. 4 389 (cca. 1665–1680), se află cea mai veche atestare a cuvintului (față de anul 1705, în H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

1.4.15. *haradrión* 'numele unei păsări, probabil păsărel, fluierar, ploier' [< gr. (ό) χαράδριος; probabil din χαράδος 'Geröl', 'Kies', 'Geschiebe' (=pietriș, prundis, bolovani de riu); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 087], în BB și în ms. 45 : „*Haradzion*“ (Lv., 11, 19; în ms. 4 389 : „*Haradriónul*“). Cuvântul nu-i înregistrat în dicționarele românești; prima atestare : cca 1665–1680.

1.4.16. *hin* (și : *in*) 'unitate de măsură pentru lichide' [<gr. ἕν (<ebr.), lat. *hin*], în BB : „*A patra parte de in de vin*“ (Lv., 23, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.5.

1.4.17. *hirogrúlion* 'numele unui mamifer ierbivor din Oriental Apropiat și din nord-vestul Africii' (vezi *Comentarii*, 11, 5) [<gr. χοιρογρύλλος < χοῖρος 'purcel' + γρύλλος 'id.'], în ms. 45 : „*Si hirogrulion, căci nu aduce rumăgală acestă și la copite nū-i geomān*“ (Lv., 11, 5; pe margine, de aceeași mină, sunt adăugate cuvinte : „*Ariciul, gliganul*“). În BB și în ms. 4 389 : „*Ariciul*“. Cuvântul nu este înregistrat în dicționarele românești; prima atestare : cca 1665–1685; în ms. 45.

1.4.18. *idol* 'divinitateă' 'păgină'; 'chip', 'figură', 'stătuie reprezentând o divinitateă' păgină' [<gr. (ό) εἴδωλον, -ou 'Gestalt'; 'Bild'; 'Trügbild'; 'Götzenbild'; 'Idol' <vb. ίδειν 'erblicken, erkennen'; de unde și ίδεα, ίδενς 'Erscheinung'; 'Gestalt'; 'Beschaffenheit'; 'Form'; 'Urbild'; 'Idee', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 452; 708; 709], în ms. 4 389 : „*Voiu puné oasele voastre preste oasele idililor vostrăi*“ (Lv., 26, 30; în BB : „*Bozilor*“; în ms. 45 : „*Chipurile*“; în *Fragmentul de Levitic publicat de Hasdeu* : *Chipurile voastre le voiu zdrobi*“ (Lv., 26, 30); tot în ms. 4 389 : „*Ca să curveasă <că> ei la idol*“ (Lv., 20, 5). Cf. mai sus, sub *boiarin*, p. 18, IV. 1.3.5.; mai jos, sub *domin*, p. 26, IV. 2.1.21.

1.4.19. *isop* (și : *issop*) 'plantă din care se făceau săfestoace (Organum hirtum)' [<vgr. ὄσσωπος f. (-ov n)].

<ebr. ἵσοב ; vsl. *isopă*; lat. *hyssopus* (și : -um)], în BB (Lv., 14, 49; la fel în ms. 45, în ms. 4 389 : „*Issop*“). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.7.

1.4.20. *pelican* (și : *pelecan*) (<gr. πελεκάν, -α νος), în ms. 45 : „*Pelecanul*“ (Lv., 11, 18; în ms. 4 389 : „*Pelicanul*“; în BB : „*Barza*“).

1.4.21. *porfirion* 'numele unei păsări acvatice, probabil lișită' [<gr. (ό) πορφυρίων 'purpurne Wasserhuhn' (*Fulica porphyrio*'); cf. și (ή) πορφυρίς 'Name eines Vogels'; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 581–582], în BB și în ms. 45 : „*Si porfirion, si barza, si lebăda*“ (Lv., 11, 18; în ms. 4 389 : „*Porfirion*“ (*ibid*); pe marginile de aceeași mină : „*Pasarcă soarelui*“). Cu acest sens, cuvântul nu apare în dicționarele românești. Radicalul său, gr. (ή) πορφυρά, -ας 'purpură (culoarea, stofa, haina)', a pătruns, de asemenea, în româna literară: vrom. *porfir* 'un fel de marmură roșie'; *porfiră* 'purpură (culoare, stofa, haina)', cu varianțele *profir*, *profiriu*. Paralel cu aceste forme de proveniență grecească, româna literară cunoaște și variantele de origine latino-romană: *purpură* (<lat. med. *pūrpura*, it. *porpora*), atestat la 1698 (Cantemir), de la care derivatul adj. *purpuriu* (atestat prima dată la 1832).

1.4.22. *siclu* 'monedă și măsură de greutate, la vechii evrei' [<gr. (ό) στιλாς, -oū (<ebr. šeqel)], în BB: „*Prej de argint de sicli, cu siclul cel sfint*“ (Lv., 5, 16; la fel în ms. 45). În ms. 4 389 : „*2 sicle de argint, după siclele sfintirilor*“ (*ibid*). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.6.8.

1.4.22. *tigale* [<vgr. τήγανον 'plită'; mgr. (τὸ) τηγάντον, -ou, 'poēlon' (=vas de friptură, tigale), pl. τηγάνια (>rom. *tigale*, mgl. *tigaie*; vezi H. Mihăescu, *Influență grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 120–121; cf. și sîrb. *tiganj*], în BB : „*Jîrlvă den tigale*“ (Lv., 2, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : „*Jărlvă de pre grălar*“). Cuvântul mai apare în Lv., 6, 21, în toate cele trei texte, precum și în 6, 39 (dar numai în BB și în ms. 4 389).

1.4.23. *văpsit* (<a *văpsi* <mgr. βέπτω, viit. βέψω: și vsl. *văpsali*), în ms. 45 : „*Haină văpsită*“ (Lv., 19, 19; în BB : „*Haină fesulă de doao feluri*“; în ms. 4 389 : „*Haină văpsită*“).

1.4.24. *venetic* (*vinelic*) 'pribeag', 'priștet', 'ne-mernic', 'străin de poporul evreu' (o categorie socială la vechii evrei) (<mgr. βενετικός, influențat de unele forme (cu -i) ale verbului *a veni*), în ms. 4 389 Lv., 16, 29; 17, 8, 10, 12, 13, 15; 18, 26; 19, 10, 34; 20, 1; 22, 10; 24, 22; 25, 6, 23, 35, 40, 45, 47, 47). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.5.39.

1.4.25. *vruh* 'un fel de lăcustă' [<gr. (ό) βροῦχος 'Art Heuschrecke'; 'sauterelle'; lat. *bruchus*, -i 'id.'], în BB și în ms. 45 : „*Vruhul*“ (Lv., 11, 22; în ms. 4 389 : „*Varuhul*“; aici, pe margine, de aceeași mină : „*Un fel de lăcuste*“). Prima atestare este cea din ms. 4 389, (1665–1680, față de 1688, din H. Tiktin², *DRG*, s. v. 1.5.0. Elemente maghiare

1.5.1. *boaghe* 'bûsnită', 'buhă' (<magh. *bagoly* 'Eule, Weihe'), în ms. 45 : „*Si strûul, si boaghea, si bâlca, si cîte-s asémenea ei*“ (Lv., 11, 16; în BB și în ms. 4 389 : „*Bogza*“). Prima atestare dată în H. Tiktin² *DRG*, s. v., anume 1698, se modifică puțin : cca 1665–1685, cind a fost tradus ms. 45. Cuvântul *boaghe* aparține grupului de elemente ardelenesti care caracterizează limba ms. 45 (cf. *janc*, vb. *a jâncui*, *fânină*, *ștuipi*, *arină*, *afund*, *vinars*).

1.5.2. *corui* 'un fel de uliu', 'ulieș', 'pasărar', 'uliul-păsărilor (*Accipiter nisus*)' (<magh. *karuly*, vechi și *karoly*, *karuly* <te. *quarquj* 'Jagdfalk'; vezi Lajos Tamás EWUR, p. 272), în BB : „*Si coruiul, si cîte-s asémenea lui*“ (Lv., 11, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „*Uliul*“).

1.5.3. *cotlon* 'cupitorul în care se zidesc căldările în care se face răchiu sau bere sau se fierbe carneă pentru

jertse' [<magh. *kattan* 'Kessel' (=cazan) <s.-cr. *kollina*], în ms. 45 : „*Cuptoare și coloane să vor surpa*“ (Lv., 11, 35; în BB: „*Căminuri*“, vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.12.). Din ms. 45, termenul a fost preluat și în ms. 4389 : „*Cuptoarele și coloanele să se strice*“ (*ibid.*). Traducătorul (sau copistul) a simțit nevoie de a explica pe margine cuvintul : „*Collon iaste cuporii in care zidesc căldările care fierb bărea sau fac rachiul, iar alunci fierbea carnea de jărve*“. Prima atestare a cuvintului *collon* este mai veche : 1598 BGL (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v.). Dar sensul „*Kesselherd*“, ‘foyer de chaudiere’, atestat pentru prima dată pe la 1822 – 1823 (Lajos Tamás, *op. cit*), este prezent în ms. 45 și în ms. 4389 (cca. 1665 – 1680).

1.5.4. *guz* ‘cîrțiță’ (<magh. *gözü*, *gürzü*), în ms. 45 : „*Sopirla, și guziul*“ (Lv., 11, 30; în BB : „*Somicul*“); în ms. 4389, apare varianta *guzel* (*ibid.*) : <*guz* + suf. -ei, ca *guz* + -an>*guzan* (pentru exemple de deriveate în -ei, vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 308 – 315).

1.5.5. *hăreț* ‘uliu’ [<>magh. *herjó* ‘id’], devenit *hereu* (*hireu*), apoi *hăreu* (*hărău*, *hirău*); terminația -ău, confundată cu suf. -ău, a fost înlocuită cu -el, -ăl : *hărel*, *hărel*, *harăl*; aceste forme au fost considerate plurale, refăcindu-se o formă nouă de singular, *herele*, *hărele*, apoi chiar *crete* și, mai rar, *arete* (prin apropiere, în ultimul caz, de omonimul *arete* ‘berbec’ (<lat. *arietem*); explicația de mai sus a fost dată de Lajos Tamás, *Notes d'étymologie roumaine*, în „*Beiträge zur romanischen Philologie*“, I (1961), Berlin, p. 211 – 212; *id. EWUR*, p. 432 – 433], în ms. 45 : „*Si corbul-de-noapte, și hercul, și stircul*“ (Lv., 11, 17; la fel în ms. 4389, Lv. 11, 18; în BB : „*Hărețul*“).

1.5.6. *mai* ‘ficat’ (<magh. *máj*), în ms. 45 : „*Si săul de la maiuri cu rărunchiu*“ (Lv., 3, 10; și în 3, 15; 8, 16; 9, 10). Sinonimul *ficat*, prezent în BB, a fost introdus de copistul muntean și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 16, IV. 1.1.10). Cf. ST. L. EX., p. 38, IV. 1.7.1.

1.5.7. *ponoslu* ‘ocără’, ‘dojană’, ‘mustrare’ (pentru etimologie, vezi ST. L. FAC., p. 90, IV. 1.4.4.), în ms. 45 : „*Ponoslu iaste*“ [Lv., 20, 17; pe margine, de aceeași mină : „*Ocară*“; ultimul termen apare astăzi în BB, cît și în ms. 4389 (*ibid.*)].

1.5.8. *uliu* ‘pasăre răpitoare’ (<magh. *ölyv*, dial. *ölyö*, *ülü*, *ölyü* ‘id’; vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 828), în ms. 4389 : „*Uliul, și cite-s asemenea lui*“ (Lv., 11, 16; [17]; în BB și în ms. 45 : „*Coruul*“).

1.5.9. *uruit*, -ă, adj. ‘măcinat grosolan (despre grâu și aite cereale)’ (<vb. *a urui*, *a urlui* <magh. *öröl* ‘id.’), în BB : „*Noao frecale spice uruite Domnului*“ (Lv., 2, 14; în ms. 45 și în ms. 4389 : „*Măcinale*“).

1.6.0. Elemente germane (săsești)

Numărul elementelor de origine germană-săsească nu este mare, totuși apariția acestora în textele studiate, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, prezintă interes pentru istoria acestui contact lingvistic special. Este suficient să reamintim cuvintele de această origine studiate pînă acum din cărțile *Facerea și Ieșirea* : *biglariu*, *gardină*, *gonj*, *janc*, *a jâncui*, *jet*, *tron*, *sold*, *streang*. Acestea li se alătură câteva elemente din cartearea *Preoția*.

1.6.1. *bere* ‘bere’ (rostit cu un ę foarte deschis, aproape de ä; în grafia chirilică, cu ќ) [<săs. *Bär* (m., n.) ; săs. năsăud. *Bär* (m., n.) ; săs. trepp. *bär* ; vezi SSW, I, 5, p. 593 urm., suh *Bier*; Fr. Krauss, *HWSPR*, p. 133; *id.*, *TREPP. WB.*, p. 131. În dialectul săsesc din Transilvania se spune *Bär kochen* ‘Bier kochen’ (=a fierbe bere), iar nu *Bär brăen* ‘Bier brauen’ (=a prepara bere), cum se spune în germană literară. De asemenea, cel care prepară bere este numit în dialectul

săesc din Transilvania (der) *Bärkoch*, față de denumirea (der) *Bierbrauer*, din germană literară (cf. germ. lit. *brauen* ‘a prepara bere’; *Brauer* ‘berar’; *Brauerei* 1: ‘fabricarea berei’, 2. ‘berărie’], în ms. 4389 : „*Collon iaste cuporii in care zidesc căldările care fierb bărea (săpă) sau fac rachiul*“ (Lv., 11, 35; această frază este scrisă pe marginea textului, de aceeași mină, pentru a explica termenul *collon*, din text. Expresia *à fierbe berea* este calchiată după săs. *Bär kôchen* (vezi mai sus). Acest fapt, precum și prezența în ms. 4389 a altor elemente lingvistice de origine germană-săsească (*biglariu*, *jet*, *tron*, alături de *bere*, *a fierbe băre*), ne determină să admitem că traducătorul acestui text al *Vechiului Testament*, presupus de N. A. Ursu a fi cărturarul mitropolit Daniil Panonecanul, a trăit sau a studiat într-unul din centrele săsești din sudul Transilvaniei, foarte probabil la Sibiu (cum probează istoria cuvintului *biglariu*). Vezi ST. L. FAC., p. 90 – 92, IV. 1.5.0.; 1.5.1.; 1.5.2; ST. L. EX., p. 39, IV. 1.8.3; 1.8.4.

1.6.2. *cîrlan* ‘berbec tinăr’ [<>săs. *gerlank* (=nhd. *Jährling* <*Jahr* + suf. -ling) (atestat în 5 localități săsești), cu varianțe ca : *gärlonk*; *gärlök*; *gärlak*; *gärlonk*; *gäielök*; există și varianțe dialectale eu j- : *jérlnk*; *jerlänk*; *jörlänk*; *jörlänk*; sensul este : a) ‘Einhähriges Lebewesen’; ‘jähriges Schaf’ (=oacă, porc, de un an), b) același sens, despre oameni (vezi SSW, IV, H – J, p. 368). Radicalul este săs. *jör*, ‘Jahr’ (=an), care are în numeroase localități săsești din sudul Transilvaniei, la inițială, sunetul g- : *gor*, în aproximativ 40 de localități; apoi : *gär*; *ger*; *gör* (3 localități); *gäär*; *gäor*, *gaur*; *gäur*; *geor*; *gaur*; *giør*; *giär*; *giir*; *gior* (in 9 localități); *giur* (in 14 localități); *göör*; *göer*; *gour*; *guar*; *giür*; *geaur*; *gauor*; *geüür*; *giør*; *giour*; *giur*. Varianta cu g- este prezentă și în dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud, Reghin) : *gör* (in 5 localități); *gür* (1); *giur* (1); *goor* (2); *gaqor* (1). Dar în acest dialect există și varianțe care au la inițială sunetul j-, în așa-numitele „*Jot-Gemeinden*“, care au fost influențate, parțial, și de limba literară : *jär*; *jaor*; *jëor*; *jör* (in 16 localități); *jeor*; *juor*; *jör* (in 14 localități); *jeor* (in 9 localități) (vezi SSW H – J, p. 363 – 366).

Cuvintul săsesc *gérleñk* (*jorlänk* etc.) ‘animal de un an’ este etimonul rom. *cîrlan*. El a pătruns în graiurile românești din Transilvania înainte de anul 1400. Această datare se bazează pe apariția cuvintului rom. *cîrlan* în documente la începutul secolului al XV-lea, din Moldova. Aici el a fost adus, desigur, prin emigranții români transilvăneni, dar a putut fi cunoscut și de la populația germană care trăia acum în mai multe așezări importante din Moldova : Siret, Baia, Suceava, Tîrgu Neamț, Cotnari etc. Împrumutul a avut loc la tîrgurile de animale; termenul nu poate fi considerat păstoral prin excelență. Prima atestare se întîlnește în numele de așezare *Cîrlani*, din anul 1429, care este forma de plural a numelui de familie *Cîrlan*, acesta atestat în 1599, în Țara Românească (vezi *Dictionarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, 1981, p. 46) (Cf. *Flăminzi* <n. de fam. *Flămîndu*; *Speriați* <n. de fam. *Speriatu*; *Deocheați* <n. de fam. *Deochealu* etc.). Vechimea cuvintului *cîrlan* în română este probată și de existența unor deriveate numeroase : *cîrlăior* (*cărlăior*); *cîrlăioară*; *cîrlănaș* (*cărlănaș*); *cîrlănuț*; *cîrlăniță*; *cîrlău*; *cîrlănaș*; *cîrlăniție* etc.

Rom. *cîrlan* presupune un etimon cu *k-, în loc de g-. Prezența în română a oclusivelor surde nu este însă generală. În graiul bănățean este atestată și o variantă cu g- : *gîrlan* (vezi DA, s.v.). În DA, s.v., mai apare un cuvînt identic din punct de vedere al sunetelor (*gîrlan*), folosit

prin Mehedinți, despre copiii fără căpătii, care stau mai mult pe drumuri și pe gîrlă (la scăldat). Acest *gîrlan* este explicat de la *gîrlă*+suf. *an*. Explicația este artificială. Pare a fi același cuvint cu cel din graiul bănățean. Apariția oclusivei surde *c-*, în locul celei sonore, *g-*, din radicalul săesc, s-ar putea explica printr-o rostire specială a acestui sunet în dialectul săesc (o rostire *fortis* a lui *g-*, cu efect acustic de asazare). Cît privește vocala imediat următoare, ea a saferit modificări sub influența unor cuvinte românești, destul de numeroase, care au la inițială grupul sonor *cir-*. În fine, silaba finală s-a modelat după cuvintele terminate în sufixul *-an*: săs. *gerlönk* >*bân*, *gărلان*>*gîrlan*; din varianta cu *k-*, **kerlenk*>*cârlan*>*cîrlan*; de remarcat faptul că *á+n* a rămas neschimbat.

În favoarea explicației din dialectul săesc a rom. *cîrlan* pledează și latura semantică. Termenul german a apărut în urma unui proces semantic cunoscut și în alte comunități lingvistice: numele animalului de un an este creat de la cuvintul care are chiar sensul 'an'. Astfel, în latină, adj. *annolitus*, *-a*, *-um* însemna 'de un an', iar în română *noaten*, *noatenă* au sensul 'miel(minz) de un an'; 'mica (minză) de un an'. Vsl. *godū* 'an' se întâlnește în bg. *godinak* 'animal de un an' și în rom. *godinac*; *godānc*, *godac*; *godin*, cu sensul 'purcel (de, sub un an)'. Rom. *vătui* 'ied (sau iepure) de un an' a fost explicat de la un radical traco-dac al cărui sens era 'an': cf. lat. **veluleus*<**vel*s 'ani'; gr. ἔτος 'an' <i.-e. **uel-*'an'. Vezi mai jos, p. 24, IV. 1.8.5.

Istoria cuvintului *cîrlan* trebuie completată cu un alt aspect. Acest cuvint a fost repremit în dialectul săesc din Transilvania de la vorbitoriile de limbă română, la o dată relativ recentă (atestările sunt de prin jurul anului 1900): săs. *kirlän*; *kirlean*; *kerlän* 'einjähriges Schaf'; *kirlam* 'zweijähriges weibliches Lamm'; *Kirlänbock* 'zweijähriger Schafbock'; *Kirlänfell* (vezi SSW V, K p. 146; Fr. Krauss, TREPP. WB., p. 530: *kirlän* junges Schaf, das noch nicht gelämmert hat'; id., HWSPR, p. 497: *kirlän*'(nicht ganz) einjähriges Schaf (aus dem Winter), das man im Sommer geschoren hatte'. Cazul lui *cîrlan* nu este singular. Un alt element românesc de origine săsească, *ciuhă* (<sâs. *ščz*; vb. *ščzn*=nhd. *Scheuche* 'sperioare', 'momie în lan'; vb. *scheuten* 'a se speria'), a fost repremit în unele graiuri săsești din Transilvania, de exemplu în Treppen (rom. Târpiu), jud. Bistrița-Năsăud, în forma *schuhă* (și *tschuhă*) 'aufgestelltes Reis — als Zeichen'. Dialectul săesc cunoaște însă denumirea *Schoaizel* (*Schoaitzel*) 'Feldscheueche (in Menschengestalt)', din același radical *scheu* (nhd. *sciuhē* 'Ahseheu'; 'Schreckbild') din care provine și rom. *ciuhă*. Acesta, ca și *cîrlan*, a fost împrumutat de vorbitorii limbii române din săsești într-o epocă îndepărtată (înainte de secolul al XV-lea). Pentru etimologia lui *ciuhă*, vezi V. Arvinte, Note etimologice, în „St. cere, șt.”, VI, nr. 3—4, Iași, 1955, p. 229—240; pentru formele săsești, vezi Fr. Krauss, TREPP. WB., p. 886.

Interferențele lingvistice româno-săsești sunt bogate în surprize. Am arătat în studiu *Imprumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvintului ravilă*, în ALIL, XXIX. A. Lingvistică, Iași, 1983—1984, p. 11—22, că radicalul germano-săesc de la baza cuvintului popular românesc *ravilă* a pătruns în două rînduri în română: prima dată, într-o epocă mai veche, în forma menționată, iar a două oară, într-o epocă mai apropiată de noi, și într-o zonă mai restrinsă, sub forma *rafilă*(ă). Într-o situație asemănătoare pare a fi și cuvintul săesc *gîrلنк* (*jörlänk*). Prima dată, prin secolul al XIV-lea — al XV-lea, el a pătruns cu forma *cârlan*, *cîrlan*, iar sensul era cel de 'animal (miel) de un an'; a doua oară, mult mai tîrziu, a intrat

cu forma *ghîrlan* și cu sensul 'copil', 'nou-născut' (regional și popular), sens ilustrat de: „*Pin' la anu*”, și *ghîrlanu* “(în legătură cu o femeie care a rămas însărcinată îndată după căsătorie; vezi DA, s.v.) Ultimul cuvint pare a fi același cu adj. *gîrlan*, din Mehedinți, menționat mai sus. Cu totul alt cuvint trebuie să fie *ghîrlan* 'om mare și bădărănos', 'jărănoi', 'mojic', 'mitocan'. Aceasta a fost pus în legătură cu vb. *a ghîrlăi*, deci 'unul căruia îi ghîrlăiesc mațele' + suf. *-lan* (vezi H. Tiktin², DRG., s. v.; G. Pascu, Suf. rom., p. 294).

Am insistat mai mult asupra etimologiei cuvintului *cîrlan* din cauză că originea acestui cuvint este foarte controversată. O explicație a lui prin dialectul săesc transilvănean a fost propusă mai demult, dar, pentru că nu a fost argumentată, lexicografi nu au preluat-o; în H. Tiktin², DRG., s.v., ca și în DEX, s.v., cuvintul este însoțit de: „Et. unbek.“, respectiv „et. nec.“ Propunerea de a explica rom. *cîrlan* din săsește a fost făcută prima dată de G. Kisch, în „Dacoromania“, VI, p. 657; dar în notiță de aici nu este indicat etimonul. După G. Kisch, etimologia germană săsească a fost susținută de A. Serban, Dicț., s. v.: „Sâs. *jörlänk*, *jéränk*, la Mosella *gérلنк* 'miel de un an'; germ. *Jährling* 'copil de un an'. Din rom. vine ung. *kerlány* 'mie de un an'“. Cuvintul *cîrlan* a avut parte de multe expliții etiologice. Soluțiile propuse pot fi văzute la A. Ciorăneascu, DER, nr. 2028, și la I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dac și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 292—293. Combătind explicațiile prin slavă, latină, săsească, autorul ultimei luerări citează recurge la reconstruirea unei teme „străromâne“ **gar-l-* 'progenitură', 'pui de animal', „înrudită cu baza i.-e. **quer(e)bh-*, **gurebh-tāt*‘, 'pui', 'progenitură', 'prune'" (p. 293). I.I. Russu nu explică, însă, modul și timpul cînd această „temă“ a cunoscut trecerea oclusivă sonore inițiale la oclusiva surdă, dar mai ales cînd și cum s-a petrecut contopirea ei cu sufixul de origine slavă *-án*. Menținerea lui *á+n*+voc. este un indiciu că termenul nu-i prea vechi în limbă sau că unirea cu sufixul *-án* a avut loc într-o epocă nu prea îndepărtată (după contactul cu slavii). Explicația propusă mai sus, prin germană (săsească), corespunde acestei exigențe], în ms. 4389: „Să aducă... *cîrlan den oi nevinovaț*“ (Lv., 5, 15; și: 5, 18; 12, 6; în BB și în ms. 45: „*Berbêcă*“). Cuvintul *cîrlan* este prezent și în cărțile *Facerea și Ieșirea*: *cîrlani*, în ms. 45 și în BB (Fac. 30, 40, 31, 7, 41, 33, 19) și în ms. 4389 (Fac., 31, 7, 41); *cîrlan*, în ms. 4389 (Ex., 29, 15, 22, 30, 40); *cîrlani* (Ex., 29, 1, 29); *cîrlanii* (Ex., 29, 3); *cîrlanal* (Ex., 29, 17, 18, 26, 27, 31, 41); *cîrlanului* (Ex., 29, 31, 32). În ms. 45: *cîrlaniță* (Lv., 5, 6).

1.6.3. *vinars*. vezi mai jos p. 35, IV. 2.1.140.

1.7.0. Elemente turcești

Elementele de această origine sunt puține la număr, ele denumind obiecte de proveniență orientală sau realități specifice contactului româno-turcesc din epocă.

1.7.1. *cantar* 'cîntar', instrument de măsurat greutatea' (cf. tc. *kantăr*, ngr. *չանչը* <arab. *qintar*), în BB: „*Să nu faceți strimbălate... la cumpăna și la cantare*“ (Lv., 19, 35; în ms. 45 și în ms. 4389: „*Cântar*“, cu *-k-*); „*Cântarele dirèpte*“ (Lv., 19, 36; în ms. 45: „*Cântarele*“).

1.7.2. *chelbaș* 'riuș, plin de bube (după o boala de piele a capului, care duce la cădere părului) [*<tc. kelbaṣ* (<tc. *kel* 'wahl' + *baṣ* 'Kopf'), în ms. 45: „*Iar de se va zmulge den față capului nescui, iaste chelbaș, curat iaste*“ (Lv., 13, 41; la fel în ms. 4389; în BB: „*Iaste tircaș*“)]. În ms. 45 și în ms. 4389, se găsește prima atestare scrisă a cuvintului (cca 1665—1680), care este ceva mai veche decât cea dată în H. Tiktin², DRG., s.v.: 1703.

1.7.3. *chelbăsie* 'starea celui care este *chelbaş* [*<chelbaş* (<tc. *kelbaş*) + suf. -ie], în ms. 45: „Iar de să va face intru chelbăsia lui pipăire albă au roșii alică, străcăciune înflorindu iaste în pleașa lui au întru chelbăsia lui“ (Lv., 13, 42; și în versetul 43; și în ms. 4 389, Lv. 13, 42, 42, 43). Cuvântul *chelbăsie* (*<chelbaş* + -ie), în ciuda marii asemănări, nu trebuie confundat cu *chelboșie*, care are un cu totul alt etimon: <*chelbos*, pl. de la *chelbos* + suf. -ie; adj. *chelbos* este, la rîndul său, un derivat cu sufisul -os de la *chelbe*, iar acesta provine, foarte probabil, dintr-un lat. pop. **calvia* <lat. clas. *calvus*, -a, -um 'fără păr', 'chel', 'mit Attraktion des i (**chial*-) wie in *schimb* <*excambio* (über *schilam*-)“ (vezi H. Tiktin²; DRG, s. v.; DA: <lat. pop. **calvia*, cu propagarea lui -l-). Varianta cu -o- neacces., *chelbăsie*, înregistrată în prima ediție a dicționarului lui H. Tiktin, dar eliminată în cea de a doua, a fost atestată pentru prima dată în anul 1870 (vezi DA, s. v.). Varianta cu *-ă- neacces., *chelbăsie*, nu este înregistrată în dicționarul lui H. Tiktin, nici în prima, nici în a doua ediție. Ea apare în DA, dar este pusă pe același plan cu varianta care are -o-, *chelboșie*. Datele pe care ni le oferă textele studiate conduc la o separare a celor două cuvinte, în ciuda apropierilor semantice și a marii asemănări formale. Forma *chelbăsie* provine de la *chelbaş* (<tc. *kelbaş*) + -ie, fiind atestată pentru prima dată în cca 1665–1680, pe cind *chelbosie* are ca radical adj. *chelbos* (<chelbe <lat. **calvia*) + -ie, fiind atestat prima dată abia în 1870. Cuvintele *chelbăsie* și *chelboșie* au sensuri apropiate, dar nu identice. Primul înseamnă 'Grindigsein' (=starea de rișos, cu o plagă pe pielea capului, care duce și la calvitie), pe cind al doilea înseamnă 'pleșuv', 'fără păr pe cap'. Prin atracție paronimică, aceste două cuvinte au cunoscut un transfer semantic reciproc, ajungându-se la situația ca ambele denumiri să aibă sensurile: 1. 'o boală la pielea capului, ca o coajă care supurează și face să cadă părul' și 2. 'chelie, lipsa părului de pe cap'. Vezi mai sus, p. 7, I. 3.12.0., 4.

1.7.4. *ișlie* 'acoperemînt al capului, un fel de turban purtat în vechime de preotii evrei' [<tc. *ışlık*, *başlık*; în vrom., mold. și *slic* <polon. *szlyk*; rus. *šlyk* 'Mütze' (=căciula finală și ascuțită, de piele)], în ms. 4 389: „Si ișlic de pînză să-s puie în cap“ (Lv., 16, 4; în BB și în ms. 45: „*Chivără de in*“).

1.7.5. *lighin* 'lighean' (<tc. *legen* 'Waschschüssel'), în ms. 4 389: „*Lighinul*“ (Lv., 8, 11; în BB: „*Spălătoarea*“; în ms. 45: „*Medennița*“). Cf. ST. L. EX., p. 40, IV. 1.9.10.

1.7.6. *a mozaviri* 'a calomnia', 'a defăima', 'a pomeni' (<mozavir 'calomniator' <tc. *mîzvezvir*; cf. și ngr. μουζαβίρης), în ms. 4 389: „Nici să mozaviriți nici unul pre vecin“ (Lv., 19, 11). Cf. ST. L. FAC., p. 92, IV. 1.6.6.

1.7.6. *rachiu* (<tc. *raki*; cf. alb. *raki*; ngr. ბარკი), în BB: „Vin și rachiu nu veșt bea“ (Lv., 10, 9; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „*Vinarsu*“; pe marginea, de aceeași mînă: „*Rachiu*“).

1.8.0. Elemente autohtone

Sunt grupate în acest capitol cîteva elemente despre care se presupune că ar apartine substratului autohton, traco-dac, al limbii române. Unele din aceste cuvinte au și corespondent în albaneză. Ele se explică printr-o înrudire originară, între limba de substrat a românei și limba a cărei continuatoare este, în epoca istorică, albaneza (vezi Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 27).

1.8.1. *barză* 'pasăre călătoare, cu penajul alb și negru', 'cocostirc' [<adj. *barz*, -ă '(despre diferite animale)' cu alb și negru', 'cenușiu', 'pestriț' <thrac. **bherdz-*, *bherz-* <i.e.-**bherēg-* 'glänzen'; 'weiss'; înrudit cu alb. *barth*, *bardhi*, -ă 'weiss' (vezi A. Philippide

OR, II, p. 745; Gr. Brâncuș, op. cit., p. 29; pentru denumirile acestei păsări în limbile europene, vezi V. Arvinte, *Atlas linguarum Europa* (ALE). Comentariu la întrebarea 117, „la cigoane“, în ALIL, XXVII, Iași, 1979–1980, p. 5–20)], în BB: „*Si porfirion, si barză, si lebăda*“ (Lv., 11, 18; în ms. 45: „*Pelecanul*“; în ms. 4 389: „*Pelicanul*“; în gr. (6) πελεκάν, -ᾶνος).

1.8.2. *cicucă* 'păr impletit în formă de măciulie (de coc) pe vîrful capului' [sens special al cuvîntului *cicucă* 'vîrf (de munte)'; 'măciulie', atestat și în sintagma *cicuc de păr* 'mîche de cheveau', probabil prin confuzie cu *cicuf* (vezi DA, s.v.); are corespondent în albaneză: çukë (și : sukë) 'sommet, ballon (de montagne)' (vezi Gr. Brâncuș, op. cit., p. 62–63)], în ms. 45: „*Să nu faceți cicucă den chica capului vostru*“ (Lv., 19, 27; în BB: „*Cref*“). Cf. Comentarii, 19, 27.

1.8.3. *șopîrlă* 'lăzarde', 'Eidechse' (cf. alb. *shapi*, -u; rom. com. **șopă*+suf. -îrlă; vezi Gr. Brâncuș, op. cit., p. 119–120), în BB: „*Si șopîrla, si somîcul*“ (Lv., 11, 30; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

1.8.4. *vatră* 'oyer'; 'âtre'; 'Herd' (cf. alb. *vatrē*), în ms. 45: „*Iar de va fi jîrvă den vatră darul tău, fă-nină cu unu de lemnu să va face*“ (Lv., 2, 7; la fel în ms. 4 389; în BB: „*Jîrvă dupe grătariu*“).

1.8.5. *vătui*, -e 'ied (iadă) de un an' [cf. alb. *stufje* 'ied de un an' (și alb. *stûlē*, *vêtulē* <alb. *vjet*, vit 'an' (<i.e. **uel-*'an')), vezi Gr. Brâncuș, op. cit., p. 150–151; vezi mai sus, p. 23, IV. 1.6.2., *cîrlan*], în BB: „*Vătui e den capre pentru păcat*“ (Lv., 5, 6; în ms. 45: „*Căpriile den capre*“; în ms. 4 389: „*Iadă den capre*“; în gr. χιμαρρων ἔξ αἰγῶν [(ἡ) αἴξ, αἴγος 'chèvre'; (ἡ) χιμαρρώς, -ας 'jeune chèvre']).

1.9.0. Cuvinte cu etimologie nesigură sau necunoscută

1.9.1. *bogză* 'un fel de bufniță' [a fost apropiat de *bougle* (vezi mai sus, p. 21, IV. 1.5.1.) ; de la acesta + suf. -at>*bogheat*, (mold.) *boghet*, -ă] 'cu pene la urechi (ca bufniță) (despre găini); de la nouă radical *bog*+suf. -ză (din *pupáză*, s-ar fi derivat *bogză*], în BB: „*Nu se vor mîncă... struțul, și bogza, și bâbită*“ (Lv., 11, 15; în ms. 4 389: „*Bogza*“, Lv., 11, 16). Cuvîntul este atestat pentru prima dată în anul 1528, ca nume de persoană (vezi H. Tiktin²; DRG s.v.). În ms. 45: „*Boaghea*“.

1.9.2. *chîtoran* 1. 'cîrtită', 2. 'guzgan de cîmp', 3. 'popindoc' [este apropiat de *chîțcan* 'soarece', 'guzgan' <vb. a *chîcăi*, a *chîț* (onomatopeic; cf. interj. *chî!*, *chî!*) + suf. -oran: *chîtoran* (vezi A. Scriban, *Dicl.*, s. v.), în BB: „*Chîtoranul, și hameleon, și nevăsluica*“ (Lv., 11, 30; în ms. 45: „*Ghigorlanul*“; în ms. 4 389: „*Gorghîlan*“). Vezi mai jos, IV. 1.9.4. *ghigorlan*.

1.9.3. *cîuh* 'cîuf, un fel de bufniță mică'; *cîuf-de-bală* 'ciuhurez cu moțuri mici' [este apropiat de A. Scriban, *Dicl.*, s. v., de nsl. čuk; srbl. čuk; alb. čuk, čukë 'ciucure', 'smoc'; referitor la originea autohtonă a cuvîntului în discuție, vezi cele spuse de Gr. Brâncuș, op. cit., p. 63–64], în ms. 4 389: „*Struțul, și bogza, și ciuhul și cîte-s lor asêmeine*“ (Lv., 11, [16]); în BB: „*Bâbița*“; în ms. 45: „*Batca*“. Vezi Comentarii, 11, 16.

1.9.4. *ghigorjan* 'soarece de cîmp cu botul ascuțit', 'guzgan' [cuvînt neînregistrat în dicționare; din cauza sensului diferit, nu poate fi pus în legătură cu *ghigorj* (cu varianta *ghiborj*) 'un fel ce pește', 'cosac, (Perca fluviatilis)', care a fost apropiat de cuvîntul *ghiban* (=biban) 'un fel de pește'; sub aspect formal, *ghigorjan* poate fi analizat ca alcătuit din *ghigorj* (=biborj) + suf. -an; în acest caz, sunetul initial ar fi rezultat prin palatalizarea labialei b-+i], în ms. 45: „*Ghigorjanul, și hameleon, și nevăsluica, și șopîrla, și guzianu*“ (Lv., 11, 30; în ms. 4 389, *gorghîlan*, *ibid.*, variantă rezultată prin metateză; în BB: „*Chîtoranul*“).

1.9.5. *gorgișan*, vezi cuvîntul precedent.

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calculi lingvistice

Fenomenul calcului lingvistic este prezent la tot pasul în cele trei texte de care ne ocupăm. Punctul de plecare este textul grecesc din *Septuaginta*, care a stat ca model traducătorului ms. 45, Nicolae Milesescu, și datoritorilor bucureșteni (frații Greceanu și alții). De mai multe ori, a putut fi constatat faptul că revizorii textului tipărit s-au dovedit a fi, prin unele modificări pe care le-au făcut, mai servili față de originalul grecesc decât fusese Milesescu însuși. Influența modelului slavonesc este sensibilă uneori în ms. 4 389. Unele cazuri de calculi lingvistice au fost discutate și în capitolul *Comentarii*, din prezentul volum. Asupra unor cazuri mai deosebite, în care avem de făcut completări sau de adus noi explicații, revenim în cele ce urmează.

2.1.1. acoperemint 'prepuț', în BB: „*Si în a opta zi să taie trupul-acoperemintului-marginii lui*“ (Lv., 12, 3; în ms. 45: „*Trupul-acoperemintului*“; în ms. 45: „*Trupul-lui-cel-de-margine*“), după gr. τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὡτοῦ [gr. σάρξ, σάρχος 'chair'; 'corps'; 'désir de la chair' este tradus prin *trup*, care aici are sensul 'penis'; (ἡ) ἀκροβυστία, -άς 1. 'Vorhaut' (=prepuț), 2. (pl.) 'die Unbeschrittenen' (=das Heidentum)' (=cei netăiași-imprejur, adică păginii). Cuvântul grecesc este compus din ἄκρος, -α, -ον 'äußerst, oberst, höchst, an der Spitze befindlich' (=cel mai sus, cel mai înalt, care se află în virf) și βυστία. Acesta din urmă este la originea subst. (ἡ) πόσδη 1. 'das männliche Glied' 2. 'Vorhaut' și (ἡ) ποσδία 'Vorhaut', modificat printr-o etimologie populară, motivată eufemistic, sub influența vb. βύω, aor. βύσαι, viit. βύσω 'vollstopfen, anfüllen', vezi H. Frisk, GEW, I, p. 276, sub βύνεω; II, p. 584]. Sintagmele menționate mai sus din versiunile românești reprezintă soluții destul de stingătoare în redarea denumirii grecesti pentru conceptul «prepuț». Soluția cea mai bună, deși greoaietă și ea, se găsește în cartea *Facerea*, din BB: „*Marginea-acoperemintului-trupului*“ (Fac., 17, 23, 24, 25). Cf. ST. L. FAC, p. 96, IV.2.3.1.; p. 102, IV.2.3.147.; ST. L. EX, p. 47, IV.2.2.1.

2.1.2. a aduce, în expr.: *a aduce rumăgătură* '(despre ierbivore) 'a rumega', în BB: „*Cămila... nu aduce rumăgătură*“ (Lv., 11, 4; în ms. 45: „*Aduce rumăgală*“; în ms. 4 389: „*Aduce rumegală*“), după gr. οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν [vb. ἀνάγω 'conduire de bas en haut', 'tirer ou pousser en haut', 'faire monter'; (δ) μηρυκισμός, -ου 'rumination']. Cf. mai jos, p. 33, IV.2.1.107., *a scoale*.

2.1.3. aduere 'ofrandă vegetală', 'jertfă de fructe', în BB: „*ca să aducreți aducerii Domnului*“ (Lv., 23, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să aducreți prinos*“), după gr. ὥστε προσενέγαι καρπώματα τῷ χωρίῳ [(τὸ) καρπόματα -τος 1. *Truit*, 2. (în Biblie) *oblation*, 'offrande', 'sacrifice'; vb. καρπῶ, -ω 'donner des fruits'; 'faire des offrandes'. Sensul 'ofrandă', 'jertfă' este prezent și în sintagma *aducere-prestă-tot*, în BB: „*Si va lua aducere-prestă-tot carea o va topi focul arderea-de-tot de la fărănic*“ (Lv., 6, 11; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Prinosul carel va fi ars focul arderea-de-tot de pre allar*“), după gr. (în BB și în ms. 45) καὶ ἀφελεῖ τὴν κατακάρπωσιν τὴν ὀλοκαύτωσιν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου [(ἡ) κατακάρπωσις, -ωσις 'restes de la victime brûlée'; vb. κατακάρπω, -ω, viit. -ώσω 'brûler ou consumer la victime'; (τὸ) ὀλόκαυτον, -ou 'holocauste, sacrifice où l'on brûle la victime entière']; în BB: „*Preste aducerile seurilor*“ (Lv., 10, 15; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În aducerile seurilor*“), după gr. ἐπὶ τῶν καρπωμάτων τῶν στεάτων [(τὸ) στέαρ, στέατος 'grasă compactă', 'suif'].

2.1.4. adunare, în sintagma: *adunare-de-apă* 'rezervă de apă, în BB: „*Afară den izvoarăle apelor, și den gropi, și den adunare-de-apă*“ (Lv., 11, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Adunarea în care se adună apa*“), este un calc după gr. συναγωγῆς ὅδατος [(ὁ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement'; vb. συνάγω 'rassembler'; lat.: „*Omnis aquarum congregatio*“].

2.1.5. alb, vezi mai jos, p. 28, IV.2.1.49., a luci. 2.1.6. bărbat, în sintagma: *la bărbat, la bărbat*, vezi mai sus, p. 10–11, II.4.6.15.

2.1.7. a băsnuui, în sintagma: *ceia-ce-băsnuiescu-den pîn-tece*, 'ventrilozi', în BB: „*Sufletul carele va urma la ceia-ce-băsnuiescu-den pîn-tece*“ (Lv., 20, 6; la fel în ms. 45), după gr. (δ, ἡ) ἔγγαστρομυθος, -ου 'ventriloque'; alcătuit din ἔγγαστρος, -ος, -ον, 'du ventre' + vb. πυθίζω, viit. πυθίσω 'dire', 'raconter'; vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.4.

2.1.8. băsnuitor, în sintagma: *băsnuitoriu-de-pîn-tece* 'ventriloquie', în BB: „*Si bărbatul au fămăia care se va face dentru ei băsnuitoriu-de-pîn-tece au vrăjitoriu*“ (Lv., 20, 27; în ms. 45: „*Grăitorii-den-pîn-tece*“; în ms. 4 389: „*Vor fi în pîn-tecele lor basne*“), după gr. (δ, ἡ) ἔγγαστρίμυθος, -ου 'celui ou celle qui rend des oracles en parlant du ventre', 'ventriloque'; vezi cuvântul precedent.

2.1.9. bine, în *bine va vrea, bine vor voi, va bine vrea*, traduce gr. εὖ, din vb. εὐδοκέω -ῶ 'plaire'; 'se plaie', 'approuver', în BB: „*Alunce bine va vrea pămîntul simbetele lui toate zilele pustiirii lui*“ (Lv., 26, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Bine va voi prăznicul lui*“ (Lv., 26, 34 [35]), după gr. τότε εὐδοκήσει ἡ γῆ τὰ σάββατα αὐτῆς; lat.: „*Tunc placebunt terrae sabbatha sua*“ (și în Lv. 26, 35, 41).

2.1.10. boiarin (și: boiar), vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.5.

2.1.11. braț 'pulpă (la animale)'; 'sold', calc după gr. (δ) βραχίων, -ονος 'bras' și 'épaule chez les animaux', în sintagmele: „*Brațul luorii*“ 'la cuisse qu'on prélève' (vezi MTL, p. 79), în BB (Lv., 7, 24; 10, 14, 15); „*Brațul cel drept*“ 'le gigot droit', 'la cuisse droite', în BB (Lv., 7, 22, 23; 8, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Umerile cel drept*“, Lv., 7, 32; și: 7, 33; 8, 25 [26]).

2.1.12. buză, în expr.: *a împărți cu buzele* 'a face o promisiune lăudând pe Dumnezeu ca martor și acceptând, astfel, evenualele sanctiuni divine' (vezi MTL, p. 48), în BB: „*Sufletul.... ce împărte cu buzele să facă bine sau să facă râu*“ (Lv., 5, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Va jăgădui cu buzele*“), calchiat după gr. ἡ διαστέλλουσα τοῖς χείλεσι καλοποιῆσαι 'lui recommandant du bout des lèvres de se bien conduire' [vb. διαστέλλω 'séparer'; 'distinguer'; 'définir'; (τὸ) χεῖλος, -ος, -ον 'lèvre').

2.1.13. a cădea 'a ofensa printr-o serie de contravenții', 'a viola' în BB: „*Vor răscumpără păcatele lor... pentru căce au căcat și m-au trecut cu vederea*“ (Lv., 26, 40; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. ὅτι παρέβησαν (vb. παραβάλω, viit. παραβήσουσι, aor. 2 παρέβην 1. 'passer', 'transgredere'; violer', 2. 'offenser par quelque contravention'; 'ometre'; 'négliger').

2.1.14. copil, în sintagma: *copilul oii 'miel'*, în BB: „*Si vitel, și oaia, pre dînsa și pre copilul ei să nu junghieți într-o zi*“ (Lv., 22, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Mielul*“), care calchiaza gr. τὸ παιδίον αὐτῆς (τὸ παιδίον, -ou 'petit enfant').

2.1.15. creștere 'roadă', în BB și în ms. 45: „*Si va da pămîntul creșterile lui*“ (Lv., 25, 19; în ms. 4 389: „*Raada sa*“), după gr. καὶ δώσει ἡ γῆ τὰ ἐκφόρια αὐτῆς [(τὸ) ἐκφόριον, -ou (plus usită au pluriel) 'fruits que rend la terre'; vb. ἐκφορέω, -ῶ, viit. ἐκφορήσω 'porter dehors'.

2.1.16. a eruță 'a păzi', 'a urma, a respecta porunca cuiva', în ms. 45 : „*Si să crucești porâncele mîle și să le faceți pre înse*“ (Lv., 22, 31 ; în BB : „*Si păzili*“; în ms. 4389 : „*Să păzili*“), după gr. καὶ φυλάξετε τὰς ἐντολάς μου καὶ ποιήσετε αὐτάς [vb. φυλάσσω, viit. φυλάξω 1. 'garder', 'veiller', 'surveiller', 2. 'conserver', 'garder', 3. 'préserver'; (ἡ) ἐντολή, -ῆς 'ordre', 'précepte' : în *Bible*: 'les commandements de Dieu']. Cuvintul cu acest sens mai apare și în Lv., 26, 3, din ms. 45, fiind caracteristic acestui text, cum rezultă și din exemplele din carteia *Iesirea* (Ex. 12, 24, 25 ; 13, 10, 15, 26 ; 16, 33 ; 19, 5). Sensul 'a păzi' poruncile divine' al lui *a crucești* a fost remarcat și de D. Pușciliș, *Molițelnicul lui Dosoftei* (1914) (apud DA, s.v.), care se bazează pe exemple din BB și din scrierile lui Dosoftei. Faptul este remarcabil pentru discuția privitoare la paternitatea traducerii ms. 45 și la rolul de revizor al textului pe care l-ar fi avut Dosoftei și cărturarii din jurul său.

2.1.17. eruțare 'poruncă (divină)'; 'normă', 'precept', în ms. 45 : „*Si vor păzi cruceările mîle*“ (Lv., 22, 9 ; în BB : „*Pazele*“; în ms. 4389 : „*Porâncile*“), după gr. καὶ φυλάξονται τὰ φυλάγματά μου [(νὸν φύλαγμα, -ατος 'ce qu'on garde ou doit garder'; în *Bible* : 'commandement', 'précepte']. Vezi ceea ce în precedent ; sensul 'precept (divin)' al subst. *eruțare* nu-i atestat în DA, s.v. ; vezi și mai jos, p. 31, IV.2.1.74., *pază*.

2.1.18. a deschivără 'a-și scoate chivără de pe cap', 'a se descoperi', în ms. 45 : „*Capul nu-șă nu deschivără*“ (Lv., 21, 10 ; în BB : „*Descoperi*“; în ms. 4389 : „*Dăscopere*“), după gr. τὴν κεφαλὴν οὐκ ἀποκιδηρώσει [(ἡ) κιδηρίς, -εως 'turban', 'Name einer turbanartiges Kopfbedeckung' (H. Frisk, *GEW*, I, p. 850) ; vb. ἀποκιδηρών, -ῶν, viit. -ώσω 'd'époniller de la coiffure (espèce de turban)' (C. Alexandre, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1867, s.v.). Cf. ST. L. EX., p. 35, IV.1.5.8.

2.1.19. a descoperi, în expr. : *a descoperi rușinea* 'a avea relații sexuale', în BB : „*Rușinea tălini-tău și rușinea mamei tale să nu-i descoperi*“ (Lv., 18, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4389 ; expresia cunoaște aproximativ 30 de occurențe în BB, Lv.), după gr. ἀσχημοσύνην τοῦ πατέρος σου καὶ ἀσχημοσύνην τῆς μητρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις [(ἡ) ἀσχημοσύνη, -ῆς 'indécence' ; vb. ἀποκαλύπτω, viit. ἀποκαλύψω 'dévoiler', 'découvrir']. În greacă, expresia a fost calchiată din limba ebraică (vezi MTL, p. 203 ; și Comentarii, 18, 7).

2.1.20. dimineată, în sintagma : *dimineată-dimineată* 'in fiecare dimineată', în BB (Lv., 6, 12 ; în ms. 45 : „*De dimineată-den dimineată*“; în ms. 4389 : „*In toate dimineările*“), după gr. το πρωτή, πρωτή. Cf. ST. L. EX., p. 42, IV.2.1.20.

2.1.21. domn, în sintagma : *Domnul idolilor Moloh*, zeitatea supremă a canaanitilor', în ms. 4389 : „*Si den sămintă ta să nu dai să slujască domnului idollui*“ (Lv., 18, 21 ; pe margine, de aiceași mînă : „*Lui Moloh*“; și în 20, 2, 3), după sl. κνασκι ιδολος ; pe margine : μολοχъ, în Lv. 18, 21 ; 20, 2, 3, 4, din versiunea slavonă. Vsl. κανδζί, κανεζ 'Fürst' corespunde gr. (6) ἄρχων, -οντος (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 663). Aceasta din urmă a fost calchiată în ms. 45 și în BB prin *boiarin*, *boiar*; vezi mai sus, p. 18, IV. 1.3.5. ; vezi și p. 21, IV. 1.4.18. *idol*.

2.1.22. a dormi 1. în sintagma : *a dormi culcare femeiască* '(despre bărbați) a avea relații homosexuale', în BB : „*Si cu bărbat să nu dormi culcare femeiască, pentru că urcione iaste*“ (Lv., 18, 22 ; în ms. 45 : „*Să nu dormi pat fâmeiescă*“; în ms. 4389 : „*Să nu te culci pat muieresc*“), după gr. οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικεῖαν [vb. κοιμάω, -ῶ 'mettre au lit', 'coucher'; 'dormir', 'se coucher', din familia vb. κεῖμαι 'legen', 'sich befinden'; (ἡ) κοίτη, -ῆς 1. 'lit', 'couche', 2. 'union

charnelle' ; γυναικεῖος, -α, -ov 'de femme', 'qui convient aux femmes'], 2. 'a râmîne (peste noapte)', în BB : „*Să nu doarmă simbria nămitului tău pînă dimineața la linie*“ (Lv., 19, 13 ; la fel ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Să nu mîle*“), după gr. οὐ κοιμηθήσεται δι μισθός τοῦ μισθωτοῦ σου παρά σοι ζως πρωτ [vb. κοιμάω, -ῶ ; κοιμίζω 'endormir'; (ό) μισθός, -οῦ 'salaire', 'récom-pense' ; (ό) μισθωτός, -οῦ 'Tagelöhner'].

2.1.23. a face 1. în sinagma : *a face lucruri* 'a lucra', în BB : „*Sase zile să faceli lucruri*“ (Lv., 23, 3 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Să lucrezi*“), după gr. ἔξη ἡμέρας ποιήσεις ἔργα [vb. ποιέω, -ῶ 'faire' ; (τό) ἔργον, -οῦ 'ouvrage', 'affaire', 'action'], 2. în sintagma : *a se face în parte* 'a se atribui ceea ce o portăne din ceva', în BB : „*Si să făci lui Moisi în parte*“ (Lv., 8, 28 ; în ms. 45 : „*Si să făce lui Moisi în parte*“ (*ibid.*)), după gr. κατέχεται Μωϋσει ἐν μερίδι [() μερίς, -ίδος 'part', 'morceau', 'fraction'].

2.1.24. față, vezi, p. 29—30, IV.2.1.68, *obraz*.

2.1.25. fund 'pedestal', 'suport', în BB : „*Spălătoarea și fundul ei*“ (Lv., 8, 11 ; în ms. 45 : „*Medenija și fundul ei*“; în ms. 4389 : „*Lighinul și fundul lui*“), după gr. κατέστησεν τὴν βάσιν αὐτοῦ [() βάσις, -εως 1. 'fondement', 2. 'piédestal', 'base'].

2.1.26. a grăi 1. în construcția cu valoare intensivă : *grăiește și vei grăi*, în BB : „*Grăiește fiilor lui Israîl și vei grăi călăra ei zicind*“ (Lv., 12, 2 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Grăiește... și le zî*“), după gr. λαλώντον... καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων [λαλέω, -ῶ 'babarder', 'plaudern'; 'sprechen', 'reden' ; λέγω 'vorbesce' ; ἐρεῖ este viit. activ (med.)]. 2. în expr. : *a grăi din pîntecă* 'a fi ventriloc', în ms. 45 : „*Celor cîte grăiescă din pîntecă*“ (Lv., 19, 31 ; la fel în 20, 6 ; tot așa în ms. 4389) ; vezi mai sus, p. 18, IV.1.3.2. ; 1.3.4. ; p. 25, 2.1.7. ; 2.1.8.

2.1.27. a gresi, în construcția pleonastică (intensivă) : *a gresi cu greșeală*, în ms. 45 : „*Pentru că au gresit cu greșeală greșeale înaintea Domnului*“ (Lv., 5, 19 ; în BB : „*Au greșit greșală*“; în ms. 4389 : „*Au făcut greșală*“), după gr. ἐπλημμέλησε πλημμελεῖσα πλημμέλησιν ἔναντε κυρίου [vb. πλημμελέω, -ῶ 'commettre une faute' ; (ἡ) πλημμέλεια, -ας 'faute'].

2.1.28. gropăpă 'cisternă (de apă)', în BB : „*Așară den izvoarăde apelor, și den gropi, și den adunare de apă*“ (Lv., 11, 36 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4389 : „*Puțurile*“), după gr. (ό) λάκκος, -οῦ 'Wasserloch', 'Zisterne', 'Teich', 'Grube' ; în lat. : „*Cisternae*“.

2.1.29. hulă 'defect fizic' (sens neînregistrat în DA și în H. Tiktin ², DRG, s.v.), în BB : „*Om...de va fi la...dinsul hulă, să nu pie să aducă daruri Domnului*“ (Lv., 21, 16 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Vîndă*“), după gr. (ό) μῶμος, -οῦ 1. 'reproche', 'blâme', 'honte', 'mépris', 2. 'tache', 'défaut'.

2.1.30. iadă, în sintagma : *iadă den capre* (și, greșit : *capri den iade*; *căpriă den capre*), în ms. 4389 : „*Să aducă Domnului... iadă den capre*“ (Lv., 5, 6 ; în ms. 45 : „*Căpriă den capre*“; în BB : „*Vâluite den capre*“). Ordinea inversă a elementelor, în BB : „*Capră den iade*“ (Lv., 4, 28 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „*Capră den capre*“). Sintagma reproduce servil gr. γιαπιραν, ἐξ αἰγῶν [gr. (ή) χιμαρροα, -ας 'jeune chèvre' ; (ή) αἰγε, αἴγες 'chèvre'].

2.1.31. împărți, în expr. : *a împărți cu buzele*, vezi mai sus, p. 25. IV.2.1.12, *buză*.

2.1.32. a izbindi, în construcția : *a izbindi izbindă* 'a pedepsi', 'a răzbuna', în BB : „*Si voi aduce preste voi sabie izbindind izbindă făgăduinții*“ (Lv., 26, 25 ; în ms. 45 : „*...cuțit izbindind giudei*“; în ms. 4389 : „*...va izbindi judecală*“), după gr. καὶ ἐπάξιον ἐφ' ὑμᾶς, μάχαιραν ἐκδικοῦσαν δικῆν διεδήκης [() μάχαιρα, -ας 'couetelas', 'épée courte' ; 'épée ; éxédice', -ῶ, viit. -ήσω

'reclamer en justice'; 'venger', 'poursuivre', 'punir'; (ἡ) δίκη, -ῆς 'procès, action judiciaire']. Sensul 'ărăzbuna' al verbului *a izbîndi* se întâlnește și în Lv. 19, 18 (in toate cele trei texte): „*Să nu izbindească mina ta*”, după gr. οὐκ ἐδικάσται σοι ἡ χεὶρ. Sensul este atestat și in alte texte vecchi românești (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

2.1.33. a incăleca, in expr.: *a incăleca cu alt jug* '(despre animale) a face să se imperecheze pentru reproducere animale de specii diferite', în BB: „*Si dobioacele tale să nu le încalci cu alt jug*” (Lv., 19, 19; in ms. 45: „*Să nu le injugi cu alt jug*”; in ms. 4 389: „*Doboiocul tău să nu-l injugi cu alt jug*”), după gr. οὐ κατοχεύσεις ἑτέρῳ λύγῳ [vb. κατοχεύω, viit. -χεύσεις 'faire saillir', 'accoupler'; (6) λύγος, -οῦ 1. 'joug'; 2. 'couple', 'paire'; ἑτέρῳ, -α, -ον 'l'autre, un autre'; 'différent, opposé']. Cf. lat.: „*Non facies coire cum alterius generis animalibus*”; fr. „*N'accoupleras pas des bestiaux de deux espèces différentes*”. Verbul *a incăleca* 'a avea relații sexuale' mai apare in BB: „*Muereea care va veni cătră fiecleare dobitoc ca să să incalce ea de dinsul*” (Lv., 20, 16; in ms. 45 și in ms. 4 389: „*Să curvească*”), după gr. βιβαθηνας αὐτής ὑπ' αὐτοῦ [vb. βιβάζω, viit. βιβάζω 'accoupler des animaux', 'saillir ou faire saillir une jument'].

2.1.34. a indemnua 'a dispune de bani', 'a avea cu ce să-ți procure ceva', in ms. 45: „*Iar de vă fi la neșine rudenie și nu va indemnina*” (Lv., 25, 26; in BB: „*Va avea la mină*”; in ms. 4 389: „*Vă putea mină lui*”), după gr. καὶ εὐπορηθῇ τῇ χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ῶ 'avoir des ressources'; 'n'être pas embarrassé'; (7) χεῖρ, χειρός 'main']. Construcția mai apare in același text (ms. 45) in Lv., 25, 28, 49. Vezi mai jos, p. 28—29, IV.2.1.55., *mînă*.

2.1.35. a înflori '(despre eczeme) a erupe', 'a se extinde', in BB: „*Iară de-nflorind va înflori stricăcinea în piele*” (Lv., 13, 12; alte atestări din BB pot fi văzute in *Indice de cuvinte*; in ms. 4 389, la fel; in ms. 45: „*Va fi înflorind în floră*”), după gr. Ἐὰν δὲ ἔξανθος α ἔξανθηση λέπρα τῷ δέρματι [gr. ἔξανθέω, -ῶ 'fleurir']. Construcția intensivă *inflorind va înflori* este preluată in greacă din ebraică (vezi și *Comentarii*, 13, 25).

2.1.36. a înfringe, in expr.: *a înfringe din aripi* 'a fringe (aripile)', in BB și in ms. 45: „*Si va înfringe pre el den aripi*” (Lv., 1, 17; in ms. 4 389: „*Să-i fringă aripile*”), după gr. καὶ ἐκλάσει αὐτὸν ἐν τῷ πτερῷ [vb. ἐκλάω, viit. -κλάσω 'retrancher en casant', 'écluger', 'amputer']. Cu privire la modul de practicare a acestui sacrificiu, vezi *MTL*, p. 20.

2.1.37. însemnare, in sintagma *slobozenia însemnării* 'al cincizecilea an, numit Jubileu (<ehr. *yobel* sau *yovēl* 'berbec', apoi 'corn de berbec', din care se sună pentru a se anunța începutul Anului Jubileului; in acest an, se eliberau sclavii și se restituiau pământurile celor care le pierduseră, precum și familiilor acestora); de aici, denumirea *anul slobozeniei* 'anul eliberării', vezi *MTL*, p. 292—294), in BB: „*Slobozenia însemnării acesta va fi vîoao anul al cincizecilea an va fi vîouă*” (Lv., 25, 11), după gr. ἀφέσις σημασία... [(7) ἀφέσις, -εις 'action de renvoyer, de lâcher, de laisser partir', 'libération'; (7) σημασία, -ας 'action de donner un signe'; 'indication', 'signe'; 'signification'. Repetitia retorică din finalul citatului este preluată din textul grecesc, fiind o trăsătură caracteristică, frecvent atestată, a stilului biblic.

2.1.38. a întări 1. in expr.: *a întări fața* (sau *obrazul*) 'a se face aspru, dur, rău'; 'a (se) înăspri', a (se) înrăi', in BB: „*Si eu voi întări obrazul meu pre omul acela*” (Lv., 20, 3; in ms. 45, la fel; in ms. 4 389: „*Voi pune fața mea împotriva lui*”), după gr. καὶ ἔγω ἐπιστήσω τῷ πρόσωπον μου ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνῳ [vb. ἐπίστημι, viit. ἐπιστήσω 'plăceri suf'; 's'appliquer'; 'faire inter-

venir'; 'rendre attentif'; (τὸ) πρόσωπον, -ου 'visage']. 2. in expr.: *a se întări pre singele cuiva*, in BB: „*Să nu te întărești pre singele vecinului tău*” (Lv., 19, 16; in ms. 45, la fel; in ms. 4 389: „*Să nu te scoli spre singele vecinului tău*”), după gr. οὐκ ἐπιστήσῃ ἐφ' αἴμα τοῦ πλησίον σου [(τὸ) αἴμα, -ατος, 'sang'; (6) πλησίον, -ου 'celui qui est proche', 'le voisin', 'le prochain'].

Expresia, prezentă și in alte cărți din *Vechiul Testament*, are sensul general: „Il ne faut pas apporter devant un tribunal un témoignage visant à faire condamner à mort un innocent ou un homme ne méritant qu'une peine moins importante” (vezi *MTL*, p. 217). 3. 'a (se) sprijini', 'a (se) rezema', 'a (se) propti', in carteza *Faccrea*, in BB: „*Si Domnul era înărlit pre ea [pe scară]*” (Fac., 28, 13: la fel in ms. 45; in ms. 4 389: „*Domnul se întăria pre dinșa*”), după gr. ἐπεστήρικτο [vb. ἐπεστήριζω, viit. -ίζω 'appuyer', 'soutenir; 'affermir', 'fortifier'; la mediu și la pasiv: 's'appuyer sur']. Pentru sensul 3, cf. ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.69. și 2.3.70.

2.1.39. a întinde 'a chinui', 'a tortura', in BB: „*Să nu intinzi pre el în chinuire*” (Lv., 25, 43; in ms. 45: „*Să nu-l întinzi pre el într-un chin*”; in ms. 4 389: „*Să nu-l năcăjăști cu osleneală*”), după gr. οὐ κατατενεῖς αὐτὸν ἐν τῷ μόχθῳ [vb. κατατενεῖν 'tendre', 'étendre' 'allonger'; 'tourmenter'; pornind de la ultimul sens, traducătorul român a atribuit cuvintului românesc *a întinde* înțelesul 'a chinuri', 'a chinui'; (6) μόχθος, -ou 'peine', 'souffrance', 'douleur', 'chagrin']. Expr. *a întinde in chinuri* 'a chinui', 'a tortura' mai apare in BB și in ms. 45 (Lv., 25, 46); de asemenea, varianta *a întinde cu osleneală* (Lv., 25, 52; in ms. 45, versetul 53).

2.1.40. a jesui, in construcția intensivă: *a jesui jaful*, in BB: „*Si va da înapoi jaful ce au jesuit*” (Lv., 6, 4; in ms. 45: „*Jeacul ce au jesuit*”; in ms. 4 389: „*Jahul ce au jähuit*”), după gr. τὸ ἄρπαγμα ὁ ἄρπασεν [vb. ἄρπαζω, aor. ἄρπασεν 'piller', 'voler', 'arracher de force'; (τὸ) ἄρπαγμα, -ατος 'objet volé', 'proie' 'larcin']. Cf. ST. L. FAC., p. 59, I.3.6.7. și p. 66, I.3.20.0.

2.1.41. a jîrvui, in construcția cu valoare intensivă: *a jîrvui jîrvă*, in BB: „*Iar de vă jîrvui jîrvă rugă de bucurie Domnului*” (Lv., 22, 29; in ms. 45: „*Iar să vei jîrvui jîrvă*”; in ms. 4 389: „*Vei pune jîrvă*”), după gr. Ἐὰν δὲ θυσίς θυσία [vb. θύω, viit. θύσω, aor. θύσαι 'immoler', 'sacrifier', 'offrir aux dieux d'une manière quelconque', 'brûler des parfums'; (7) θυσία, -ας 'sacrifice'].

2.1.42. lăuator, vezi mai jos, p. 28, IV.2.1.46., loc.

2.1.43. a se lăsa (cuiva) 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi ispăsit, izbăvit', in BB: „*Si se va ruga pentru dinsul preotul pentru gresala lui... și se va lăsa lui*” (Lv., 5, 13; și 18; in ms. 45: „*Si i se va lăsa lui*”; la fel in ms. 4 389) după gr. καὶ ἔξιλαστε περὶ αὐτοῦ [vb. ἔξιλεω, -ῶ, 'rendre favorable'; ἔξιλασκομαι 'rendre propice, apaiser par des sacrifices ou par des prières'; 'purifier', 'expier'; 'pardonner' <ἰλάσκομαι, viit. -ἀσπασται 'apaizer', 'satisfaire', 'rendre favorable; pasiv 's'apaizer', 'devenir propice'. Sensul vb. rom. a apărut prin paronimie semantică].

2.1.44. lemn 'arbore'; 'pom fructifer', in sintagma: *lemn de mincat*, in BB: „*Vel sădi tot lemnul de mincat*” (Lv., 19, 23; la fel in ms. 45; in ms. 4 389: „*Pomul ce să mănâncă*”), după gr. ξύλον βράσιμόν [(τὸ) ξύλον, -ou 'bois', 'arbre'; βράσιμος, -ος, -ον 'mangeable'; in ms. 4 389, calc după sl. ΔΡΕΣΟ οικτροε (vsl. *sūnēdī* <*sūn-ēdī*, din *edā* 'Essen', *esli* 'essen' și *s-* (vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 680)).

2.1.45. lemnesc 'de pom', 'referitor la un pom (fructifer)' (cuvint neînregistrat in dicționare), in ms. 45: „*Den roadă lemnescă*” (Lv., 27, 30; in BB: „*Den roada lemnului*”; in ms. 4 389: „*Den roada pomului*”), după

gr. ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξυλίου [(ό) καρπός, -οῦ 'fruit'; adj. ξυλίνος, -η, -ον 'de bois'].

2.1.46. loc, în sintagmele : *de loc, cel de loc* 'autolitor', 'băştină', 'pămîntean', 'mostean'; 'cel care aparține poporului israelitean' [spre deosebire de *nemernic* (sau *venetic*, sau *priștef*), care este un om stabilit definitiv printre israeliteni, sau de *străin*, care stă temporar printre evrei], în BB : „*Să păzi! toate legile mîle și poruncile mîle...cel de loc și cel ce s-ău adaoas nemernice întră voi*“ (Lv., 18, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nici moștenii, nici vinelicii care vor lăcui la voi*“), după gr. ὁ ἔγχωριος καὶ ὁ προσγενένος προσήλυτος ἐν ὑμῖν [(ό) ἔγχωριος 'indigene'; 'im Lande befindlich, inländisch, einheimisch' <(ή) χώρα, -ας 'țară'; προσγενής, -ής, -ές 'parent', 'allié'; προσήλυτος, -ος, -ον 'étranger qui est venu s'établir dans quelque endroit']. Alt exemplu, din BB : „*Veri nemernic, veri de loc...să moară*“ (Lv., 24, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Măcară să va fi moștean, măcară vinelică*“), după gr. ἐὰν τε προσήλυτος, ἐὰν τε αὐτόχθων [αὐτόχθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenen Boden wohnend, eingeboren', la pl. 'Ureinwohner'; (ή) χθών, χθονός 'Erde, Erdboden, Land' (vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1 098)].

Pentru conceptul «autohton», «pămîntean», «băştinaș», se mai folosesc sintagmele : *lăcuitori pămîntului*, în BB și în ms. 45 (Lv., 20, 4; în ms. 4 389: „*Moștenii pămîntului*“), după gr. οἱ αὐτόχθονες τῆς γῆς; *cel den pămînt*, în ms. 45 (Lv., 16, 29; în BB : „*Cel de loc*; în ms. 4 389: „*Moșteanic*“), după gr. ὁ αὐτόχθων. Denumirea *moștean*, cu sensul menționat, caracterizează textul ms. 4 389. Ea poate fi un călu, după sl. τζεζմау [vsl. *tuzemcič* <*tu-* (= *tut*) + *zemčič* < *zemlja* 'țară', 'pămînt' (cf. *vrus, tuzemsk, lozemsk* 'Auständer, Fremder'), cu sensul 'Einheimischer', 'Eingeborener'; vezi M. Vasmer, REW, III, p. 148].

Cuvîntul *moștean* 'autohton' se întâlnește în următoarele locuri din carteia *Preotia*, în ms. 4 389) : Lv., 17, 15 (*moșteani*); 19, 34 [33]; 23, 42 (aici : „*Moșteanul de pămînt al lui Israel*“); în BB : „*Moșteanul de pămînt*“ (Lv., 23, 42; în ms. 45: „*Moșteanul de pămînt*“). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.97.; 2.3.98.; 2.3.99.

2.1.47. a lua, în expr. : *a lua greșală* 'a dobîndi păcat', 'a păcătui', în BB : „*Să nu iai pentru dinsul greșală*“ (Lv., 19, 17; în ms. 45: „*Să nu iai pre insul greșeala*“; în ms. 4 389: „*Să nu dobîndești păcal pentru dinsul*“), după gr. οὐ λάψῃ δὲ αὐτὸν ἀμαρτίαν [gr. λαμβάνω, viit. λάψομαι 'prendre', 'saisir'; (ή) ἀμαρτία, -ας 'erreeur', 'faute'].

2.1.48. luare, în expr. : *luare-de-rod* 'ofrandă', 'jertfă', în BB : „*Luoare-de-rod iaste, jirtvă, mirosi de bună miroisure iaste Domnului*“ (Lv., 1, 9; și în : 1, 13; 2, 16; 6, 15; 7, 22 etc.; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καρπωμα, -ατος 1. 'fruit'. 2. (in limbajul biblic) 'oblation', 'offrande', 'sacrifice'. Cf. ST. L. EX., p. 44, IV.2.1.48.

2.1.49. a luci, în construcția cu 'valoare intensivă': *a luci lucind*, în BB : „*Si la bărbat au la muiere căruia i se va face întru piela trupului lui luciri lucind, albe inflorind*“ (Lv., 13, 38; în ms. 45: „*Luciri lucindu*“; în ms. 4 389: „*Lucire lucind in albiciune*“), după gr. αὐγάσματα αὐγάζοντα λευκανθίσοντα ἀλφός. ἐστιν [αὐγέω, -ῶ 'briller'; λευκανθίζω, viit. ἐστω 'blanchir ou être blanc'; ἀλφός, -ή, -όν 'blanc']. Cf. mai sus, p. 27, IV. 2.1.35, *a înflori*.

2.1.50. luceire, vezi cuvîntul precedent.

2.1.51. lueru, în sintagma : *piele de lucru* 'piele argăsită', în BB : „*Au în toată pielea de lucru*“ (Lv., 13, 48; și vers. 49; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389, „*Piele argăsită*“); în expr. : *piei în lucruri* 'piei argăsite', în BB (Lv., 13, 51; în ms. 45: „*Întru lucruri*“; în ms. 4 389: „*Argăsită*“); adj. *lucral* 'argăsit', în ms. 45;

„*Vasul lucrat de piele*“ (Lv., 13, 49). În gr. : ἐργασίμῳ δέρματι (Lv., 13, 48); ἐργασίμῳ δέρματος (Lv., 13, 49); δέρματα ἐν τῇ ἐργασίᾳ [adj. ἐργασίμως, -ος, -ον 'qu'on peut travailler'; vb. ἐργάζομαι, viit., -δομαι 'travailler', 'fabriquer', 'façonner'; radicalul este (τὸ) ἐργον, -ον 'ouvrage', 'travail', din care, prin intermediul mgr. ἐργάζω, aor. ἐργασα, subst. ἐργάτης, avem rom. *argal*, iar prin intermediul ngr. ἐργάζω, vb. *a argăsi* (subst. ἀργασαλ, adj. *argăsit*), pe care îl folosește corect traducătorul ms. 4 389. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu (precum și diortositorii BB), a avut în vedere sensul vechi al cuvîntului grecesc în discuție, punind în circulație sintagme ca *pici de lucru*; *pici în lucruri* etc. 'piei argăsite'. Cf. mai sus, p. 20, IV.1.4.2., *argăsit*.

2.1.52. luminos 'culoare albă-strălucitoare', 'luciu', în BB : „*Iară de va rămînea pre loc luminosul și nu va răvărsa pre piele*“ (Lv., 13, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Luciul*“, după gr. ἐὰν δὲ κατ' ἥπαν μετην τὸ αὐγάζον [vb. αὐγάζω, viit. αὐγάσω 'briller', 'éclairer'; (ό) αὐγασμός, -ού 'action de briller ou d'éclairer'; 'éclat', 'lumière'; vb. μένω 'demeurer', 'rester', 'persisten'].

2.1.53. a merge, în sintagma : *cărélé pre 4 mérge* (cu diferite variații) 'patruped', în BB : „*Cărélé mergu pe patru*“ (Lv., 11, 21; în ms. 45: „*Cărélé ce mergu în patru* picioare; în ms. 4 389: ...*umblă...*“; în ms. 45 „*Cărélé pre 4 mérge*“ (Lv., 11, 20; în BB: „*umblă*; în ms. 4 389: ...*umblă...*“); în BB : „*Si tot cela ce va merge pre miini intru toale jigațiile carele mergu pre patru*“ (Lv., 11, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: ...*umblă...umblă...*“); în BB : „*Tot cela ce mérge pre patru pururea*“ (Lv., 11, 42; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Tot ce mérge pre patru*“), după gr. ἐπὶ τεσσάρων (Lv., 11, 21); ὁ πορεύομενος ἐπὶ τεσσάρων (Lv., 11, 42) [vb. πορεύω 'faire passer', 'transporter'; πορεύομαι 'aller', 'marcher', 'passer d'un lieu à un autre'; τεσσάρες, -α (și τέτταρες, -α 'patru'). Cf. mai jos, p. 31, IV.2.1.78., *picioară*.

2.1.54. a mîroși, în construcția : *a mîroși mîroșenia*, în BB : „*Si nu voiu mîroși mîroșenia jîrlivelor voastré*“ (Lv., 26, 31; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Nu voiu mîroși mîroșul*“, după gr. καὶ οὐ μὴ δσφανθώ τῆς δσμῆς τῶν θυσιῶν ὑμῶν [vb. δσφανθομαι 'sentir', 'flaire'; (ή) δσμή, -ῆς 'odeur'].

2.1.55. mînă, în sintagme ale căutuite cu verbe, ca a (se) *află*; a *ajunge*; a *avea*; a *pulea*; a *slăbi*, de tipul: a *se află.mîna cuiva* (de ajuns). 'a dispune de mijloace pecuniare și de altă natură', 'a-i da mîna cuiva să', 'a-i fi la indemînă', 'a avea la dispoziție', 'a dispune de', 'a-i ajunge cuiva mîna id.'; a *avea la mînă* 'a fi bogat', 'a dispune de bani etc.'; a *avea cu mînile id.*; a-i *pulea mîna cuiva id.*; a *slăbi cu mînilor* 'a fi la strîmtorare (cu banii)'.

a) *a află*. În BB : „*Iară de nu va află mîna lui părêche de turturêle*“ (Lv., 5, 11; în ms. 45: „*Iar să nu afle mîna lui...*“; în ms. 4 389, ca în BB); sensul este 'iar de nu va avea cu ce să-si procure', după gr. ἐὰν δὲ μὴ εὑρίσκῃ η χειρὶς αὐτὸν. ζεῦγος τρυγόνων [vb. εὑρίσκω, viit. εὑρίσκω, aor. εὑρόν, perf. εὑργκα 'trouver', 'découvrir'; (ή) χειρ, χειρός, 'main'; construcția este preluată în greacă din ebraică]. Expr. *a află mîna ei de ajuns la miel*, cu sensul 'nu va avea bani să-si procure un miel' (Lv., 12, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar de va ajunge mîna ei cu miel*“; aici este adăugată pe margine, de aceeași mînă, explicația : 'De va fi săracă și nu va avea miel să aducă', după gr. ἐὰν δὲ μὴ εὑρίσκῃ η χειρὶς αὐτῆς τὸ ικανὸν εἰς ἀμύδων [unele cuvînte sunt explicate mai sus; adăugăm : adj. *ικανός*, -ή, -όν 'suffisant'; adv. *ικανῶς* 'suffisamment']; în BB : „*Si doao turturêle...cile au afal mîna lui*“ (Lv., 14, 22; și :

14, 30 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4389 : „Cum va ajunge mina lui“), după gr. ὅσα εύρεν ἡ χείρ αὐτοῦ [vezi primul exemplu]; în BB : „Aceașa e legea...celui ce nu aflat cu mina lui la curățenia lui“, adică ‘legea celui care nu dispune de bani’ (Lv., 14, 32 : la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. καὶ τοῦ μὴ εὑρίσκοντος τὴν χειρὶ αὐτοῦ εἰς τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ [(6) καθαρισμός, -ou, ‘purification’]; în BB : „Iară de va aflare mina neměrnícului au celui venetic de lingă linię“, adică ‘dacă va dispune de bani, dacă va fi avut, bogat’ (Lv. 25, 47; în ms. 45, la fel; în ms. 4389 : „De va ajunge mina neměrnícului“), după gr. Εὰν δὲ εύρῃ ἡ χείρ τοῦ προσήλυτου ἢ τοῦ παροίκου [vb. εὑρίσκω ‘trouver’, ‘decouvrir’; προσήλυτος, -os, -ou, ‘étranger qui est venu s’établir dans quelque endroit’; (6) παροίκος, -ou ‘étranger nouvellement domicilié dans une ville ou dans un pays’; ‘colon’].

b) a ajunge. În BB : „Iară de va fi sărac și mina lui nu-i ajunge“ (Lv., 14, 21; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. καὶ ἡ χείρ αὐτοῦ μὴ εὑρίσκῃ [vb. εὑρίσκω a fost tradus prin ‘a ajunge’]; în ms. 4389 : „Cum va ajunge mina lui“ (Lv., 14, 22), după sl. мко постігнєт рѣкѣ его (vsl. postignoli; rus. posligáli ‘erreichen’, ‘erlangen’; vezi M. Vasmer, REW, III, p. 14). Construcția cu vb. *a ajunge (mina)* mai apare în ms. 4389 (Lv., 25, 28, 47), fiind calchiată după slavonă.

c) a avea. În BB : „Si va avea la mină“ ‘va dispune de bani’, ‘ii va da mină’ (Lv., 25, 26; în ms. 45 și în ms. 4389 : „Va putea mină lui“), după gr. καὶ εὐπορηθῇ τὴν χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ou ‘avoir des ressources’; ‘n’être pas embarrassé’]; în BB : „Iară de va avea cu mănilile lui, se va răscumpăra pre sine“, adică ‘dacă va avea resurse’ (Lv., 25, 49; în ms. 45 : „Iar de se va îndemina cu mănilile lui“; în ms. 4389 : „Iar de va putea el insuș“, după gr. Εὰν δὲ εὐπορηθεῖς τοῖς χερσὶ (vezi exemplul precedent).

d) a putea. În BB : „Iară de nu va putea mină lui de ajuns la oacie“ (Lv., 5, 7; în ms. 45 : „De nu poate mină lui de agiunsu la oacie“; în ms. 4389 : „De nu va putea ajunge mină lui cu mica“, adică ‘de nu va avea bani să cumpere o oacie’, după gr. Εὰν δὲ μὴ ἰσχύῃ ἡ χείρ αὐτοῦ τὸ ἵκανον εἰς τὰ πρόβατον [vb. ἰσχύω, viit. ἰσχύων ‘être fort, influent’; (7) χείρ, χειρός, ‘main’; ἵκανος, -ή, -δν ‘suffisant’; (τὸ) πρόβατον, -ou ‘mouton’]; în ms. 4389 : „Va putea mină lui dendastul să-i ajungă“ (Lv., 25, 26; în BB : „Va avea la mină“; în ms. 45 : „Să va îndemâna“), după sl. и възможете рѣка его постігнѣти доболни (vezi mai sus, sub a ajunge). ; în BB : „După cum poale mină celui ce s-a rugat, aşa-l va prețui pre el preotul“ (Lv., 27, 8; în ms. 45 și în ms. 4389 : „Va putea mină“), după gr. ἰσχὺει ἡ χείρ [vb. ἰσχύω ‘être fort’, ‘être puissant’].

e) a slabii. În BB : „Iară de va sărăci frate-tău... și va slabii cu mănilile“, adică ‘nu va avea cu ce să plătească’, ‘va fi la strîmtoare’ (Lv., 25, 35; în ms. 4389, la fel; în ms. 45 : „Va slabii mănilile“), după gr. καὶ ἀδυνατήσῃ ταῖς χερσὶ [vb. ἀδυνατέω, -ou ‘être sans force’, ‘ne pas pouvoir’]. Vezi mai sus, p. 27. IV. 2.1.34., a) indemina.

2.1.56. a minca, în construcția intensivă : *a minca mincind*, în BB : „Iar de mincind va minca den cărnuri a treia zi“ (Lv., 7, 8; în ms. 45 : „Să va mincindu minca-vă“; în ms. 4389, ca în BB), după gr. φαγὼν φάγῃ [vb. φαγεῖν ‘manger’]; în BB : „Iară de se va minca cu mincare a treia zi“ (Lv., 19, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. Εὰν δὲ βρώσει βρωθῇ [vb. βρωσεῖω ‘avoar envie de manger’].

2.1.57. a mintui ‘a răscumpăra’, în construcția intensivă : *a mintui cu mintuire*, în BB : „Iară de mintul va mintui pre dinsul“ (Lv., 27, 13; în ms. 45 : „Iară de mintuindu va mintui“; în ms. 4389 : „Iară

de răscumpărand va răscumpăra“), după gr. Εὰν δὲ λυτρῷμενος λυτρώσηται αὐτὸς [vb. λυτρώω, -όμαι ‘délivrer moyennant rançon’; ‘racheter’; (τὸ) λύτρον, -ou ‘rançon’, ‘prix du rachat d’un captif’]. Cf. ST. L. EX., p. 44, IV.2.1.52.

2.1.58. moarte, în construcția intensivă : *cu moarte să se omoare*, în BB : „Omu, om carele va grăbi rău pre tatăl lui...cu moarte să să omoară“ (Lv., 20, 9; și : 10, 11, 12, 13, 15 etc. : la fel în ms. 45; în ms. 4389 : „Cu moarte să moară“), după gr. θανάτῳ θανατούσθω [(6) θάνατος, -ou ‘mort’; vb. θανάτω, -ῶ ‘condamner à mort’]. Modelul este preluat în limba greacă dinebrajică.

2.1.59. moșnean, vezi mai sus, p. 28. IV.2.1.46.

2.1.60. moștean, vezi mai sus, p. 28, IV.2.1.46.

2.1.61. moștean, vezi mai sus, p. 28, IV.2.1.46.

2.1.62. muljime, în expr. : *la mulțime ‘spor’, ‘pe deasupra’*, ‘in plus’, în BB : „Să nu iai de la dinsul camătă, nice la mulțime“ (Lv., 25, 36; în ms. 45; la fel; în ms. 4389 : „Nici mai mult decât i-ai dat“), după gr. οὐδὲ ἐπὶ πλῆθει [(τὸ) πλῆθος, -ος, -ος ‘quantité’; ‘multitude’]; în lat. : „Nec amplius quam dediti“.

2.1.63. a mustre, în construcția intensivă : *a mustre cu mustrare ‘a acuza’, ‘a învinui’*; ‘a interoga’, în BB : „Cu mustrare să mustri pre aproapele tău“ (Lv., 19, 17; în ms. 45 : „Cu mustrare să nu mustrii“; în ms. 4389 : „Să nu mustrezi cu mustrare“), după gr. ἐλέγησεις τὸν πλησίον σου [vb. ἐλέγχω, ἐλέγχει, viit. ἐλέγχων ‘beschimpfen’, ‘schmähen’, ‘tadeln’, zu Schande machen’ (=a insultă, a ocărî, a face reproșuri, a face de rușine), 2. ‘beschuldigen’, ‘zur Untersuchung ziehen’, ‘ausfragen’ (=a învinui, a ancheta, a interoga); vezi H. Frisk, GEW, I, p. 486]; în lat. : „Sed publice argue eum“ [vb. arguo, -ere 1. ‘a blama’, ‘a reproşa’, 2. a învinui’, ‘a acuza’].

2.1.64. a naște, în sintagma : *cel-ce-naște-cel-viu ‘ființă, ‘vietate’*, în BB : „Să învele pre fiii lui Israël intru mijlocul celora-ce-nascu-cèle-vii, care să mănincă, și întru mijlocul celora-care-nascu-cèle-vii, și nu să mănincă“ (Lv., 11, 47; în ms. 45 : „Celor-ce-trăiesc“), după gr. ἀνά μέσον τῶν ζωγονούντων [ἀνά μέσον ‘intre’; ζωγονέω, -ῶ ‘produire un être vivant’; (7) ζωγονία, -ας ‘production d’une être vivant’<(τὸ) ζῶον, -ou ‘animal’, ‘être vivant’ + γονέων ‘erzeugen’ <γήνομαι ‘geboren werden’, ‘entstehen’]. Vezi și Comentarii, 11, 47.

2.1.65. neștiință, în sintagma : *după neștiință ‘din greșelă’, ‘fără a ști’*, în BB : „Om carele va mincasfinte după neștiințe“ (Lv., 22, 14; în ms. 45 : „După neștiință“; în ms. 4389 : „Nepricepind“), după gr. κατ’ ἀγνοίαν [(7) ἀγνότα, -ας ‘ignorance’]; în lat. : „Per ignorantiam“.

2.1.66. oacie, în sintagma : *oacie de un an ‘mioară’, ‘cîrlănăță’*, în BB : „Va lua doi mici curați de un an și o oacie de un an curata“ (Lv., 14, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după gr. πρόβατον ἐν ἄρνωμον ἐνιάστοιν [(τὸ) πρόβατον, -ou ‘mouton’; ἄρνωμος, -ος, -ou ‘irréprochable’; ἐνιάστος, -α, -ou ‘annuel’].

2.1.67. oală în sintagma : *de oală ‘de lut’*, în BB : „Si tot vasul de oală“ (Lv., 11, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4389 : „Vasul de lut“), după gr. καὶ πᾶν ἄγγος δοστάξιον [(τὸ) ἄγγος, -eos, -ouς ‘vase’; δοστάξιος, -η, -ou ‘de terre cuite’ și (6) δοστράκυς, -έως ‘potier de terre’]. Cf. și Comentarii, 6, 28.

2.1.68. obraz ‘persoană’, în expresii ca : a) *a lua obrazul cuiva ‘a părtini’, ‘a avantaja’*, b) *a pună obrazul (fața) pe cineva (impotriva cuiva) ‘a se împotrivi’, ‘a înfrunta’*, c) *a întări obrazul pe cineva ‘a se arăta dur’*, d) *a lăuda obrazul cuiva ‘a admiră’*.

a) a lua obrazul. În BB : „Să nu iai obrazul săracului“, adică ‘să nu avânta jesi’, ‘să nu părtinești’ (Lv., 19, 15; în ms. 45, la fel; în ms. 4389 : „Să nu bagă seamă

față săracului"), după gr. οὐ λήψη πρόσωπον πτωχοῦ [vb. λαμβάνω, viit. λήψιμαι 'a 'luu'; (τὸ) πρόσωπον, -ou 'visage'; 'personne'; πτωχός, -ή, -όν 'pauvre'].

b) a pune obrazul. În BB: „*Voiu pune obrazul meu pre susfletul cela ce măinice singele*“ (Lv., 17, 10; în ms. 45 și în ms. 4 389, tot așa), după gr. καὶ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἔσθοσαν τὸ αἷμα [gr. ἐπιστέμαται, viit. ἐπιστήσομαι 'savoir', 'connaître', 'être habile en quelque chose'; (τὸ) πρόσωπον, -ou 'visage'; 'personne'; (ἡ) ψυχή, -ῆς 'individu'].

c) a întări obrazul. În BB: „*Și eu voiu întări obrazul meu pre omul acela și-l voiu pierde pre dinsul*“ (Lv., 20, 3; și în 20, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Voiu pune față mea impotriva lui*“), după gr. καὶ ἐγὼ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου (vezi paragraful precedent).

d) a lăuda obrazul, în BB: „*Să nu iai obrazul săracului, nice să lauzi obrazul năsilnicului*“ (Lv., 19, 15; în ms. 45: „*Nice să laudzi obrazul silnecului*“; în ms. 4 389: „*Nici să cauți față puternicului*“), după gr. οὐδὲ μὴ θαυμάσῃς πρόσωπον δυνάστου [vb. θαυμάζω, viit. θαυμάσω 'admirer'; 'respecter'; 's'étonner'; (ό) δυνάστης, -ou 'homme puissant'; 'chef', 'roi', 'prince'; 'souverain'].

2.1.69. ochi, în sintagma: *ochii adunării 'constiinta publică'*, în BB: „*Iară de nu va cunoaște totădâna adunarea fililor lui Israel și va uita cuvintul den ochii adunării*“ (Lv., 4, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Si se va uita cuvintul de la față nărodului*“), după gr. καὶ λαθῃ ὅημα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λανțără, λήđă, aor. λαθεῖν, viit. λήđow 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgehen, unbekannt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen'; (mediu) 'vergessen, uneingedenkt sein'; (τὸ) ὅημα, -ατος 'Ausspruch, Wort, Erzählung'; 'tout ce qui se dit', 'parole', 'mot'; (ό) ὀφθαλμός, -ou 'ochi'; (ἡ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement']. Cf. Comentarii, 9, 13.

2.1.70. odihnă, în sintagma: *odihnă de an 'an sabatice'*, în BB: „*Si vei număra fie 7 odihni de an*“ (Lv., 25, 8; în ms. 45: „*7 odihnu de ani*“; în ms. 4 389: „*7 odihne ale anului*“), după gr. καὶ ἐξαριθμήσεις σε ανταρτὰ ἐπτὰ ἀνταύσεις ἑταν [vb. ἐξαριθμέω, -ῶν 'nombrer', 'enumérer'; (ἡ) ἀνάπαυσις, -εως 'repos'; (τὸ) ἑτος, -εος, -ους 'an, année']. Vezi Comentarii, 16, 31.

2.1.71. om, în sintagma: *om preot 'preot'*, în BB: „*Si fata de om preot de să va pingări a curvi*“ (Lv., 21, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Fata preotului*“), după gr. καὶ θυγάτηρ ἀνθρώπου ἵερεώς [(ἡ) θυγάτηρ, -τρος 'fille'; 'jeune fille'; (ό) ἀνθρωπος, -ou 'om'; (ό) ἱερεύς, -έως 'prêtre'].

2.1.72. pat, în sintagma eufemistică, pentru a denumi actul sexual, ca: *a se culca pat muieresc; a da patul seminției; a dormi pat muieresc; a cura pat de sămință 'a fi bolnav de blenoragie', 'a avea scurgere'; a ieși pat de sămință 'id.'* etc. Cu excepția expresiei *a avea pat* 'a avea relații sexuale (cu cineva)', nici una din expresiile care urmăzează nu este înregistrată în DLR sau în H. Tiktin ², DRG, s.v. Construcțiile de mai jos sunt calchiante din grecești, eventual din slavonește.

I. a) a se eulea pat muieresc, '(despre bărbații homosexuali) a avea relații sexuale', în ms. 4 389: „*Cu bărbat să nu te culci pat muieresc*“ (Lv., 18, 22; în BB: „*Să nu dormi culcare fămeiască*“; în ms. 45: „*Să nu dormi pat fămeiescă*“), după sl. да не лажеши женска ложа [vbg. лежати, лежъ 'liegen'; adj. женска (< žena 'femeie'; vbg. лежъ 'pat')] și după gr. οὐ κοιμηθῆσῃ κοίτην γυναικετῶν [vb. κεῖμαι; κοιμίζω 'zur Ruhe legen, zu Bett bringen', 'einschläfern'; (ἡ) κοίτη, -ῆς 'lit', 'couche'; adj. γυναικεῖος, -ος sau -α, -ον 'qui

convient aux femmes']. Modelul construcției grecești, s-a aflat în ebraică (vezi Comentarii, 15, 16).

b) a se eulea pat de seminție 'a avea relații sexuale' în ms. 4 389: „*De se va culca cinevaș cu muliere pat de seminție*“ (Lv., 19, 20; în BB și în ms. 45: „*De va dormi neșinc cu mulierea pat de sămință*“), după sl. аще кто въдете съ женою ложе съменик, calchiat după gr. κοίτην σπέρματος [(ἡ) κοίτη, -ῆς 'lit'; (τὸ) σπέρματος 'semence'].

c) a da patul (in semenție, întru semenție, săminții) 'a avea relații sexuale', în BB: „*Călă mulierea oproape lui tău să nu dai patul semenții tale*“ (Lv., 18, 20, în ms. 45: „*Patul săminții*“; în ms. 4 389: „*Să nu dai patul semenței tale*“), după gr. οὐ δώσεις κοίτην σπέρματος σου [vb. δίδωμι, viit. δώσω, aor. δόνωσα 'a da'; pentru celealte cuvinte, vezi mai sus, sub b)]; în BB: „*La tot cu-patră-picioare să nu-ți dai patul tău in semenție*“ (Lv., 18, 23; în ms. 45 și în ms. 4 389: „...întru semenție“), după gr. τὴν κοίτην σου εἰς σπέρματος [(ό) σπέρματος, -ou 'émission de la semence']; în ms. 4 389: „*Cineș va da patul lui la dobitoc cu moarte să moară*“, adică 'cel care va avea relații sexuale cu un animal' (Lv., 20, 15; în BB: „*Va da zăcărea*“; în ms. 45: „*Cineș va da dzăcărea întru patru-picioare*“), după gr. καὶ ὃς ἐν δῷ κοιτασταύ ἀυτοῦ ἐν τετράποδῃ [(τὸ) κοιταστος, -ou 'gîte'], iar pentru ms. 4 389, și după sl. аще дасягът ложе съвс четвер поживомъ. Vezi mai jos, p. 36, IV.2.1.145., zăcere.

d) a dormi pat de sămință (femeiese) 'a avea relații sexuale' (vezi mai sus, p. 26, IV.2.1.22., a dormi), în BB: „*Si mulierea de va dormi bărbatul cu dinsa pat de sămință*“ (Lv., 15, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Va dormi sămință de pat*“), după gr. καὶ γυνὴ ἐὰν κοιμηθῇ ἐνηρη μετ' αὐτῆς κοίτην σπέρματος [(ἡ) γυνή, γυναικός 'femeie'; κοιμίζω, viit. κοιμίσα 'endormir'; (ό) ἀνήρ, ἐνδρός 'homme']. Faptul că această construcție eufemistică pentru denumirea actului sexual era lipsită de sens explică așezarea inversă, în unele cazuri, a elementelor componente, cum este cazul, de pildă, în ms. 4 389: „*Va dormi sămință de pat*“. Expresia este des folosită în carte Preotia, de exemplu în BB: „*De va dormi... pat de sămință*“ (Lv., 19, 20; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Se va culca... pat de seminție*“); în BB: „*Să nu dormi culcare fămeiască*“ (Lv., 22, 26; în ms. 45: „*Să nu dormi pat*“; în ms. 4 389: „*Să nu te culci pat*“).

e) a face pat 'a avea relații sexuale', în ms. 4 389: „*Cel ce va face cu parte bărbătească pat mulieresc*“ (Lv., 20, 13; în BB: „*Carele va dormi cu parte bărbătească culcare fămeiască*“; în ms. 45: „*Carele vă dormi... pat*“; sensul este: 'a avea relații homosexuale'), după gr. καὶ ὃς ἐν κοιμηθῇ μετ' ἄρσενος κοίτην γυναικός [(ό) ἄρσην, -ενος 'un mâle', 'un homme'; celelalte, cuvinte sunt prezentate mai sus].

Expresia verbală *a avea pat* 'a avea relații sexuale', înregistrată în DRL, s.v. *pat*, se intilnește și în ALR II, Supl. (Termeni considerați obsceni), MN 4 899, p. 6, pct. 53, Pecica, Jud. Arad: *āmī avul pat*. Ca și expresia atestată în DLR, și aceasta pare a fi o creație spontană, fără nici o legătură cu construcțiile analizate și ilustrate cu numeroase exemple din prezentul paragraf. Acestea din urmă sunt calchiante după modelul grecesc (uneori și slavonește), iar în limba greacă ele au fost preluate din ebraică.

II. în expr.: *pat de sămință (semenție) 'spermă'*, în BB: „*Om căruia va ieși dentr-insul pat de semenție*“ (Lv., 22, 4; și: 15, 32; în ms. 45: „*Pat de sămință*“; în ms. 4 389: „*Omul căruia-i va cură sămința patului lui*“), după gr. ἦ ἀνθρώπως δι ἐξέλθη ἐξ αὐτοῦ κοίτη σπέρματος [vb. ἐξελθεῖν, inf. aor. al lui ἐξέρχομαι 'sor-

tir', 's'en aller'; 's'ecouler'; (ἡ) κοίτη, -ῆς 'lit'; (τὸ) σπέρμα; -τός 'semence'].

2.1.73. patru, vezi mai jos, IV.2.1.78., *picioară*.

2.1.74. pază, vezi cuvintul următor.

2.1.75. a păzi, în construcția intensivă: *a păzi pazele* 'a respecta preceptele divine', în BB: „*Si vor păzi pazele mèle*“ (Lv., 22, 9; în ms. 4389: „*Si vor păzi crujările mèle*“; în ms. 4389: „*Să păzească porințele mèle*“), după gr. καὶ φυλάξσονται τὰ φυλάγματά μου [vb., φυλάσσω, viit. φυλάξω 'garder'; 'observer'; (τὸ) φυλάγμα -τός 'ce qui est gardé']. Vezi mai sus, p. 26, IV.2.1.16., *a cruta*; IV.2.1.17., *cruțare*; cf. Comentarii, 8, 35.

2.1.76. pămînt, în sintagma: *cel-de-pămînt* (*cel-den-pămînt*) 'autohton', 'băstinaș' (în cazul de față 'israelitean'), în ms. 45: „*Cel den pămîntu, și cel nemînic, cela ce iaste lingă voi*“ (Lv., 16, 29; în BB: „*Cel de loc*“; în ms. 4389: „*Moșteanic*“), după gr. ὁ αὐτόχθων [(ἡ) χθών, οὐνός 'terre', 'sol', 'pays'; αὐτόχθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenem Boden wohnend, eingeboren', pl. 'Urbewohner (despre populația din Atica), vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1098]. Sintagma *cel(a)-de(n)-pămînt* mai apare în BB și în ms. 45, Lv., 19, 34. Vezi mai sus, p. 28, IV.2.1.46., *loc*. Cuvintul *pămînt* mai apare și în „*Den nărodul pămîntului*“ 'popor băstinaș, autohton' (despre israeliteni) (Lv., 4, 27; în toate cele trei texte studiate), care calchiază gr. ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς.

2.1.77. pămîntean 'autohton' (în cazul de față: 'israelitean'), în BB: „*Dentru pămînteni, au den nemînici*“ (Lv., 17, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Mosteneți*“), după gr. ἐν τοῖς αὐτόχθοσιν. Vezi mai sus, p. 27, IV.2.1.46., *loc*; vezi cuvintul precedent.

2.1.78. *picioară*, în sintagma: *cel-cu-patră-picioare* 'patruped', 'animal (cu patru picioare)', în BB: „*Sufletul carele se va alinge...de căle-cu-patră-picioare*“ (Lv., 7, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Căle-cu-căle-patră-picioare*“), după gr. ἡ τῶν τετραπόδων [adj. τετράποδος, -ός, -ον 'à quatre pieds; ; subst. (τὸ) τετράπους, -οδος (subintelles, ζῷον) 'quadrupède']. Sintagma mai apare și în: Lv. 18, 23; 20, 15. Uneori este folosit numai numerálul *patră*: în ms. 4389: „*Căle umblă pre patră*“ (Lv., 11, 20; în BB: „*Carele pe patru umblă*“; în ms. 45: „*Carele pre 4 merge*“; cf. și Lv. 11, 42).

Cuvintul *picioară* se întâlnește și în sintagma: „*Carele-are-mulțime-de-picioare*“ 'miriapod', în BB (Lv., 11, 42; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Tot ce iaste cu picioare multe*“), după gr. ὁ πολυπλήθει ποσὶν [adj. πολυπληθής, -ής, -ές 'fort nombreux'; (ὁ) πούς, ποδός 'picioară'].

2.1.79. pierzare 'lucru pierdut', în BB: „*Au au aflat pierzare și va minți pentru ea*“ (Lv., 6, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Ceva pierdut*“), după gr. εὑρεν ἀπώλεταν [vb. εὑρίσκω, viit. εὑρήσω, aor. εὗρον, perf. εὑρήκα 'trouver'; (ἡ) ἀπώλεια, -ας 'perte'; 'chose perdue'; de la vb. ἀπόλλυμι 'perdre'].

2.1.80. pipăire 'inflamație (pe piele)', 'eczemă', 'crustă' - cu pustule și cu solzi de lepră'; 'lepră' (cuvintul cu sensurile menționate se folosește în cartea *Preoția* și pentru a denumi diferite pete de pe țesături, haine, piei sau igrasia de pe pereții caselor), în BB: „*Si se va face în pieleă trupului lui piipăire de bube*“ (Lv., 13, 2; în ms. 45: „*Strânciunătură de însemnare*“; în ms. 4389: „*Semn de bube*“), după gr. καὶ γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ ἀφὴ λέπρας [(ἡ) χρώς, -ωτός 'la peau du corps'; 'le corps entier'; (ἡ) ἀφὴ, -ῆς 1. 'tact', 'contact', 'toucher', 'sens du toucher', 2. 'action d'allumer'; 'das Anzünden' (=aprinderea); 'das Berühren' (=atingerea), vezi H. Frisk, GEW, I, p. 126, sub ἀπτωτός; (ἡ) λέπρα, -ας 'lèpre, maladie qui fait lever la peau par écaillles'; sintagma ἀφὴ λέπρας avea sensul 'inflamația, eczema leprei', dar traducătorul textului românesc a avut în vedere sensul 'atingere', pe care l-a

redat prin cuvintul *pipăire*; sensul în discuție al acestuia nu a fost înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v., dar este prezent în DLR, s.v., fără a fi explicat.

Alte atestări din cartea *Preoția*: „*Pipăire(a) de stricăciune*“ 'eczemă de lepră', în BB (Lv., 13, 3, 8; 14, 32, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Buba mișăliei*“); „*Pipăire albă au roșiiatică*“, în BB (Lv., 13, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Bubă albă au roșiiatică*“), după gr. ἀφὴ λευκὴ ἡ πυρόζουσα [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc'; πυρόζω 'être roux']; „*Pipăirea înverzind au roșind*“, în BB (Lv., 13, 49; în ms. 45: „...inverzindu au rușind“; în ms. 4389: „*Stricăciunea...rușind sau înverzind*“), după gr. ἡ ἀφὴ χλωρίζουσα ἡ πυρόζουσα [vb. χλωρίζω 'devenir vert ou jaune']; „*Pipăire de bube*“, în BB (Lv., 13, 2; în ms. 45: „*Pipăire de stricăciune*“; în ms. 4389: „*Bubă de mișălie*“), după gr. ἀφὴ λέπρας. Cf. și Comentarii, 13, 2.

2.1.81. a pingări, în construcția intensivă: *a pîngări* cu *pîngăriciune* 'a declara necurat, impur', 'a profana', în BB: „*Om stricat iaste, cu pîngăriciune va pîngări pre el preotul*“ (Lv., 13, 44; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Cu pîngăriciune să pîngărească*“), după gr. μάνεσι μιανεῖς αὐτόν ὁ λερεύς [vb. μιάνω, viit. μιάνεις 'salir', 'souiller', fig. 'polluer', 'profaner'; (ἡ) μιάνσις, -εως 'souillure', 'profanation'].

2.1.82. pingări, vezi cuvintul precedent.

2.1.83. pîntece, 1. în expr.: *a băsnui* (a grăi) din pîntece 'a fi ventriloc', vezi mai sus, p. 25, IV.2.1.7. *a băsnui*; 2.1.8. *băsnitor*; p. 26, 2.1.26, *a grăi*. 2. în expr.: *merge (se tîrzi) pe pîntece (despre reptile)*, în BB: „*Si tot cela-ce-merge-pre-pîntece, adică 'reptilă*“ (Lv., 11, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Tot ce se tîraște pre pîntece*“), după gr. τὰς ὁ πορεύμενος ἐπὶ κοιλίας [vb. πορεύω 'faire passer', 'passer': (ἡ) κοιλία, -ας 'bas-ventre']. 3. în expr.: *căle-den-pîntece...vor spăla cu apă*“ (Lv., 1, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Droburile*“), după gr. τὰς εγκοιλίας [(τὰ) ἔγκοιλια, -ῶν 'les entrailles'].

2.1.84. pom, în sintagma: *pom frumos* 'pom fructifer', în ms. 4389: „*Să vă luați roadă de pom frumos*“ (Lv., 23, 40; în BB: „*Roadă den lemnu frumos*“; la fel în ms. 45), după sl. πάσδεκά δρεβα κράση, care este calchiată după gr. καρπὸν ἔνδον δραστὸν [(ὁ) καρπός, -οῦ 'fruit de la terre et des arbres'; (τὸ) ένδον, -οῦ 1. 'bois', 2. 'arbre'; δραστός, -α, -ον 'beau'; 'mûr'; 'qui est dans sa belle saison, dans son printemps']. Vezi Comentarii, 23, 40.

2.1.85. preacurvă (și: *preacurvar*) 'adulterin(ă)', în BB: „*Cu moarte să să omoară preacurvariul și preacurva*“ (Lv., 20, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după sl. πρελιοβοδέκην și πρελιοβοδέκηца [vsl. prieliubodici 'cel care comite un adulter'; *preliubodieca* 'adulterină'; vezi cuvintul următor].

2.1.86. a preacurvi 'a comite un adulter', în BB: „*Om, om carele va preacurvi muierea bărbatului au cărele va preacurvi muierea vecinului său cu moarte să să omoară*“ (Lv., 20, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4389), după sl. πρελιοβοδέκην (vsl. prieliubodici; sl. prieliubiti este calchiat în vrom. prin a *preaiubi* 'a preacurvi', 'a comite un adulter'.

2.1.87. a preoți 'a exercita funcția de preot', în BB: „*Au adus pre ei ca să preoțescă Domnului*“ (Lv., 7, 25; în ms. 45: „*Să preuțască*“), după gr. τοῦ λερατεύειν κυρίων [vb. λερατεύω 'exercer le sacerdoce']. Cf. ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.70.

2.1.88. a prevedea 'a privi de sus', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în ms. 45: „*Pentru căci au călcăti și m-au privădzuț pre mine*“ (Lv., 26, 40; în BB: „*M-ai trecut cu vederea*“; în ms. 4389: „*N-ai grijil de mine*“), după gr. ὑπερεῖδον με [vb. ὑπεροράω, -ῶ, viit. ὑπερόψιμαι, aor. ὑπερεῖδον 'regarder pardessus',

'voir d'en haut'; 'regarder avec mépris ou avec dédain'; 'mépriser', 'dédaigner'; 'négliger', 'voire avec indifférence' <prep. ὑπέρ, care in compuse exprimă superioritatea, excesul + vb. ὄρχω, -ῶ 'voir', 'regarder'. Acest cuvint cu sensul menționat nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.

2.1.89. a pune, în expr.: *a pune pusliu 'a pustii'*, 'a nimici', în BB: „*Si voi pune celăile voastre puslii*” (Lv., 26, 31; în ms. 45 și în ms. 4389, la fel), după gr. καὶ θήσω τὰς πόλεις ὑμῶν ἐρήμους [vb. τίθημι], viit. θήσω 'a pune'; (ἡ) πόλις, -εως 'ville'; ἐρημαῖος, -α-, -ον 'désert'.

2.1.90. punere, în sintagma: *pîinea-punerii-dinainte* 'piine ca ofrandă adusă divinității', 'Schaubrot', în BB: „*Veļ aduce pîinea-punerii-dinainte doao pîni*” (Lv., 23, 17; în ms. 45: „*Păini-punere-dinainte*”; în ms. 4389: „*Păine-a-punerii-dinainte*”), după gr. προστέτε έρποντος ἐπίθεμα, δύο ἔρποντος (vezi ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.73). *Si: punere 'ofrandă', 'jertfă',* în BB: „*Si veļ pune pre o punere tămâie curată și sare*” (Lv., 24, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Si să punem pre o punere*”), după gr. καὶ ἐπιθήστε ἐπὶ τὸ θέμα [vb. ἐπιθέμη] 'mettre sur', 'poser sur', 'placer sur'; (τὸ) θέμα, -ατος 'ce qu'on pose', 'ce qu'on dépose'. Cuvintul cu acest sens mai este atestat în BB: Lv., 8, 24; 14, 24; 24, 6; 27, 29 etc.

2.1.91. răsfăcut, -ă 'condimentat', 'prevăzut cu ingrediente', în ms. 45: „*Si toată jîrliva facută cu untu-delemn și nu răsfăcută la loși fiii lui Aaron va fi*” (Lv., 6, 40; în BB: „*Preſăcută*”; în ms. 4389: „*Fără de amestecătură*”), după gr. καὶ μὴ ἀναπεποιημένη [vb. ἀναποτέω, -ῶ, viit. -ήσω 'préparer', 'assaisonner']. Sensul în discuție nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v. De asemenea, prima atestare (1710) se schimbă: cca. 1665–1685.

2.1.92. a se revârsa '(despre o eczemă) a erupe' (sens neînregistrat în dicționare), în BB: „*Iară de se va răvârsa cu răvârsătură în piele struncinătură*” (Lv., 13, 35; în ms. 45: „...cu răvârsătură”; în ms. 4389: „*De se va vârsa cu vârsătură*”), după gr. Ἐὰν δὲ διαχέσται τὸ θραῦσμα τῷ δέρματι [vb. διαχέσω 'répandre', 'disperser'; (τὸ) θραῦσμα, -ατος 'fragment', 'débris'; 'blessure'; cf. θραύω 'briser', 'rompre', 'broyer'; 'blesser', 'couvrir de blessures'; vrom. struncinătură 'rană' pare a fi calchiat după cuvintul grecesc în discuție; (τὸ) δέρμα, -ατος 'cuir', 'peau']. Vezi mai sus: p. 6, I. 3.9.4.

2.1.93. revârsare 'erupție pe piele (dar și pe pereții casei, pe haine etc.)', în BB: „*Si, iată, cu răvârsare nu să răvârse pipăirea în casă*” (Lv., 14, 48; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*Nu se va fi răsipit...cu răsipire*”); vezi cuvintul precedent.

2.1.94. revârsatură 'erupție pe piele', 'eczemă', vezi mai sus, IV.2.1.92., a se revârsa.

2.1.95. risipală, vezi a se risipi.

2.1.96. a se risipi '(despre o eczemă) a erupe', în ms. 4389: „*De se va răsipi cu răsipeală în piele*” (Lv., 13, 27; în BB și în ms. 45: „*De se va vârsa cu vârsare*”), după sl. и аще разсыпашаи твои разсыпаетсѧ в кожи, după gr. Ἐὰν δὲ διαχέσται διαχέσται ἐν τῷ δέρματι (vezi mai sus, a se revârsa: IV.2.1.92.); în ms. 4389: „*De se va răsipi...cu răsipire*” (Lv., 14, 48; în BB și în ms. 45: „*Cu răvârsare nu să răvârse*”).

2.1.97. risipire, vezi cuvintul precedent.

2.1.98. rîvnitor, -itoare, în sintagma: *rîvnitoare-impotrivă* 'rival, -ă, (datorită geloziei)', în BB: „*Muière presté soru-să să nu iai rîvnitoare-impotrivă*” (Lv., 18, 18; în ms. 45: „*Rîvnitoare-impotrivă*”), după gr. γυναῖκα ἐπ' ἀδελφῆ ἀνῆς οὐ λήψῃ ἀντίζηλον [vb. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'a lua'; ἀντίζηλος, -ος, -ον 'jaloux'; vb. ἀντίζηλομαι, -οῦμαι 'être jaloux'. Traducătorul

ms. 45, Nicolae Milescu, a redat în română fiecare din cele două elemente componente ale gr. ἀντίζηλος: ἀντί- 'impotrivă' și (ό) ζῆλος, -ου 'gelozie', 'zel', 'arădoare'; recurgerea la cuvintul *rîvnitor* 'insuflit de o mare dorință', 'zelos', 'doritor de' dovedește absența în epocă a unui cuvint adecvat pentru sensul 'gelozie'. Vezi și *Comentarii*, 26, 36.

2.1.99. robime 'frică', 'teamă', 'spaimă', în BB: „*Si celor rămași den voi voi'u aducă robime în inemă lor*” (Lv., 26, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Frica*” ; în LvB: „*Da-le-voiu inimă temătoar<e>*”), după gr. ἐπάξω δουλείαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν [vb. ἐπάγω, viit. ἐπάξω 'amener'; (ή) δουλεία, -ας 'esclavage'; (ή) καρδία, -ας 'coeur'; 'esprit']. De remarcat valoarea specială a sufixului -ime în derivatul *robime*, identică cu cea a sufixului -ie, din *robie* 'captivitate'. Sensul 'teamă', 'frică' este mai greu de înțeles.

2.1.100. roșu, în sintagme: *roșu-sucil*; *roșu-răsucil*; *roșu-impletit* 'stofă de culoare roșie-stacojie', în BB: „*Si va porunci preotul și vor lua...roșu-impletit, și isop*” (Lv., 14, 4; în ms. 45: „*Roșiu-sucil*”; în ms. 4389: „*Roșu impletit*”), după gr. ρεκλωσμένον κόκκινον; sl. πεσκάνης περιεληπτικός. Cf. ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.77.

2.1.101. a se ruga, în construcția intensivă: *a se ruga rugă* (sau: *a se ruga cu rugăciune*), în BB: „*Om carele se va ruga rugă*” (Lv., 27, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Se va ruga cu rugăciune*”), după gr. ἀνθρώπος ὃς ἂν εὐξῆται εὐχήν [vb. εὐχομαι, viit. εὐξομαι 'prier'; (ή) εὐχή, -ῆς 'prière'.

2.1.102. sămîntă 1. 'spermă', în BB: „*Curind sămîntă den trupul lui*” (Lv., 15, 3; la fel în ms. 45), după gr. φέων γόνον ἐκ τοῦ σῶματος αὐτοῦ [vb. φέω, viit. φένω sau φένσομαι 'couler', 's'écouler'; (ό) γόνος, -ου 'semence' < γένυματ; (τό) σῶμα, -ατος 'corps'; dar și 'parties sexuelles de l'homme']. Ultimul sens, prezent în citatul menționat din BB, este preluat din ebraică. El se mai întâlnește în Lv., 13, 4, 6; 15, 17, precum și în sintagma ca: *Sămîntă patului*, în ms. 4389 (Lv., 22, 4); „*Sămîntă de pat*”, în BB (Lv., 15, 17, 32); „*Pat de sămîntă*”, în BB (Lv., 15, 18); vezi mai sus, p. 30, IV.2.1.72., pat. De asemenea, varianta *semenie* are în BB sensul 'spermă': „*Om căruia va ieși denti-insul pat de semenie*” (Lv., 22, 4), după gr. κοιτη σπέρματος [(ή) κοιτη, -ης 'pat']; tot în BB: „*Patul semenii*” (Lv., 18, 20). 2. 'semănătură', 'semănătul', în BB: „*Si va apuca voao treirișul culesul, și culesul va apuca sămîntă*” (Lv., 26, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Sămânătarea*”; în LvB: „*Semânătura*”), după gr. (ό) σπόρος, -ου 'ensemencement', 'semence', 'temps des semaines'. 3. 'roadele pămîntului', în BB: „*Si nu va da pămîntul vostru sămîntă lui*” (Lv., 26, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Sămânătura*”; în LvB: „*Hasna*”), după gr. (ό) σπόρος, -ou (vezi sub 2). Acest sens se mai întâlnește în BB și în ms. 45, Lv., 27, 16, 30; în ultimul loc, în: „*Den sămîntă pămîntului*” 'din roada pămîntului', după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς [(τό) σπέρμα, -ατος 'Saame'; 'Saat, din aceeași familie cu σπόρος'; vb. σπέρω 'säen', 'besälen']. 4. 'urmaș', 'descendent', în ms. 4389: „*Si din sămîntă la să nu dai să slujască Domnului idolului*” (Lv., 18, 21; în BB: „*Semeniția*”; în ms. 45: „*Sămîntia*”), după gr. ἀπὸ τοῦ σου σπέρματός; sl. ωτε οκμενη τροφο (vbg. σέμη, gen. pl. σέμενη; σπέρμα 'Same'; 'Sproß' (=urmaș, descendant, vîlăstar'); 'Stamm' (=neam, gîntă, familie, seminție); vezi M. Vasmer, REW, II, p. 609. Ultimul sens (4) mai apare în BB: „*Carele va da den sămîntă lui la boiari*” (Lv., 20, 2; în ms. 45: „...la boiarin”; în ms. 4389: „*Seminția*”); de asemenea, în Lv., 20, 3, 4. Forma de plural sămîntă 'copii', 'urmași' se întâlnește în BB: „*Si fata*

preotului de se va face văduvă au gonită și sămințe nu va fi în ea" (Lv., 22, 13; în ms. 45: „Sămință”; în ms. 4389: „Roaddă").

2.1.103. săptămînă 'an sabatic, al săptalea an de odihnă a pămîntului', în BB: „*Si vor fi șiște săptămîni de an*” (Lv., 25, 8; în ms. 45: „...de ani”; în ms. 4389: „7 ani de odihnă”), după gr. ἑπτά ἐβδομάδες ἐτῶν [ἐπτά ‘șapte’; (ἡ) ἐβδομάς, -άδος ‘semaine’; ‘nombre sept’; cf. vb. ἐβδομάζω ‘den Sabbath halten’; vb. ἐβδομένω ‘célébrer la septième jour ou le sabbat’; (τὸ) ἔτος, -εος, -ou ‘année’]. Vezi mai jos, p. 33, IV.

2.1.116, simbăla.

2.1.104. a săvîrși 'a consacra', 'a sfînti', în BB: „*Pentru că 7 zile va săvîrși mîinile voastre*” (Lv., 8, 33; și în 16, 20, 32; 21, 10; în ms. 45: „Va săvîrși mîinile voastre”; în ms. 4389: „*Să săvîrșești măinile voastre*”), după gr. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας τελεώσει τὰς χεῖρας ὑμῶν [vb. τελέω, -ῶ 1. ‘finir’, ‘terminer’, 2. ‘initier’, ‘consacrer’; (la pasiv) τελέομαι ‘être initié, consacré’; (ἡ) χείρ, χειρός ‘main’].

2.1.105. săvîrșit 'consacrat', 'sfîntit', în BB: „*Preotul cel...săvîrșit în mîini*” (Lv., 4, 5; în ms. 45: „*Cel săvîrșit la mîini*”; în ms. 4389: „*Căruiia-i sănătă măinile săvîrșite*”), după gr. δὲ τετελεωμένος τὰς χεῖρας (vezi cuvîntul precedent).

2.1.106. a schimba, în construcțiile cu valoare intensivă: a (se) schimba schimbînd; a schimba cu schimb, în BB: „*Iară de vei schimba schimbînd*” (Lv., 27, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*De vei schimba cu schimb*”), după gr. ἐὰν δὲ ἀλλάσσων ἀλλάξῃς [vb. ἀλλάσσω, ἀλλάζω, aor. ἀλλάξαι, viit. ἀλλάζω ‘changer’, ‘prendre ou recevoir en échange’]; în ms. 4389: „*Iară schimbîndu-se se va schimba semnul în piéle*” (Lv., 13, 7).

2.1.107. a seoate, în sintagma: a scoale rumegătură (rumegală) '(despre erbivore) a rumega', în BB: „*Scoțind rumegălura*” (Lv., 11, 3; în ms. 45: „*Scoțindrumagălă*”; în ms. 4389: „*Scoale rumegălură*”), după gr. ἀνάχων μηρωκασμόν [vb. ἀνάχων ‘conduire en haut’; (ό) μηρώκασμός, -ou ‘rumination’]. Si în: BB, Lv., 11, 7; ms. 45, Lv., 11, 7; ms. 4389, Lv., 11, 4, 6, 7. Vezi mai sus, p. 25, IV.2.1.2., a aduce.

2.1.108. a secera, în construcția: a secera secerea, în BB: „*Cind...vej secera săcerdcea lui și vej căra znoipii*” (Lv., 23, 10; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Vej secera secerisul*”), după gr. θεριζητε τὸν θερισμὸν [vb. θεριζω, viit. θεριζω ‘moissonner’, ‘récolter’; (ό) θερισμός, -ou ‘action de moissonner’].

2.1.109. secere 'seceriș'; vezi cuvîntul precedent.

2.1.110. seminție 1. 'spermă', în expresia: a da pat în seminție' 'a avea relații sexuale', în BB: „*Si la tot cu patru-picioare să nu-ți dai patul tău în seminție*” (Lv., 18, 23; în ms. 45: „...intru seminție”), după gr. οὐ δώσεις τὴν κοίτην σου εἰς σπερματισμὸν [(ό) σπερματismός, -ou ‘action de semer’]. Cuvîntul cu acest sens mai apare în BB: „*Om căruia va ieși dentrinsul pat de seminție*” (Lv., 22, 4; în ms. 45 și în ms. 4389: „*Sămință*”). 2. 'urmaș', 'descendent', în BB: „*Si den semenția ta să nu dai să slujască la boiarii*” (Lv., 18, 21; în ms. 45: „*Săminția*”; în ms. 4389: „*Sămință*”), după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου οὐ δώσεις λατρεύειν ἔρχονται [vb. λατρεύων ‘servir’, ‘rendre en culte de latrice’]. Cuvîntul cu acest sens mai este folosit în ms. 4389, Lv., 20, 2, 4 (aici: „*Săminția*”), 5 (aici cuvîntul este scris pe marginea textului, de aceeași mînă), precum și în BB și în ms. 45, Lv., 20, 5. Cf., mai sus: p. 18, IV.1.3.5., boiarin; p. 26, IV.2.1.21., domn; p. 32, IV.2.1.102., sămință.

2.1.111. semn, în sintagma: semn de stricăciune 'cicatrice de lepră', în BB: „*La om, de se va face oare căruia în piela fălti lui struncinătură de semnare au*

semnu de stricăciune“ (Lv., 13, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Semn de bube, începătură de mișălie*”), după gr. Ἀνθρώπω ἐὰν τινι γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ οὐλὴ σημασίας ἢ τηλαυγής [(τὸ) χρώς, -ωτὸς ‘la peau du corps’; (ἡ) οὐλὴ, -ῆς ‘cicatrice’, ‘marque d'une blessure guérie’; (ἡ) σημασία, -ας ‘signe’, ‘marque’; vb. τηλαυγέω, -ῶ ‘briller au loin’; adj. τηλαυγής, -ῆς, -ές ‘qui brille au loin’ <vb. αὐγέω ‘leuchten’; (ἡ) αὐγή, -ῆς ‘Lichtstrahl’; intreaga sintagmă însemnă: ‘cicatrice strălucitoare a unui semn (de lepră)’]. Cuvîntul *semn*, cu sensul ‘cicatrice’, se mai întâlneste și în Lv., 13, 28, în toate cele trei texte: „*Semnul arsuriilor iaste*” (in ms. 45: „*Sămnul*”), după gr. οὐλὴ τοῦ κατακαύματός ἐστη [(τὸ) κατάκαυμα, -ατος ‘ce qui a été brûlé’; ‘incendié’]. Cf. mai jos, p. 40, IV.2.2.73., stricăciune; IV.2.2.75., struncinătură.

2.1.112. sfîntenie 'sanctuar', 'lăcaș sfînt', în BB: „*La sfîntenie nu va intra*” (Lv., 12, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „*În sfîntire să nu intre*”), după gr. καὶ εἰς τὸ ἄγιαστήριον οὐκ εἰσελύσεται [(τὸ) ἄγιαστήριον, -ou ‘sanctuaire’ (<ἄγιος, -α, -ou ‘saint’); vb. εἰσέρχομαι, viit. εἰσελεύσομαι ‘entrer dans’, ‘s’introduire dans’].

2.1.113. sfîntire 'sanctuar', in ms. 4389: „*Si în sfîntire să nu intre*” (Lv., 12, 4; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Biserică*”); vezi cuvîntul precedent.

2.1.114. sfînt 'sanctuar', 'lăcaș sfînt', in BB: „[Omul]...mergind el să să roage la sfînt” (Lv., 16, 17; în ms. 45: „*La sfîntu*”; în ms. 4389: „*În sfîntu*”), după gr. εἰσπορευομένου αὐτοῦ ἐξιλάσσασθαι ἐν τῷ ἄγιῳ [vb. εἰσπορεύων, viit. -εύσω ‘faire entrer’, med. εἰσπορεύομαι ‘entrer’; (τὸ) ἄγιον ‘le lieu saint’, ‘le sanctuaire’]. Cuvîntul, cu acest sens, mai este atestat în BB, Lv., 16, 2: „*Să nu între preste tot ceasulla sfînt*”; in ms. 45: „*La sfîntu*”; in ms. 4389: „*La sfînta*”. Vezi cuvîntele precedente: *sfîntire*, *sfîntenie*.

2.1.115. a simbăta 1. 'a ține ziua de simbăta', 'a sărbători simbăta', în BB: „*Vej simbăla simbelete voastre*” (Lv., 23, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Să prănușești praznicul*”), după gr. σαββατεῖτε τὰ σάββατα ὑμῶν [vb. σαββατίζω ‘célébrer le sabbat’; (τὸ) σάββατον, -ou ‘sabbat’; construcția este calchiată după ebraică, vezi Comentarii, 23, 32]. 2. '(despre pămîntul nelucrat) 'a se odihni', în BB: „*Aluncea va simbăta pămîntul și bine va vrea simbelete lui*. Toate zilele pustișirii lui va simbăla, carele n-au simbălat în simbelete voastre, cind lăcuiați pre dinsul” (Lv., 26, 35; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „*Va sărbăta*; „*N-ai sărbăta*”; în LvB: „*Va fi pămîntului sărbătoare*”), după gr. τότε σαββατεῖ ἡ γῆ... σαββατεῖ ἡ οὐρανοσφαῖτεσεν ἐν τοῖς σαββάτοις ὑμῶν.

2.1.116. simbăta 'sabat', 'zi de odihnă', în sintagma: simbăta simbetelor, în BB: „*Simbelete simbetelor, odilă nu va fi aceasta voao*” (Lv., 16, 31; in ms. 45: „*Simbele simbelor*”; in ms. 4389: „*Simbăla simbelor*”), după gr. σάββατα σαββάτων (modelul este preluat din ebraică); sl. събота събота. Sintagma este atestată și în BB, Lv., 23, 32: „*Simbele simbetelor va fi voao*”; in ms. 45: „*Simbele simbelor*”; in ms. 4389: „*Simbăla simbetelor*”; vezi cuvîntul precedent.

2.1.117. străin, în sintagma ca: *foc străin* 'păgînesc'; *străin de rudă* 1. 'care nu-i preot', 'laic, 2. 'de alt neam', neisraelitan', in BB: „*Cind aducea ei foc străin înaintea Domnului*” (Lv., 16, 1; in ms. 45, la fel; in ms. 4389: „*Foc strein*”), după gr. πῦρ ἀλλότριον [(τὸ) πῦρ, πῦρος ‘feu’; adj. ἀλλότριος, -α, -ou ‘étranger’] in BB: „*Si tot streinul de rudă nu va mînea sfînt*”, adică ‘cel care nu-i preot’, ‘laicul’ (Lv., 22, 10; in ms. 45, la fel; in ms. 4389: „*Tot care iaste de all neam*”), după gr. καὶ πᾶς ἀλλογενῆς [adj. ἀλλογενῆς, -ῆς, -ές ‘étranger’ <

<ἀλλός, -ή, -όν 'autre' + γενής (= τὸ γένος, -ου 'Ge-schlecht, Abstammung, Familie, Gattung'). Sensul 'care nu este israelitean' al sintagmei *străin de rudenă* mai apare în BB: „Si den mîna strîinului de rudenă să nu aducești daruri“ (Lv., 22, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Altui neam“), după gr. καὶ ἐκ χειρός ἀλλογενοῦς [(ἡ) χείρ, χειρός 'main'].

2.1.118. a *strîmbă*, în construcția: *a strîmba strîmbătate* 'a face cuiva injustiție, nedreptate', în BB: „Aiu strîmbătatea ce au strîmbat“ (Lv., 6, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Năcăzul cu ce au năcăjil“), după gr. ἢ τὸ ἀδίκημα ὃ ἡδίκησεν [vb. ἀδίκεω, -ῶ, viii. -ήσω 'être injuste'; (τὸ) ἀδίκημα, -ατος 'injustice, tort fait à quelqu'un].

2.1.119. *suflet* 1. 'individ', 'om', 'ființă', 'cineva', în BB: „Iară sufletul de va aduce dar jîrlă Domnului“ (Lv., 2, 1; la fel în ms. 45), după gr. Εάν δὲ ψυχὴ προσφέρῃ δῶρον θυσίαν τῷ κυρίῳ [(ἡ) ψυχή, -ῆς 'individu'; 'âme'; vb. προσφέρω 'apporter à'; (τὸ) δῶρον, -ου 'don fait aux dieux', 'offrande'; (ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice']. Sensul cuvîntului grecesc este calchiat din ebraică, vezi Comentarii, 2, 1. 2. 'viate', 'animal', în BB: „Si den tot sufletul viu den apă“ [Lv., 11, 10; în ms. 45: „Sufletul viu dentru apă“; în ms. 4 389: „Sufletul care lăciește în ape“ (Lv., 11, 11)], după gr. καὶ ἀπὸ πᾶσας ψυχῆς τῆς ζώσης ἐν τῷ ὕδατι [(ἡ) ζών, -ῆς 'vie'; (τὸ) ὕδωρ, ὕδατος 'eau'; 'fleuve', 'lac', 'mer'].

2.1.120. a (se) *supără* (*cuvia*) 'a fi ofensat', 'a ofensa' în BB: „Si să va supără sufletul meu vouă“ (Lv., 26 30; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Si vă va urî sufletul meu“; în LvB. „Si va urî pre voi sufletul meu“) după gr. καὶ προσωχθεῖ ἡ ψυχὴ μον ὑμῖν [vb. προσωχθέω, -ῶ 'être froissé'; προσωχθέω 'offenser'; (τὸ) προσώχθισμα, -ατος 'offence']. Construcția verbului a (se) *supără* cu dativul pronumelui personal (pl.) *vouă*, „Se va supără... vouă“, este calchiată după greacă; ὑμῖν este dat. pl. al pron. pers. de persoana a II-a. Construcția apare și în BB Lv., 26, 44: „Nice am supărât lor“ (la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Nice nu i-aș fi supărât“), după gr. οὐδὲ προσώχθισα αὐτοῖς.

2.1.121. *șarpe*, în sintagma: *cel-ce-se-bale-cu-serpii* 'o specie de lăcustă, numită în ebraică *har'gol*' (vezi Comentarii, 11, 22), în BB: „Si pre cel-ce-se-bale-cu-serpii, si cile-s asérneea lui“ (Lv., 11, 22; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text: „Sărpii“), după gr. τὸν ὄφιομάχην [(ὁ) ὄφιομάχης, -ου 'qui combat contre les serpents' <(ὁ) ὄφις, -εως 'serpent' + μάχομαι 'combaratre'].

2.1.122. *șapte*, în: *a saptea* 'săptămînă', în BB: „Până a doea zi ceia de apoi a saptea“, adică 'a doua zi a ultimei săptămîni' (Lv., 23, 16; în ms. 45: „Până a doeo zi ceia de apoi a seaptea“; în ms. 4 389: „Până a doaoa zi după săptămîna cea mai de pre urmă“), după gr. ἔως τῆς ἐπαύριον τῆς ἐσχάτης ἐβδόμης [ἔσχατος, -ή, -όν 'extrême', 'lointaine'; ἐβδόμος, -η, -ον 'septième'; (ἡ) ἐβδόμας, -άδος 'nombre sept'; 'semaine'].

2.1.123. a *tăia* 'a circumcidere', în BB: „Si a opta zi să tăie trupul-acoperemîntului-marginii lui“ (Lv., 12, 3; în ms. 45: „Să tăie trupul-acoperemîntului“; în ms. 4 389: „Să tăie împrejur trupul-lui-cel-de-margine“), după gr. καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὅγδοῃ περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ [vb. περιτέμνω 1. 'couper pour tout autour', 2. 'circonscire (en parlant des Juifs). Pentru celelalte cuvinte din acest text, vezi mai sus, p. 25, IV. 2.1.1., acoperemînt].

2.1.124. *tăiat*, în sintagma: *tăiat la limbă*, probabil 'rănit' (despre un defect pe care nu trebuia să-l aibă animalul adus ca jertfă), în BB: „Orbu, sau zdrobît, au tăiat la limbă“ (Lv., 22, 22; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Schiop“), după gr. ἢ γλωσσότμητον [adj. γλωσσότμηtos, -ος, -ον 'qui a la langue coupée'; vb.

γλωσσοτомéω, -ῶ 'couper la langue']. Vezi Comentarii, 22, 22.

2.1.125. *tăietură* 'incizie pe piele', 'tatuaș', în BB: „Si pre trupurile lor să nu tăie tăieturi“ (Lv., 21, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să nu facă tăieturi“), după gr. καὶ ἐπὶ τὰς σὰρκας αὐτῶν ἔστατεμοῦσιν ἐντομίδας [vb. κατατέμνω 'schniden', 'abschneiden'; (ἡ) ἐντομίς, -ίδος 'incision'].

2.1.126. *turnare* 'libație', în BB: „Si turnările lor deni și în zii“ (Lv., 23, 37; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: (grecesc) „Tururile“, după gr. καὶ σπονδαὶς αὐτῶν τὸ ρυθμέρων εἰς ἡμέραν [(ἡ) σπονδή, -ῆς 'libation' < vb. σπένδω viit. σπεῖται 'verser en forme de libation du vin', 'faire de libation', 'verser goutte à goutte'].

2.1.127. *jară*, în sintagma: *cel-de-jară* 'autohton', 'hăstinaș' (în cazul de față: 'israelitean'), în ms. 45: „O dreptate va fi celui nemeric și celui-de-jară“ (Lv., 24, 22; în BB: „Celuï-de loc“; în ms. 4 389: „Moseanului“), după gr. τῷ ἐγχωρίῳ [ἐγχώριος, -ος, -ον 'qui est du pays ou dans le pays', 'indigène']. Vezi mai sus, p. 28, IV. 2.1.46., loc; p. 31, IV. 2.1.76., pămint.

2.1.128. *țărină* 'unitate de măsură pentru lichide', în BB: „Cumpenile dirêpte, și cantarele dirêpte, și măsurile dirêpte, și țărină direaplă să fie între voi“ (Lv., 19, 36; în ms. 45: „Tărăndrea plă“), după gr. καὶ χοῦς δικαιος ἔσται ἐν ὑμῖν [N. Milesiu a făcut confuzie între două cuvinte grecești omofone: 1. (ὁ) χοῦς, gen. χοός, contras din χοές 'conge', 'mesure pour les liquides (environ trois litres et un quart)'; 'Kanne, als Maß (=12 κοτύλαι)' și 2. (ὁ, rar ἡ) χοῦς, gen. χοῦ sau χοός, contras din χόος, 'amas de terre, de sable'; 'tumulus ou tertre élevé sur un tombeau'; 'aufgeschüttete Erde, Schutt' (=pămint vărsat peste ceva, moloz, dărâmături); ambele cuvinte fac parte din familia vb. χέω, χέμαι 'gießen', 'schütten' (=a turna, a vârsa); cf. χούκος 'aus Erde bestehend', 'irdisch'; vezi H. Frisk, GEW, II, p. 1'090 - 1'093]. Traducătorul ms. 45, N. Milesiu, a avut în vedere cuvîntul χοῦς cu sensul 'grămadă de pămint', 'pămint vărsat' și l-a tradus prin *țărină*, fără a lua în seamă că fraza nu avea nici un sens. Eroarea lui Milesiu a fost preluată de diortositorii bucureșteni, care n-au făcut decât să înlocuiască varianta moldovenească *țărină* prin cea muntenescă *țărină*. Dar în lat., traducerea este justă: „Aequisque sextarius“ (lat. *sextarius* 'sextar, o măsură pentru lichide, 1/6 dintr-un *congius*, cam jumătate de litru']). Vezi Comentarii, 19, 36.

2.1.129. a (se) *uita* 'a ține pe cineva în necunoștință de cauză', 'a scăpa din atenția cuiva', 'a ascunde', în BB: „Iară de nu va cunoaște looolă adunarea fiilor lui Israel și va uita cuvințul den ochii adunării“ (Lv., 4; 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Se va uita cuvințul de la fata nărodului“), după gr. καὶ λαθῃ ὥημα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λανθάνω, λήθω, viii. λήσω, λαζθῆν 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgehen, unbekannt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen' (med.) 'vergessen, uneingedenk sein'; 'être caché ou inconnu à quelqu'un'; 'se tenir caché; échapper à tous les yeux; échapper à sa propre connaissance', 'ignorer, ne pas savoir']. Vezi mai sus, p. 30, IV. 2.1.69., ochi.

2.1.130. a *umbla*; vezi mai sus, p. 28, IV. 2.1.53., a merge.

2.1.131. a *unghi*, în construcția: *a unghi unghi* '(despre 'unélé animale') a avea copita despicate', în BB: „Si pre porcu, căce are copita despicate acesta și unghilește unghi de copită“ (Lv., 11, 7; în ms. 45 și în ms. 4 389: „...are copita geomănă“; construcția mai apare în BB, Lv., 11, 3, 4, 26), după gr. καὶ τὸν ὄν, ὅτι διχηλεῖ ὄπλην τοῦτο καὶ ὄνυχίζει ὄνυχας ὅπλης [(ὁ) ὄν, ὄνδος 'porc', 'cochon'; vb. διχηλέω, -ῶ 'avoar le pied fourchu'; (ἡ) ὄπλη, -ῆς 'sabot'; vb. ὄνυχίζω,

viiit. -ισω 'couper les ongles', 'fendre la corne du pied'; cf. adj. ὁνυχισμένος, -η, -ον 'qui a le sabot fendu, le pied fourchu'; (ό) ὄνυξ, -υχος 'ongle', 'sabot des animaux'.

2.1.132. unul una, numeral, cu valoare de pronume nehotărît în ms. 45: „Si va pune Aaron pre cei 2 ţapi scrii: sorſu, unul, Domnului și sorſul, unul, celui de slobodzit” (Lv., 16, 8; în BB și în ms. 4 389: „Un sort... alt sort”), după gr. καὶ ἐπιθήσει Ἀαρὼν ἐπὶ τούς δύο τράχυς κλήρους, κλήρον ἔνα τῷ κυρίῳ καὶ κλῆρον ἔνα τῷ ἀποτομαῖῳ [(ό) τράχος, -ου 'bouc'; (ό) κλήρος, -ου 'sort', 'lot'; εἰς 'einer', f. μία, n. ἕν, gen. ἐνός, μιᾶς; ἀποτομαῖος, -α, -ον 'expiaatoire'; (τὸ) ἀποτομαῖον 'victim expiaatoire', 'le bouc émissaire, chez les Juifs']; în ms. 45: „Vor jungheea pasărea, una, într-n vas de lut” (Lv., 14, 5; în BB: Vor jungheea o găină”; în ms. 4 389: „O pasărea”), după gr. καὶ σφάξουσι τὸ ὄρνιθεον, τὸ ἔν, εἰς ἀγγεῖον ὁ τράχινον [vb. σφάξω, viit. σφάξω 'tuer', 'sacrifier'; (τὸ) ἔν este n. pl. al numeralului cardinal 1; (τὸ) αγγεῖον, -ον 'vase'; adj. ὁ τράχινος, -η, -ον 'de terre cuite'. Cf. p. 10, II. 4.6.0.

2.1.133. a urma 'a fi discipol (partizan, servitor) al cuiu'; 'a insotி, în BB: „Si sufletul care va urma la cai de băsniescă den pîntecă au la vrăjitorii” (Lv., 20, 6; în ms. 45: „...ce grăiescă”; în ms. 4 389: „Va urma basnelor celor den pîntecă”), după gr. καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἀν ἐπακολουθήσῃ ἔγγαστριμύθους [vb. ἐπακολουθέω, -ω 1. 'accompagner', 'suivre', 2. 'être disciple, partisan, serviteur de quelqu'un']. Vezi mai sus, p. 25, IV. 2.1.7. a băsnui; IV. 2.1.8 băsnitor.

2.1.134. vas 1. în sintagma: vas de oală, vezi mai sus, p. 29, IV. 2.1.67., oală. 2. 'obiecte casnice', 'calabalic', 'catrafuse', în sintagma: vas de piele 'obiect de piele', în BB: „Si nu se va revărsa pipăirea în haină, au în ieſătură, au în torlu, au în vasul de piele” (Lv., 13, 53; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Sau în fiecă vas va fi de piele”), după gr. ἡ ἐπαντὶ σκεψεὶ δερματίνῳ [(τὸ) σκεψος, la sg. 'vas'; la pl. 'obiecte casnice', 'calabalic' adj. δερματίνος, -α, -ον 'de cuir']. Termenul vas cu sensul 2. apare și în Lv., 13, 57, 58, 59, în cele trei texte studiate. Cf. ST. L. FAC., p. 96, IV. 2.2.56.

2.1.135. a (se) vârsa, în construcția: a se vârsa cu vârsare 'a erupe' (despre o eczemă), în BB: „Iar de se va vârsa cu vârsare în piele” (Lv., 13, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. Εάν δὲ διαχύσει διαχέντα ἐν τῷ δέρματι [vb. διαχέω 'répandre', 'disperser', 'épanouir']. Sensul în discuție al vb. a se vârsa nu este înregistrat în H. Tiktin² DRG, s.v. El apare însă la subșt. vârsal 'Pocken, Blattern'. Despre sensul ultimului cuvint, autorul afirmă că reprezintă „o evoluție semantică obscură” („dunkel”). Dar exemplele din studiul de față arată că avem a face cu un calc semantic după limba grecească a Bibliei, care apare în ms. 45, de unde a fost preluat și în celelalte două texte de care ne ocupăm: BB și ms. 4 389. Pentru exprimarea același proces, în textele studiate mai sunt folosite vb. a se revârsa (vezi mai sus, p. 32, IV. 2.1.92. și a se risipi IV. 2.1.96).

2.1.136. vârsătură 'eruptie pe piele', 'eczemă', în ms. 4 389: „Iar de se vârsa cu vârsăluri buba în piele” (Lv., 13, 35); vezi cuvîntul precedent.

2.1.137. vechi, în sintagma: vechile vechilor 'roadele anilor anteriori', în BB: „Veſt mîncă vechile vechilor” (Lv., 25, 22; în ms. 45: „Vechi a vechilor”; în ms. 4 389: „Célé vechi ale celor(ani) vechi”), după gr. καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν [vb. φάγω, φάγουμαι 'manger'; adj. παλαιός, -ή, -ον 'ancien']. Construcția se întâlnește și în Lv. 26, 10. În greacă, ea este preluată din ebraică; vezi Comentarii, 25, 22.

2.1.138. a se vedea 'a apărea', 'a se arăta', în BB: „Ca o pipăire mi s-a văzut mie în casă” (Lv., 14, 35; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Ca semn de misălie se-au

arădat în casa mea“). după gr. ὁσπερ ἀφῆ ἐώραται μοι ἐν τῇ οἰκίᾳ [vb. ὅράω, viit. ὄφομαι, pt. ἐώρακα 'voir'; 'sentir', 's'apercevoir de'].

2.1.139. vedere 'aspectul exterior', 'infățișare', 'suprafață', în BB: „Si vederea pipăirii iasle afund de pielea trupului” (Lv., 13, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Vederea stricăciunii”), după gr. ἡ ὄψις τῆς ἀφῆς [(ή) ὄψις, -εως 'vue', 'aparence'; pentru pipăire, vezi mai sus, p. 31, IV. 2.1.80. Cuvîntul vedere, cu sensul menționat, se mai întâlnește în BB, Lv., 13, 25, 32, 34, 55. Sensul în discuție nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.

2.1.140. vinars 'rachiu', în ms. 45: „Vin și vinars nu vezi bea, tu și fiii tăi” (Lv., 10, 9; pe marginea textului, este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul rachiu, care este folosit în BB și în ms. 4 389; în text), după germ. Brannlwein, care a pătruns ca termen literar în dialectul săesc din Transilvania prin secolul al XVI-lea: săs. prantvein (1528); prantweln (1546); în dialectul săesc, circulă și expr. der gebrânte Weng, precum și denumirea Pâli (<magh.); vezi SSW, I, p. 706. Astăzi, denumirea vinars, pentru 'rachiu', formează o arie unitară în Transilvania propriu-zisă, și anume în județele Sămășeu, Năsăud, Turda, Mureș, Alba, Hunedoara, Sibiu [pct. 95, 102, 105, 130, 141, 219, 235, 250, 260, din ALRM I (E. Petrovici), h. 163; vezi și ALR SN, I, h. 248, 250, 252; IV, h. 1 130]. Zona compactă din centrul țării în care se spune vinars este mărginită de ariile, tot unitare, ale unor denamiri ca palincă, în Crișana și nord-vestul Transilvaniei, horilcă, în Maramureș și prin Bucovina, rachiu (și tuică) în Țara Veche și în sud-estul Transilvaniei, și răchie, în Banat și în sudul Crișanei. În această situație, este remarcabil faptul că într-un text cu trăsături moldovenesti atât de numeroase apare un ardelenism atât de pregnant. El se alătură altor elemente săsești întâlnite în cărțile studiate din ms. 45: gardină, gonț, janc, și jâncui. Ca și ultimele două, vinars ar putea fi atribuit revizorului acestui text al lui Nicolae Milescu, anume mitropolitul Dosoftei sau unor colaboratori ai acestuia, cum presupune N. A. Ursu. Remarcabil este amănuntul că vinars este prezent în scrierile lui Dosoftei, ca de altfel și janc, și jâncui, precum și altă ardelenisme cum sint afund, arină, fânină, și stuipă (vezi N. A. Ursu, NOI. INFORM., III, p. 45). Prima atestare a cuvîntului vinars este cca 1670 (H. Tiktin², DRG, s.v.). Ms. 45 datează cam din același timp: cca 1665–1685.

2.1.141. vițel, în sintagma: vițel din boi (sau din vacă), în BB: „Si va aduce... vițel den boi curat Domnului, pentru păcat” (Lv., 4, 3; și în : 9, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. μόσχον ἐκ βοῶν ἔμωμον [(ό) μόσχος, -ου 'junges Rind'; 'veau'; (ό) βοῦς, gen. βοός 'boeuf']; și: vițel den vaci, în BB: „Si vițel den vaci, și berbecă” (Lv., 9, 4; în ms. 45: „Vițălul den vaci”; în ms. 4 389: „Vițel den boi”, după gr. μόσχον ἐκ βοῶν [(ή) βοῦς 'vache'].

2.1.142. a vina, în construcția: a vîna vînal, în BB: „Om carele va vîna vînal, hîară au pasăre” (Lv., 17, 13; în ms. 45, la fel), după gr. ὅς ἀν θηρεύη θήρευμα θηρίον ἡ πετεινόν [vb. θηρεύω, viit. θηρεύω 'chasser les animaux sauvages'; (τὸ) θήρευμα -ατος 'gibier, proi, capture, ce qui l'on poursuit'; (τὸ) θηρίον, -ον 'bête sauvage'; adj. πετεινός, -ή, -όν 'volatile, ce qui est de l'espèce des oiseaux'].

2.1.143. vînzare, în expr.: a se da vînzare 'a vinde', în BB: Iară de vei da vînzare aproapelui tău” (Lv., 25, 14; în ms. 45: „De se va da vîndzare”; în ms. 4 389: „De vei da negoi”), după gr. Εάν δὲ ἀποδῷ πράσιν τῷ πλησίον σου [vb. ἀποδίδωμι, viit. ἀποδώσω 'donner à quelqu'un ce qui lui est dû', 'payer'; 'vendre'; (τὸ) πράγμα; -εος, -ους 'affaire', 'chose'].

2.1.144. vrajă, în sintagma : *a căuta vraja pasărilor* 'a prezice viitorul după zborul pasărilor', în BB : „Nice să căutați vraja pasărilor“ (Lv., 19, 26 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Vraja de la pasări*“), după gr. οὐδεὶς ὄρνιθος κοπήσεσθε [vb. ὄρνιθος κοπέω, -ῶ 'observer les oiseaux pour en tirer des présages' ; 'prendre les augures'].

2.1.145. zăcere, în expr. : *a da zăcere* 'a avea relații sexuale', în BB : „*Cineș va da zăcerea lui în dobitoc cu patru picioare cu moarte să să omoară*“ (Lv., 20, 15 ; în ms. 45 : „*Cine va da dzăcerea lui întru patru picioare*“; pe margine: *dobitoc*; în ms. 4 389 : „*Cineș va da patul lui la dobitoc*“), după gr. καὶ ὅς ἂν δῷ κοιτάσιαν αὐτοῦ ἐν τετράποδι [vb. κοιτάζω, viit. -άσω 'mettre au lit', 'coucher', 'dormir'; (ἡ) κοιτάσια, -ας 'commerce charnel']. Cf. p. 30, IV. 2.1.72., e.

2.1.146. zi, în sintagma : *den zi în zi* 'în fiecare zi' 'zilnic', în BB : „*Să aduceți... turnările lor den zi în zi*“ (Lv., 23, 37 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ἡμέραν εἰς ἡμέρας 'chaque jour', 'de jour en jour'. Cf. ST.L. EX., p. 47, IV. 2.1. 104.

2.1.147. a zice, în construcția cu valoare intensivă : *a zice zicind*, în BB : „*Zi cătră Aaron zicind*“ (Lv., 21, 16 ; în ms. 45 : „*Dzi... dzicind*“; în ms. 4 389 : „*Grăiese... și-i zi*“), după gr. εἴπον πρός Ααρών λέγων [vb. λέγω, aor. εἴπον <vb. ἔπω 'dire', 'parler'].

2.1.148. zmult, în sintagma : *zmult la ochi* 'tăără gene', în BB : „*Au pecinginos, zmult la ochi*“ (Lv., 21, 19 ; în ms. 45 : „*Pânihos la ochi*“; în ms. 4 389 : „*Va avea albeațe la ochi*“), după gr. ἥπτιλλος τοῦς ὀφταλμούς [adj. πτίλος, -ος sau -η, -ον 'déplumé'; 'qui a perdu ses cils, en parlant des paupières']. Vezi Comentarii, 21, 19.

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

Sensurile diferențiate de cele actuale ale multor cuvinte din cele de mai jos au ca motivăție calchiera, neidentificată încă, a acestor sensuri după modelele străine : grecesc, și, mai rar, slavonesc. În alte cazuri, incluzarea pe listă este datorată caracterului arhaic al unor sensuri sau faptului că termenul respectiv cunoaște în textele studiate prima sa atestare literară. În multe privințe, cuvintele care urmează prezintă caracteristici comune cu cele discutate în primul capitol dedicat studiului vocabularului. Aceste capitulo de lexic se completează reciproc, criteriile de diferențiere și de grupare fiind destul de incerte în multe cazuri.

2.2.1. adaos 'dobindă', în expr. : *a da pe (in) adaos* 'a da ceva cu condiția de a primi înapoi mai mult', în BB : „*Pre adaos să nu dai bucatele tale*“ (Lv., 25, 37 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*În adaos*“). Această expresie este înregistrată în DA. Ea poate fi o creație românească, dar la fel de bine s-ar putea explica drept o transpunere servilă a modelului grecesc: ἐπὶ πλεονασμῷ οὐ δώσις αὐτῷ τὰ βρώματά σου [(δ) πλεονασμός, -ου 'surabondance', 'redondance'; (τὸ) βρῶμα, -ατος 'nourriture', 'aliment'].

2.2.2. aluat 1. 'drojdie' (fr. levain; germ. Hefe), în ms. 4 389 : „*Järtva... să nu se facă cu aluat*“ (Lv., 2, 11 ; în BB : „*Jirtva... nu faceți dospită*“; în ms. 45, ca în BB). 2. (prin extensiune) 'pâine dospită', în BB : „*Tot aluatul și toată mierea*“ (Lv., 2, 12 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.2.3. amurită 'furnicături după amorteală', cu mincărime, în ms. 45 : „*Orbu, au zdrobil, au iăiat la limbă, au amurită, au riios, au pecinginos*“ (Lv., 22, 22 ; în BB : „*Au avind negi*“; în ms. 4 389 : „*Cu vicrimi*“). Prin amurită, Nicolae Milescu a tradus gr. (ἡ) μυρμηκῶντα [vb. μυρμηκίζω, viit. -ίσω 'ressentir des démangeaison' (= a simți mincărime); 'être formigant (en parlant de pouls)'; (τό) μυρμήκιον, -ου 1. 'petite fourmi', 2. 'sorte d'araignée', 3. 'sorte de verrue';

(6) μυρμηκιασμός, -οῦ 'éruption de verrue avec dé-mangeaison' (=erupție de negi cu mincărime). Ultimul sens (și cuvintul negi) este prezent în BB: „*Avind negi*“.

2.2.4. arătură 'cîmp cultivat', 'ogor', 'tarină' (sens atestat în DA începând abia de la Alecsandri), în ms. 4 389 : „*Si secerind voi secerișul arăturilor voastră*“ (Lv. 19, 9 ; în BB : „*Tarină*“; în ms. 45 : „*Pământului*“). Termenul mai apare în ms. 4 389 Lv., 25, 4, 5, 12 ; 27. Cf. ST. L. EX., p. 47, IV. 2.2.4.

2.2.5. argint 'bani' (sens arhaic și popular, vezi DA, s. v.), în toate cele trei texte de care ne ocupăm ; de exemplu, în BB și în ms. 45 : „*Argintul tău*“ 'bani tăi' (Lv., 25, 37 ; în ms. 4 389 : „*Banii tăi*“); și în ms. 4 389 : „*Cu argint*“ (Lv., 22, 11 ; în acest text, pe margine, de aceeași mină, este adăugat : „*Cu bani*“).

2.2.6. a avea, în expr. : *a avea pre sine* 'a avea menstruație', în BB : „*Si ceia ce are pre sine intru necurăția ci*“ (Lv., 15, 33 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 3 389 : „*Si ceia ce-i va cură singele în spurcăciunea ei*“); în BB : „*Dupre necurăția ce are pre sine*“ [Lv., 15, 26 ; în ms. 45 : „*Necurăția cîndu are pre sine*“ (15, 25) ; în ms. 4 389 : „*După necurăția spurcăciunii ei*“]; în BB : „*Muiereea ce va avea pre sine*“ (Lv., 20, 18 ; în ms. 45 : „*Ce are pre sine*“; în ms. „*Muiereea pingărită*“). În textul grecesc lipsește această construcție. Ea a fost introdusă în versiunea românească de Nicolae Milescu. În DA, această expresie nu a fost înregistrată, dar se găsește în H. Tiktin², DRG, s.v.: „LV a avea pre sine 'menstruieren'; atestări din *Şapte taine* și din BB. Expressia are bază populară, cum se poate vedea din ALR. II, Supl., h. 1, p. 1, *menstruatie*. Astfel, în mai multe localități din Moldova și din Basarabia, răspunsurile informatorilor la întrebarea anchetatorului pentru conceptual respectiv constau din expresii eufemistice verbale care conțin forme ale verbului *a avea* : *are pe dinsa* ; *are la perior* (=period), în pct. 605 ; *are pe luni*, în pct. 531 ; *le are, le are la fire*, în pct. 414, 537 ; *le are*, în pct. 514 ; *arc la fel*, în pct. 520 ; *arc pe cămașă*, în pct. 478, 666 ; *au la cămașă*, în pct. 463.

2.2.7. bubă 'eczemă de lepră', 'lepră', în ms. 4 389 : Lv., 13, 6, 13, 33, 33, 34, 35, 37, 46, 50, 51, 54 [55], 55, 56. Tot în ms. 4 389, în sintagme ca : „*Bubă-albă* 'lepră' (Lv., 13, 9 [10], 19, 41); „*Bubă-de-mișălie* 'id'. (Lv., 13, 2, 25, 59); „*Bubă-necurăță*“ (Lv., 13, 51); „*Bubă-roșie*“ (Lv., 13, 42); „*Buba-stricăciunii* 'lepră' (Lv., 13, 58); „*Bubă-de-stricăciune* 'id.' (Lv., 13, 49); „*Semn-de-bube* 'cicatrice' (Lv., 13, 2).

2.2.8. ciștiig 'posesiune', 'stăpinire', în ms. 4 389 : *Voi vel moșina pământul lor, eu il voiu da voadă intru ciștiig*“ (Lv., 20, 24 ; în BB și în ms. 45 : „*Întru avere*“).

2.2.9. a ciștiiga 1. 'a lăa în posesiune', în ms. 4 389 : „*În toate fărăle cîte vei ciștiiga voi*“ (Lv., 14, 34 ; în BB : „*Pământului celui ciștiigă voao*“; în ms. 45 : „*Pământului celui ce vezi avea*“). 2. 'a cumpăra', în ms. 4 389 : „*De ca ciștiiga preotul vreun suslet cumpărindu-l cu argint*“ (Lv., 22, 11 ; în BB : „*De va cumpăra suslet cumpărăl cu argint*“; la fel în ms. 45); în ms. 4 389 : „*Întru moșinarea celui ce o au ciștiigal*“ (Lv., 25, 30 ; în BB și în ms. 45 : „*Au cumpărăl*“). Cf. ST. L. FAC., p. 97, IV. 2.3.22.

2.2.10. a se clăti 'a se mișca tirindu-se pe pămînt' (despre reptile), în ms. 45 : „*Întru toate țărătoarele ce să clătesc pre pămîntu*“ (Lv., 11, 44 ; la fel în ms. 4 389 ; ; în BB : „*Să mișcă*“). Cf. ST. L. FAC., p. 97, IV. 2.3.23.

2.2.11. cref 'cîrlionț', 'zuluf', 'buclă', în BB : „*Să nu faceți cref den chica capului vostru*“ (Lv., 19, 27 ; în ms. 45 : „*Ciucă*“).

2.2.12. cûrare 'menstruație', în ms. 4 389 : „*Muiereea căriia-i va cură cûrarea singelui*“ (Lv., 15, 25 ; în BB și în ms. 45 : „*Cursăre de singe*“); vezi mai sus, p. 16; IV.1.1,5,

2.2.13. curs 'scurgere', 'secreție a unor organe', în BB : „De se va curăți cel ce-i cură sămința de cursul lui“ (Lv., 15, 13 ; în ms. 45 : „De se va curăți cel înfrințu de cursul lui“; în ms. 4 389 : „De se va curăți cela ce și-au vărsat sămința de vărsarea seminței sale“); în BB, și în : Lv., 15, 15 ; 19, 28, 30 ; la fel în ms. 45. Nu este exclus să avem o face cu un calc după gr. (ἢ φύτεις, -εως 'cours', 'écoulement' <vb. φέω 'couler'.

2.2.14. cursoare 'scurgere de singe', în BB : „Și mutierea de-i va cură cursoare de singe...toate zilele cursorii necurății ei“ (Lv., 15, 25 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „Cărarea“).

2.2.15. a curvi trans. (factitiv) 'a face, a determina pe o femeie să devină curvă', 'a prostitua', în BB : „Să nu pîngărești pre fata ta ca să o curvezi pre dînsa“ (Lv., 19, 29 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cf. gr. ἔποντες (vp. πόνεθαι, viit. -εύσω 'vivre dans la prostitution, en faire métier'.

2.2.16. denlăuntruri pl. t. 'mărunte', în ms. 4 389 : „Si luă Moisei și părțile, și seul, și denlăuntrurile, și picioarele și le spălă cu apă“ (Lv., 8, 19 [20] ; pe margine, de aceeași mină : „Mațele cu drobul“ [gr. (ἢ) κοιλία, -ας 'cavité du ventre'; sl. овтре]. Cuvintul mai apare în ms. 4 389, în Lv., 9, 14.

2.2.17. a despua 'a împărți', 'a despica' (sens neînregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 45 : „Si va înfringe pre el den aripi și nu o va despua“ (Lv., 1, 17 ; în BB : „Va împărți“; în ms. 4 389 : „Să despară“, iar pe margine : „Dăspice“).

2.2.18. desert 'partea scobită a corpului la animale, între ultima coastă și osul soldului', în ms. 4 389 : „La dășărli“ (Lv., 3, 10 ; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mină, pentru ii, din text ; în BB : „La coapse“; în ms. 45 : „La stânghi“); în ms. 4 389 : „Si tot scul lui să se ia de la dinsul și dășărurile, și praporul“ (Lv., 7, 3).

2.2.19. dichis 'vas', în ms. 4 389 : „Tot dichisul pre care va sădea“ (Lv., 15, 26 ; și în 15, 23 ; în BB și în ms. 45 : „Vasul“). Cf. ST. L. FAC., p. 96, IV. 2.2.36., vas : ST. L. EX., p. 48, IV. 2.2.20. dichis.

2.2.20. fire 'menstruație' (sens atestat în DA la Varlaam), în ms. 4 389 : „După zilele osebirei firei necurăției ei“ (Lv., 12, 2 ; în BB și în ms. 45 : „Necurăției“). Vezi mai sus, IV.2.2.6., a avea.

2.2.21. a filii 'despre frunze' 'a se mișca în bătaia vîntului', în ms. 4 389 : „Ii va goni sunetul frunzei cănd va filii“ (Lv., 26, 36 ; în BB și în ms. 45 : „Fruntă mulindu-se“). Vb. a filii cunoaște în acest text prima sa atestare literară : cca 1665 – 1680, față de anul 1822, din H. Tiktin², DRG, s.v.

2.2.22. fluier 'gambă', 'parte a piciorului de la labă pînă la genunchi', în BB : „Care au fluiere mai sus de picioarele lor ca să saie cu ele pre pămînt“ (despre un soi de lăcuste) (Lv., 11, 21 ; în ms. 45 : „Carele au vine“; în ms. 4 389 : „Care au genuche“). În gr. : (το) σκέλος, -εως, -ους 'jambe'.

2.2.23. frint 'bolnav de blenoragie', vezi mai jos, p. 37–39, IV.2.2.34., înfrint.

2.2.24. frintură 'blenoragie', 'gonoree'; 'scurgere de spermă', în ms. 4 389 : „Cel înfrint de frintura sa“ (Lv., 15, 13 ; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mină, pentru a explica fraza din text : „Cela ce și-au vărsat sămința de vărsarea seminței sale“). Vezi mai jos, p. 37, IV.2.2.34., înfrint.

2.2.25. geamână, -ă 'despicat, -ă' (despre copită) (sens neînregistrat în DA, s.v. și în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 45 : „La copită nu-i geamână“; în ms. 4 389, la fel ; în BB : „Nu e despicat“; în ms. 45 : „Ungheia nu-i geamână“ (Lv., 11, 6); în ms. 45 : „Acesta are copita geamână“ (Lv., 11, 7). S-ar putea să fie vorba de o influență a textului grecesc : gr. καὶ ὁ πλήν οὐ διχῆλει [vb. διχήλεω, -ῶ 'avoit le pied fourchu'].

2.2.26. greci, în sintagma : la greci 'în versiunea grecească a Biblici', în ms. 4 389 : „La greci aici i-a-tă cap 7“ (Lv., 7, 33 ; aceste cuvinte sunt scrise pe margine, de aceeași mină); și ms. 4 389 : „La greci“ (Lv., 11, 21 [22]; cuvinte adăugate pe marginea textului, de aceeași mină). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.21.

2.2.27. iertare 'eliberare' (este sensul etimologic, neînregistrat în DA și în H. Tiktin², DRG, s.v. : <lat. *liberlo*, -āre<adj. *libertus*, -a, -um, 'eliberat din sclavie'; DA, s.v.), în BB : „Iară de va răminea pușintel den ani la anul ierlării, și va socoli lui după anii lui“ (Lv., 23, 51).

2.2.28. împotrivnie 'adversar', 'dușman', 'vrăjmaș', în BB : „Vezi semăna în zădar semințile voastre și le vor mîncă împotrinvicii vostră“ (Lv., 26, 16 ; în ms. 45 : „Nepriatenii“; în ms. 4 389 : „Vrăjmașii“). Este posibilă o influență a textului grecesc, care are ori υπερενατοι [adj. υπερενατος, -ος, -ον 'à l'opposite', 'opposé', 'contraire' d'où par ext. 'ennemi', 'adversaire' < ἐνεντίος, -α, -ον 'contraire'].

2.2.29. imprejur 'ținut', 'regiune', 'satele din jur', în BB : „Cîști sunt pe imprejurul tău dentr-înșii să agonișisi rob și roabă“ (Lv., 25, 44; la fel în ms. 4389; în ms. 45 : „Preimpregiurul“). Ca și în cazul cuvântului precedent, diortositorii bucureșteni ai BB s-au putut lăsa influența de textul grecesc, în care apare cuvântul (ὅ) κύριος, -ος, -ον 1. 'cercle', 2. (in *Bible*) 'les villages d'alentour'.

2.2.30. a încălța 'a îmbrăca', în ms. 4 389 : „Să se îmbrace preotul în haină de in și nădragi de in să încalze pre trupul său“ (Lv., 6, 11; în BB și în ms. 45 : „Va îmbrăca“).

2.2.31. încurmezișat, -ă 'contrariu', 'contradictoriu', 'care contrarie'; 'oblic', în BB : „Voiu mîrge și eu cu voi cu minie încurmezișă“ (Lv., 26, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : „Cu urgia mea cea desăvîrșită“; în LvB : „Eu încă voi imbla în aleanul vostru“). Cuvântul mai apare în BB și în ms. 45; în ultimul caz : încurmedzișă (Lv., 25, 41; în ms. 4 389 : „Voiu umbla...în urgie cu străinătate“). Alte exemple, în DA, s.v. Vezi Comentarii, 26, 41. El traduce gr. πλάγιος, -α sau -ος, -ον 'oblique', 'qui n'est pas droit', 'qui emploie des moyens obliques', 'qui prend des voies détournées, astucieux'.

2.2.32. îndeșert, în sintagma : cel îndeșert, folosită pentru 'idol', 'zeieta pagină', prin traducerea gr. τοῖς ματαῖος (adj. μάταος, -ος sau -α, -ον 'vain', 'inutile'; 'frivole', 'futile'), în BB : „Si nu va mai junghia jîrlvele lor celor îndeșărți“ (Lv., 17, 7; în ms. 45 : „Celor de nimic“). Vezi Comentarii, 17, 7.

2.2.33. a (se) înfringe 1. 'a fringe', 'a rupe', vezi mai sus, p. 27, IV.2.1.36. 2. a căpăta, a avea seurgere, blenoragie (sculament), în BB : „Si s-au înfrint în curgerea lui“ (Lv., 15, 33; în ms. 45 : „Sau înfrintu intrucursul lui“; în ms. 4 389 : „Cela ce și va vărsa sămința cu cărărea sa“); în ms. 4 389 : „Ce se-au înfrint“ (Lv., 15, 6; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mină, spre a explica sintagma : „Cela ce și-au vărsat sămința“, din text. Vezi cuvântul următor.

2.2.34. înfrint adj. (<a înfringe, cu sensul 2; vezi cuvântul precedent) 'bolnav de blenoragie'; 'care are seurgere (de spermă)', în ms. 45 : „Tot patul carele va dormi pre el cel înfrințu necural va fi“ (Lv., 15, 4; în BB : „Celui ce cură sămința“; în ms. 4 389 : „Cel frinț“; pe margine, de aceeași mină, au fost adăugate cuvintele : „Ce și-au vărsat sămința“). În gr. : ὁ γονοφύνης (τοῦ γονοφύνης); în lat. : „Fluxus semenis“. Cuvântul înfrint, cu sensul menționat mai sus, se mai întâlnește în ms. 45, Lv., 15, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 32 [31], 33 [32]; și în ms. 4 389 : „Va fi înfrint“ (Lv., 22, 4;

aceste cuvinte sint scrise pe margine, de aceeași mînă, ca explicație pentru : „*lî va fi curs sămînþa*”, din text).

Verbul *a înfringe* (și *a fringe*) cu sensul ‘a fi bolnav de blenoragie’, ‘a avea seurgere (de spermă)’ este înregistrat în DA, pe baza unui exemplu din BB (Lv., 15, 33). De asemenea, el apare în H. Tiktin², DRG, s.v. Dar adj. *înfrint* (și *frînt*) ‘bolnav de blenoragie; ‘cu seurgere (de spermă)’ nu a fost înregistrat în nici un dicționar. Prima lui atestare literară este din ms. 45 și din ms. 4 389 (cca 1665–1680). În DA, este prezent derivatul *frintură* (<*a fringe*), cu sensul ‘blenoragie’. De asemenea, în acest dicționar apare expr. „*S-a frînt*”, cu sensul ‘a abuzat de viața sexuală’. Aceștor atestări sporadice și relativ recente (din secolul al XIX-lea și al XX-lea) ale cuvintelor de mai sus, cu sensul menționat, li se alătură încă două din ALR II, Supl., MN [4 897], p. 6, *a avut poluþie: să-nfringe* ‘are poluþie’, în pct. 762 (Valea-Lungă-Cricov, jud. Dimboviþa); *să fringe* ‘are poluþie’ (cu explicaþia informatorului: „din frintura ceia să îscă sculament”), pct. 537, Mirceþti, jud. Iaþi.

Sensul legat de bolile venerice al verbului *a înfringe* nu a fost explicat pînă acum. Numai în cazul derivatului *frintură* ‘blenoragie’, autorii DA (probabil S. Puþcariu) au formulat ipoteza că acest sens ar fi rezultatul unei evoluþii semantice care ar fi avut drept verigă de legătură sensul ‘betesug’ rezultat în urma unei fracturi de os sau de organ³. O asemenea evoluþie semantică, fiind artificială, este greu de admis.

Este de netăgăduit faptul că sensul legat de bolile venerice nu aparþine sferei semantice a vb. *a înfringe* (și *a fringe*), a adj. *înfrint* (și *frînt*), a subst. *frintură*, care provin din lat. *frango*, -ere ‘rompre’, ‘brisare’; *infrango*, -ere (clas. *infringere*) ‘brisare contre’, ‘abatre’; ‘fléchir’, respectiv din lat. *fractura*, -ae, refacut după *a fringe* (vezi CDDE, nr. 648). Sensul, cu totul neobișnuit și cu o circulaþie relativ restrînsă, legat de bolile venerice, trebuie să aparþină unui cu totul alt etimon, care numai din întîmplare a fost introdus în familia verbului *a înfringe*. Acest etimon vom încerca să-l identificăm în cele ce urmează.

În cîmpul semantic referitor la bolile venerice, circulaþă, în vorbirea populară, denumirea *frenþe*, s.f. pl. ‘sifilis’; și : *frenþă*, *frenþie*, cu variante ca *sfranþ*, *sfrancþ*, *sfrenþie*, *sfrenþie*; apoi *frenþuþ*; vb. *a sfrenþi*; *frenþit*, -ă; *sfrenþos*, -oasă; *frenþuþit*, -ă (la ANON. CAR.), adj., subst. ‘bolnav de boale lumeþti’, ‘sifilitic’. Etimonul de la baza tuturor acestor variante este numele etnic al francezilor: lat. med. *francus*, -i; cf. și magr. *φράγκος*. Boala s-a răspîndit în Europa din Franþa. De aceea, ea a fost numită în diferite limbi cu cuvinte care conþin etnonimul respectiv: ngr. *μαλαφράντσα*; alb. *malafrantë*; rus. *frîanka* ‘sifilis’, virus. *frenþuga*, *frenþuga* ‘id.’ (polon. *franca*, *francuza*); magh. *franc*, *frâncă*, *francu* ‘id.’. Din această din urmă limbă, cuvîntul a pătruns și în română (vezi Lajos Tamás, EWUR, p. 361).

Numele etnic al francezilor a pătruns și în limba turcă, cu forma *frenk* (și *frenþi*). În expresia tc. „*frenk ileti*”, el denumește maladia ‘frânkische Krankheit, d.h. Syphilis’; *ileti* <arab. *illa* ‘Kränkheit’ (vezi K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927, nr. 612). Cuvîntul turcesc, din motive fonetice, nu poate fi dat ca etimon al rom. *franþia*, *sfranþia*, cum face K. Lokotsch, op. cit.,: prezenþa lui -i, (-i) trimite la variantele din maghiară, eventual din poloneză și din neogrecă. Dar în limba turcă există și cuvîntul *frenþi*, în sintagma *frenþi seraser* ‘Brokat, Seide mit Gold und Silber durchwirkt’, al căruia sens este legat tot de etnonimul *francus*:

Acest cuvînt turcesc a pătruns, într-adevăr, în română, cum spune K. Lokotsch, în formă *frenghie* ‘Brokat’, și anume încă din secolul al XVI-lea (anul 1564). Fiind apropiat de vorbitori de rom. *fringhe* ‘Strick’, tc. *frenþi* ‘frîncesc’, ‘(romanic) apusean’ are și varianþele *fringhie*; *frenghie*; *freanghie*. Sub aspect formal, tc. *frenþi* a fost tratat în română ca și alte cuvînte de origine turcească terminate în -i. Acest -i a devenit -iu, prin încadrarea cuvîntului în grupul derivatelor românești cu suf. -iu, de tipul: *cônabiu* <tc. *kônabi*; *fîstîchiu* <tc. *fîstîki*; *ghiurghiulu* <tc. *gûl-gûli*, *razachic* <tc. *raþiki*, ngr. *þoþaxi*, *þoþaxt* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 223). Ultimul exemplu are forma de feminin a sufixului -iu, anume -ie, pe care o întîlnim și în *frenghie*.

Tc. *frenþi* ‘frîncesc (francez + italiano)’, ‘romanic apusean’ a pătruns în graiurile populare românești și cu alte sensuri decit cel de ‘brocat, stofă de mătăsă întreþeuþă cu fire de aur și de argint’. Astfel, în L. Sâineanu, DU, s.v., este consemnat și sensul ‘brîu ingust și lung’ (cunoscut în Bucureþti), care era probabil făcut din acelaþi material de brocat. Dar adj. și subst. *frânghiu*, *frânghie* cunoaþte o circulaþie destul de mare în domeniul terminologiei vînicole populare, fiind folosit în sintagme în care primul element este *poamă* sau *strugure*: *poamă frânghiu*, *strugure frânghiu*. Datele care armează provin din lucrarea lui I. Nuþă, *Dicționar de termeni viticoli. I. Denumiri pentru soiuri de struguri*. Centrul de multiplicare al Universităþii „Al. I. Cuza”, Iaþi, 1989, p. 139–143, sub *frinc*. Aici sunt consemnate laolaltă variantele care au ocluziva sonoră g, provenită din etimonul turcesc, *frenþi*, și cele care au ocluziva surdă c, provenită din *francus*. O mare varietate prezintă vocala din radical. Ea apare ca -e-, ca -ă-, ca -a-, ca -i- sau ca -i-, după cum au acþionat asupra ei factorii ca etimologia populară (apropierea de cuvîntul *fringhe*), fenomenul velarizării prin r precedent, influenþa cuvîntului românesc mai vechi *frinc*, fenomenul trecerii lui ă neaccentuat protonic la a etc. De asemenea, poziþia accentului dinamic oscilează pe silaba penultimă sau antepenultimă, de exemplu: *frenghie* și *frénghic*.

Dintre variantele cu g, al căror etimon este tc. *frenþi*, menþionăm: *frênghie*; *frînghie*; *fránghie*; *poamă franghie*; *poamă frânghie*; *poamă frînghie*; derivatice: *frêngheþă*; *franghie*. Mult mai numeroase sunt variantele fonetice și deriveþele care au în corpul lor sonor ocluziva velară surdă c, provenită din radicalul *francus* (*frinc*): *frinchie*; *franchie*; *frenchie*; *frînchie*, apoi, cu suf. -es: *frânches*; *frénches*; *frînches*; cu suf. -is: *franchis* (ă); *frâncis* (ă); *frêncis* (ă); *frîncis* (ă) etc.; cu suf. -os: *francos*; *frâncos*; *frîncos* etc.; cu suf. -ulie: *frânculie*; cu suf. -us (ă): *frâncus* (ă); *franchius* (ă); *frençus* (ă) etc.; cu suf. -uþcă: *frencuþcă*; *frîncuþcă*. Cu excepþia deriveþelor *frêngheþă* și *franghie*, menþionate mai sus, radicalul *frenþ-* (<tc. *frenþi*), nu este prezent în deriveþare. Si acest detaliu contribuþe la ideea de a opera o separare între variantele cu c (ă) și cele cu g (ă). Primele provin din radicalul *francus* (>rom. *frinc*; în *frînciu*, *frînchie* – s-a adăugat suf. -iu m., -ie f., după modelul lui *frânghiu*, *frenghie* și al altor deriveþe similare). Celealte, mai puþin numeroase, au la bază tc. *frenþi* ‘frîncesc’, ‘ească’. În ambele situaþii, trebuie să fi fost vorba de soiuri de viþă de vie originare din Franþa (dar și din Italia).

Revenind la cîmpul onomasiologic al bolilor venerice, ne putem imagina că tc. *frenþi*, din *frenk ileti* ‘boală frîncescă’, ‘sifilis’; a putut și el pătrunde în română cam în acelaþi timp în care intrau dinspre apus magh. *franc*, *frâncă*, *francu*, devenite în românește *franþ(ă)*, *sfranþ(ă)* etc. Tc. *frenþi*, rostit *frenghî*, a

putut fi apropiat, prin etimologie populară, motivață și eufemistică, de unele forme ale verbului *a fringe*. Astfel, acesta a fost folosit în unele graiuri populare românești cu sensul 'a avea o boală lumească, o boală venerică'. Această boală a trebuit să fi fost, inițial, sifilisul, care a făcut ravagii în Europa în decursul secolului al XVI-lea, fiind răspândit de armata franceză în campania din Italia de la sfîrșitul secolului al XV-lea. De la italieni, boala, și denumirea ei, a trecut la greci și la turci. Ultimii o vor fi răspândit și în țările române. Reflexul té *fringe* în română constă în sensul special 'a avea blenoragie', 'a avea seurgere (de spermă)' al vb. *a fringe* și în sensul 'blenoragie' al cuvintului *frîntură*. Sensul a trecut și la vb. *a înfringe*, iar de aici la adj., provenit de la particiul, *înfrînt*, -ă 'boală de blenoragie', 'care are seurgere (de spermă)'. Pentru conceptul «sifilis», vorbirea populară a recurs numai la denumirea de origine maghiară *frénf* (ă), *sfrenf* (ă) etc. O evoluție semantică asemănătoare se întâlnește în *stricat* 'lepros', *stricuriune* 'lepră' (<vb. *a strica*), apoi în *struncinătură* 'rană', 'cicatrice' (<vb. *a struncina*). Vezi mai jos, p. 40; (IV. 2.2.72., 2.2.73; 2.2.75).

Cele mai vechi și mai numeroase atestări ale vb. *a fringe*, *a înfringe* 'a avea blenoragie', 'a avea seurgere (de spermă)', ale adj. *înfrînt* (*frînt*) 'care are blenoragie sau seurgere de spermă' și ale subst. *frîntură* 'blenoragie', 'seurgere de spermă' se găsesc în texte studiate în lucrarea de față, dateate cca. 1665–1680.

Ipoteza originii turcești a sensului studiat va deveni o certitudine atunci când se va descoperi în vreun text românesc vechi cuvintul *frengie* cu accepția 'boală frîncească', alături de sensurile cunoscute: 1. 'brocat', 2. 'brûu' (din această stofă) și 3. 'soi destrăguri (de poamă) frîncești'.

2.2.35. *îngemănat*, -ă, 'cu unghia despicate', în BB: „Tot dobitocul cu unghia îngemănată” (Lv., 11, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Cu unghia dăspicată”). Cuvîntul mai apare în ms. 45, Lv., 11, 4; la fel și în ms. 4389. Vezi mai sus, p. 37, IV.2.2.25., *geamănat*.

2.2.36. *întemeiere*, în loc. adv.: 'cu întemeiere' 'cu certitudine', 'cu siguranță', în BB: „Si veți lăcui cu întemeiere pre pămîntul vostru” (Lv., 26, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Fără frică”). Cuvîntul cunoaște aici prima să atestare literară, cca. 1665–1685, în ms. 45, față de anul 1705, din H. Tiktin², DRG, s.v.

2.2.37. a se învirteji, 'a se întoarce', 'a reveni' (sens arhaic), în BB: „Se va învirteji și esteorele la agonisita lui” (Lv., 25, 13; vezi și 25, 27, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Să se întoarcă”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.77.

2.2.38. *judecătă*, 'hotărire, sentință judecătoarească' (aici: judecătă divină), în ms. 45: „Si veți face...toate giudecătele mîle” (Lv., 25, 18; în BB și în ms. 4389: „Judecătăile”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.78.

2.2.39. *junghetură* 'animal de adus ca jertfă, de junghel', în ms. 45: „Jungheturi și acăstea iar la rugă-ji nu să vor primi” (Lv., 22, 23; în BB: „Junghieri”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.80.

2.2.40. *junghier* 'animal de sacrificat', în BB: „Junghieri să le faci acăstea și” (Lv., 22, 23; în ms. 45: „Jungheturi”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.79.

2.2.41. *lumină* 'candela', în BB: „Să-i ia și undelegiu de maslin curat și limpede la lumină, să arză lumina pururea” (Lv., 24, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Candelă”). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.27.

2.2.42. *mărturie* 'mărtor', în BB: „Si această mărturie au văzut, au și ie” (Lv., 5, 1; în ms. 45: „Mărturie”; în ms. 4389: „Mărturisitor”), Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.28.

2.2.43. *mijloacă* 'parte a corpului animalelor între torace și șolduri', în BB: „Seul și mijlocul curat va lăua” (Lv., 3, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Iar grăsimea și mijloacele curat cu șalele să ia” (Lv., 3, 10).

2.2.44. a *mîntui* 'a răscumpără', în BB: „Va veni cel ce să rădăse... și va mîntui vinzarea fratelui lui” (Lv., 25, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Să răscumpere vinzarea frâșine-său”). Sensul mai apare în BB și în ms. 45, Lv., 25, 32, 49.

2.2.45. *mîntuire* 'răscumpărare', în BB: „Mîntuire vei da pămîntului” (Lv., 25, 24; în ms. 45: „Mîntuire”; în ms. 4389: „Răscumpărare”).

2.2.46. *mîntuitoare* 'răscumpărare', în ms. 45: „Într-o tot pămîntul moștenirei voastre mîntuitoare veți da pămîntului” (Lv., 25, 24).

2.2.47. *moștean* 'autohton, 'băstinaș' (în cazul de față: israelitan, în opozitie cu *nemernic*, *vinelic*, *străin*), în ms. 4389: „O judecată într-un chip iaste moșteanului și vinelicului” (Lv., 24, 22; în BB: „Celui de loc”; în ms. 45: „Celui de țară”). Vezi mai sus p. 31, IV.2.1.76., *pămînt*; IV.2.1.77., *pămîntean*; p. 34, IV.2.1.127., *țară*.

2.2.48. a *moștină* 'a moșteni', în ms. 4389: „Voi vei moștina pămîntul lor” (Lv., 20, 24; în BB: „Veți moșteni”; în ms. 45: „Veți moșteneni”). Cf. ST. L. FAC., p. 99, IV.2.3.98.; ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.31.

2.2.49. *moștinare* 'moștenire' (cuvînt neînregistrat în DLR și nici în H. Tiktin², DRG, s.v.), în ms. 3489: „În tot pămîntul moștinării voastre răscumpărare să dai pămîntului” (Lv., 25, 24; în BB: „Moștenirii”; în ms. 45: „Moștenenirii”). Alte atestări în ms. 4389: „Moștinare” (Lv., 25, 30, 46, 46; 27, 21). Cf. ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.32.

2.2.50. a *moșteni*, vezi mai sus, IV. 2.2.48., *a moștină*.

2.2.51. *moștenenire*, vezi mai sus, IV. 2.2.49., *moștinare*.

2.2.52. *necurăre* 'necurăție' (în context: menstruație), în ms. 4389: „Iar de se va curăși de necurărea ei” (Lv., 15, 28; prefixul *ne-* a fost scris deasupra cuvintului *cûrăre*, fiind probabil adăugat anterior; în BB și în ms. 45: „Cursul ei”) Cuvîntul *necurăre* cu acest sens nu este înregistrat în DRL și nici în H. Tiktin², DRG, s.v. Prima sa atestare literară este cea de aici: eea. 1665–1680.

2.2.53. *necurăție* 'menstruație', în BB: „Si muiereau de-i va cură cursore de stinge zile multe, nu în vremea necurăției ei, măcară de va și cură după necurăția ei, toate zilele cursorii necurății ei, ca și zilele necurății ei, necurăța va fi” (Lv., 15, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Spurcătune”).

2.2.54. a *nevoi* 'a constrînge', 'a sili', 'a forța', 'a obliga', în BB: „Nu nevoiască omul pre vecinul lui” (Lv., 25, 17; în ms. 45: „Nu strină”; în ms. 4389: „Nu prîpească”).

2.2.55. *pasăre*, în sintagma: *pasărea-soarelui* 'porfirion' (*Fulica porphyria*), în ms. 4389 (Lv., 11, 19; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mină, pentru *porfirioni*, din text). Vezi Comentarii, 11, 18.

2.2.56. a se *părăsi* 'a face să lipsească ceva', în BB: „Să nu se părăsească sare... den jîrvile voastre” (Lv., 2, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4389: „Să nu se lase”).

2.2.57. a se *pedepsi* 'a se îndrepta', 'a se corija'; a se invârtă minte', în BB: „De nu vă vezi pedepsi, ce vezi merge cătră mine în curmezi” (Lv., 26, 23; în ms. 45: „De nu vezi certă”; în ms. 4389: „De nu vezi învăță nici cu aceasta”); în LvB: „Să iardă nici cu aceasta nu vă vezi îmbuna”. În gr.: μὴ παιδεύθητε [vb. παιδεύω, viit. εἰσαγ. 'instruire', 'enseigner', 'coriger' / 'châtier']:

2.2.58. a se *petrece* 'a trece (pe dedesupă)' în BB: „Tol ce se petrece supl toig la număr” (Lv., 27, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4389: „Va trece”).

2.2.59. petrecere 'ședere', în BB : „Afară den tabără și va fi lui petrecerea”; în ms. 45 : „Zăbava”; în ms. 4 389 : „Lăcașul”.

2.2.60. potcoavă, în sintagma : *potcoava-cea-de-aur* 'diademă', 'cunună purtată de preot, la vechii evrei' (vezi MTL, p. 86), în toate cele trei texte (Lv., 8, 9). Cf. ST. L. EX., p. 49, IV. 2.2.46. Vezi *Commentarii*, 8, 9.

2.2.61. a se primeni 'a se transforma', 'a deveni' 'a se preface în', în BB : „Părul în pipăire se va premeni în albu” (Lv., 13, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : „Să se primenească”).

2.2.62. price 'vătămare', în ms. 4 389 : „Cela ce va face price vecinului” (Lv., 24, 19; în BB : „Hulă”; în ms. 45 : „De va huli neșline pre aproapele său”). Vezi mai sus, p. 2^a, IV. 2.1.29, *hulă*.

2.2.63. a pripi 'a constringe', 'a sili', în ms. 4 389 : „Să nu pripească omul pre vecin” (Lv., 25, 17). Vezi mai sus, p. 39, IV. 2.2.54, *a nevoi*.

2.2.64. rudă 'semintie', 'neam', în BB : „Să piară amindoi den ruda lor” (Lv., 20, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „Să piie den neamul lor”).

2.2.65. semănătoare 'semănat', 'însămîntare', 'acțiunea de a semăna', în ms. 4 389 : „Pre cules il va apuca sămânăloarea” (Lv., 26, 5; în BB și în ms. 45 : „Sămînta”; în LvB : „Semânălura”). Sensul de mai sus, din ms. 4 389, nu este înregistrat în DLR; în H. Tiktin², DRG, acest cuvânt lipsește.

2.2.66. socotință 'supraveghere', 'inspecție', 'ceritate', în BB și în ms. 45 : „Socotință va fi ei” (Lv., 19, 20; echivalentul gr. este (ἡ) ἐπισκοπή, -ῆς 'inspection', 'surveillance', 'visite d'un juge').

2.2.67. a sparge 'a rupe', în ms. 4 389 : „Hainele voastre să nu le spargeți” (Lv., 10, 6; în BB și în ms. 45 : „Să nu le rumpeți”). Cf. ST. L. FAC., p. 101, IV.2.3.138. *a sparge*.

2.2.68. spălătoare 'lighean', în BB : „Si spălătoarea și fundul ei” (Lv., 8, 11; în ms. 45 : „Medennița”; în ms. 4 389 : „Lighinul”).

2.2.69. spureăciune 'menstruație', în ms. 4 389 : „În vremea spurăciunii ei” (Lv., 15, 25; în BB și în ms. 45 : „Necurăției ei”). Cuvântul cu acest sens mai apare în ms. 4 389. Lv., în : 12, 5; 15, 19, 35. El lipsește în H. Tiktin², DRG.

2.2.70. străinătate, în loc. adv. : *cu străinătate* 'im-potrivă', 'în sens contrar', 'ostil', 'defavorabil', în ms. 4 389 : „Voi umbla... în urgie cu străinătatea” (Lv., 26, 41; în BB : „Cu minie încurmezișă”; în ms. 45 : „Cu minia încurmedzișă”). Vezi mai sus, p. 37, IV. 2.2.31., *încurmezișă*, -ă.

2.2.71. streeurat 'impediment', în ms. 4 389 : „Stricorul” (Lv., 24, 2; cuvântul este adăugat pe margine, de aceeași mină, pentru *limpede*, din text).

2.2.72. stricat, adj. și subst., 'lepros', în BB : „Aceașa e lăgea stricatului” (Lv., 14, 2; în ms. 45 : „Stricatului”; în ms. 4 389 : „Lăgea mișălului”). Vezi *Indicele de cuvinte*. În ms. 4 389, cuvântul este atestat în Lv., 14, 3, 4; 22, 4.

2.2.73. stricăciune 1. 'lepră' (<*a strica* 'a (se) vătăma', 'a se altera' + suf. -ăciune), în BB : „Semnu de stricăciune” (Lv., 13, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „Mișălie”). Cuvântul cu acest sens cunoaște numeroase occurențe în cartea *Preoția*, din cele trei texte (pentru BB, vezi *Indicele de cuvinte*). Cuvântul este folosit în sintagme ca : „Stricăciune-albă” 'lepră', în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Lv., 13, 4); „Stricăciune-intemeială”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 52; în ms. 4 389 : „Mișălie-adevărălu”), după gr. λέπτα ἔμμονός ἐστιν [adj. ἔμμονος, -ος, -ον] 'stable', 'persévérand', 'constant']; „Stricăciune roșii-alici”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 18); „Stricăciune vêche”, în toate cele trei texte (Lv., 13, 10); „Bubele stricăciunii”, în ms. 4 389 (Lv., 14, 39); „Lucru de stricăciune”, în

ms. 4 389 (Lv., 13, 47); „Păr în stricăciune”, în ms. 4 389 (Lv., 13, 3); „Pipăirea stricăciunii”, în BB și în ms. 45 (Lv., 14, 32; în ms. 4 389 : „Buba stricăciunii”).

2. 'lucru stricat', 'infirmitate', în BB : „Pentru că stricăciune sint întru élle” (Lv., 22, 25; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text, cuvântul *stricăciune* este explicat pe margine prin sinonimul *vătămare* : „Că vătămare”). Echivalentul gr. este (τὸ) φθάρμα, -ατος 'corruption ou chose corrompue', 'objet de mépris et de rebut'.

2.2.74. strinsură 'adunare', în ms. 4 389 : „Toată strinsura soborului” (Lv., 8, 3; în BB și în ms. 45 : „Adunarea”). Alte atestări în ms. 4 389, Lv. : 16, 17, 24, 14, [16], 23.

2.2.75. struncinătură, cu variante ca : strîncinătură; struncinătură, 'rană', 'cicatrice', 'contuzie', în BB: „De se va face oarecărula în piilea fesii lui struncinătură de semnare” (Lv., 13, 2; în ms. 45: „Strîncinătură de însemnare”; în ms. 4 389 : „Semn de bube”); în gr. (ἡ) οὐλῆ, -ῆς 'cicatrice'. În sintagme ca : „Struncinătură albă”, în BB și în ms. 45 (Lv., 13, 19; în ms. 4 389 : „Bubă albă”), după gr. οὐλῆ λευκή [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc']. Uneori, prin struncinătură este redat gr. (τὸ) φραῦσμα, -ατος 'blessure' (Lv., 12, 35). Cf. p. 32, IV.2.1.92., *a se revârsa*.

2.2.76. săruit 'impregnat', 'impuns cu acul în piele', în sintagma : *slove săruite*, în ms. 4 389 : „Si slove săruite să nu facă întru voi” (Lv., 19, 28; în ms. 45 : „Slove săruire”; în BB : „Slove împunse”; în gr. γράψματα στιχτά [(τὸ) γράψμα, -ατος 'lettre'; adj. στιχτός, -ή, -όν 'piqué', 'pointillé'; 'ponctué']. Adj. săruit este particiul trecut al unui verb *a săru* 'linie', 'dungă trasă pe ceva'; 'săntuleț la piatra morii' sau al verbului *a săru* (a sirui) (vezi varianta din ms. 45) 'a zugrăvi'; 'a desena', acesta din urmă atestat la Dosofetei (vezi DLR, s.v.) <*săr*' 'vopsea', 'culoare'.

2.2.77. treier 'treieris', în ms. 45 : „Si va apuca voaă trierul culesul” (Lv., 26, 5; în BB și în ms. 4 389 : „Treierișul”; în LvB : „Mătișul”). Cuvântul cunoaște în ms. 45 (cea 1665–1685) prima sa atestare literară, mai veche decât cea din H. Tiktin², DRG, s.v. (1741).

2.2.78. vătămătură 'rană', 'eczemă', în ms. 4 389 : „De va vedea preoul buba vătămăturii” (Lv., 13, 31; în BB și în ms. 45 : „Pipăirea struncinăturii”).

2.2.79. vînă 'Bein (ohne den Fuß)'; 'jambe', în ms. 45 : „Carele au vine” (Lv. 11, 21; în BB : „Fluiere”; în ms. 4 389 : „Genuche”). În gr. (τό) σκέλος, -εως, -ους 'jambe, et principalement la jambe proprement dite, au-dessous du genou'. Vezi mai sus, p. 37, IV. 2.2.22., *fluier*.

C O N C L U Z I I

În linii generale, rezultatele privitoare la norma literară din carte a treia, *Preoția*, a *Pentaleuhului*, în cele trei texte de care ne ocupăm (BB, ms. 45, ms. 4 389), se ascundă cu cele obținute în studiile precedente : ST. L. FAC. și ST. L. EX. În detaliu, analiza de față aduce contribuții importante la cunoașterea celor două aspecte sau variante teritoriale ale vechii române literare, în cea de a doua jumătate a secolului și XVII-lea : varianta nordică, moldovenească, reprezentată prin ms. 45, și cea sudică, munteanăescă, din BB și din ms. 4 389. Rezultatele din prezentul studiu și faptele pe care aceste rezultate se bazează trebuie comparate permanent cu echivalențele acestora din studiile precedente, pentru a se putea obține, astfel, o imagine cât mai completă și nu anătățită privind stadiul și modul de funcționare a normei (sau normelor) literare din acea epocă. Fenomenele caracteristice, individualizatoare, ale celor două variante literare, nordică și sudică, fenomene descoperite în textele studiate, au fost analizate și prezentate pe larg

în primul studiu, dedicat cărții *Facerea*. Aici, ca și în ST. L. EX., contribuțiile sunt mai ales de detaliu, dar prin aceasta nu mai puțin importante. Unele reveniri se justifică numai prin importanța științifică a fenomenului studiat, din perspectiva istoriei limbii române literare. Astfel, prin acumularea de căt mai multe amănunte ale normei literare, tabloul în regulă domeniu devine mai clar, mai precis și mai nuanțat, iar epoca întreagă ne apără într-o lumină nouă.

Dintre fenomene lingvistice studiate, merită a fi reținute următoarele:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Fenomenul „despicării” vocalelor (vezi I. 2.1.0 – 2.1.5.)

2. Velarizarea vocalelor *e* și *i*, precedate de șuierătoarele *ş* și *j* (vezi I. 3.3.0. – 3.3.14.; 3.4.0. – 3.4.4.); precedate de labiale (vezi I. 3.5.0. – 3.5.5.); precedate de dentala *d* (vezi I. 3.9.1.).

3. Originea formei *ştuipi* (vezi I. 3.12.0.).

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

1. Pronumele și adjecțiile nehotărîte (vezi II. 4.6.0 – 4.6.15.).

2. Construcțiile perifrastice cu *a fi* + gerunziul, calchiate din limba grecească (vezi II. 6.4.0.; II.6.9.1.).

3. Conjunctiona „și” + conjunctivul prezent, pîrs, a III-a sg. și pl., în vorbirea directă (vezi II. 6.8.3.).

4. Conjunctiona și înaintea unor verbe de la începutul propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o condițională; modelul este preluat din limba greacă (vezi II. 9.7.1.).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *agnu* (IV. 1.4.1.); *atachis* (IV. 1.4.5.); *ghigorfan* (IV. 1.9.4.);

haradzion (IV. 1.4.15.); *hirogrulion* (IV. 1.4.17.); *lemnesc* (2.1.45.); *moștinare* (IV. 2.2.48.); *necurâre* (IV. 2.2.52.); *porfirion* (IV. 1.4.21.); *a simbăta* (IV. 2.1.115.).

2. Au fost amplu discutate, propunindu-se uneori noi explicații etimologice, cuvinte ca: *afund* (IV. 1.1.1.); *bere* (IV. 1.6.1.); *chelbăsie* (IV. 1.7.3.); *cîrlan* (IV. 1.6.2.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.).

3. Au fost descoperite numeroase calcuri lingvistice după greacă, uneori și după slavonă, prezентate în capitolul IV. 2.1.0. – 2.1.148. Dintre cele mai interesante, semnalăm: *acoperemînt* (IV. 2.1.1.); *mînă* (IV. 2.1.55.); *obraz* (IV. 2.1.68.); *pal* (IV. 2.1.72.); *fărină* (IV. 2.1.128.); *vinars* (IV. 2.1.140.).

4. S-a modificat prima atestare, făcă de TIKTIN², în următoarele cazuri: *agnu* (IV. 1.4.1.); *argăsit* (IV. 1.4.2.); *atachis* (IV. 1.4.5.); *bateă* (IV. 1.3.4.); *boaghe* (IV. 1.5.1.); *brehnace* (IV. 1.3.7.); *caie* (IV. 1.1.3.); *chelbas* (IV. 1.7.2.); *chelbăsie* (IV. 1.7.3.); *cîlci* (IV. 1.3.15.); *cos* (IV. 1.1.4.); *covrig* (IV. 1.3.16.); *drob* (IV. 1.3.17.); *a filii* (IV. 2.2.21.); *frînt* (IV. 2.2.23.); *ghigorfan* (IV. 1.9.4.); *gorghișan* (IV. 1.9.4.); *grebănos* (IV. 1.3.18.); *gropilos* (III. 1.14.0.); *hameleon* (IV. 1.4.14.); *haradzion* (IV. 1.4.15.); *hirogrulion* (IV. 1.4.17.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.); *îngemâna* (IV. 1.1.13.); *întemeiere* (IV. 2.2.26.); *lebădă* (IV. 1.3.21.); *mioeară* (IV. 1.1.19.); *otărît* (IV. 1.3.29.); *pajere* (IV. 1.3.31.); *pecinginos* (IV. 1.1.26.); *porfirion* (IV. 1.4.21.); *răsfăcut* (IV. 2.1.91.); *rîncaci* (IV. 1.1.29.); *slovean* (IV. 1.3.40.); *sofișate* (IV. 1.2.5.); *treier* (IV. 2.2.77.); *vinars* (IV. 2.1.140.); *vruh* (*varuh*) (IV. 1.4.25.).

Numerouse sensuri noi, neînregistrate în dicționare, ale unor cuvinte și sintagme calchiate după greacă pot fi văzute în capitolul dedicat *Calcurilor semantice* (IV. 2.1.0. – 2.1.148.), dar și în alte locuri. În mod deosebit, pot fi menționate discuțiile de sub cuvintele: *geamân* (IV. 2.2.24.); *a (se) înfringe* (IV. 2.2.33.); *înfrînt* (IV. 2.2.34.); *a mișeli* (IV. 4.1.21.); *necurâre* (IV. 2.2.52.); *pipăire* (IV. 2.1.80.); *semânătoare* (IV. 2.2.65.); *spurcăciune* (IV. 2.2.69.) etc.